
LAIŠKAS REDAKTORIUI

Lionginas Virbalas SJ

Gerbiamas Redaktoriau,

jau seniai neramina mintis, dėl ko krikščioniška žinia šiandien daugeliui atsiduoda pelėsiams, primena pageltusį, dulkėtą, aktualumą praradusį laikraščio lapą? Juk ji išiveržė į pasaulį kaip stulbinama naujiena – Evangelija, t. y. Geroji Naujiena! Iš vergavimo papročiams ir taisyklėms vedė į dvasios laisvę, nuvertusi nuo pjedestalo įstatymą su jo smulkmeniškais nuostatais, pirmenybę suteikė žmogui („šabas žmogui, ne žmogus šabui“), įveikusi griežtą susiskirstymą į išrinktuosius ir atmestuosius, „teisiuosius“ ir pasmerktuosius, sujungė visus į vieną bendriją, kurioje nebeturėjo būti nei žydo, nei graiko, nei vyro, nei moters (pirmasis pagrindas Lygių galimybių komisi-jai). Galiausiai ir patį žmogų pastatė į visiškai skirtingą santykį su Dievu. Užuoat bandžius aukomis, maldomis, permaldavimais kaip nors priartėti prie jo, dabar liko atvira širdimi priimti jį jau atėjusį. Tai, ką ano meto žmogus girdėjo savo ausimis, tikrai buvo nauja. Ne veltui krikščionys ieškojo kaip išsakyti, išreikšti tą naujovę. Kūrė naujus simbolius: žuvis, kryžius, inkaras; tarp jų vietoj *hiereus* – šventikų atsirado *presbyteros* – vyresnieji, šventyklą pakeitė *ekklesia* – bendrija. Gyveno savo santykius grįsdami ne pelno, o pagalbos ir dalijimosi dėsniais.

Visa tai buvo nauja. Tačiau šiandien Evangeliją mažai kas pavadins „nauja“ žinia net tarp pačių krikščionių. Per daug ilga šneka būtų nagrinėti, kada naujumą ir netikėtumą nustelbė perimamumas ir tradicija, o skelbimas užleido vietą išlaikymui ir saugojimui, nes jau Naujajame Testamente skaitome Timotiejui skirtą paraginimą: „Sergėk tau patikėtą turta“ (1 Tim 6, 20). Šiaip ar taip, Bažnyčia, kuri skelbia tą naujieną, daugumai dabartinių žmonių pirmiausia siejasi ne su pačiu skelbimu, o su didele organizacija, tam tikra minties struktūra, griežta ir siaura moralinio elgesio sistema. Žmonių, tikriausiai ir pačių krikščionių, sąmonėje sėkmingai gyvuoja Bažnyčios kaip tvirtovės įvaizdis, su kuriuo jungiami kiti: „draudikės“, „aptvarų tvėrėjos ir saugotojos“. Tam yra daug istorinių priežasčių (ypač Lietuvoje). Taip pat sau pasilaikydami pozityvius principus, viešai prabylame apie tai, kas su jais nesiderina, kas jiems prieštarauja, taigi „prieš“. Žinoma, negali nepastebėti, kad ir žiniasklaida mėgsta pabrėžti būtent šį aspektą (prieš lošimo namus, prostitucijos legalizavimą, abortus ir eutanaziją, klonavimą ir t. t.) ir kartais be atgarsio lieka pozityvūs žingsniai (net vieno populiariausių televizijos kanalų žiniose neužsiminta apie pasaulinį popiežiaus iniciatyva surengtą įvairių religijų atstovų susitikimą melstis už taiką). Bet čia jau bendra mūsų žinių skleidėjų problema.

Tiesa, norint pasakyti „už“, visų pirma pačiam reikia aiškiai suvokti, ko laikaisi, ką brangini ir ką kitam nori perduoti. Nepakanka vien būti senosios tradicijos srovėje. Tačiau, kita vertus, norint prabilti ir savo nuomonę viešai išsakyti, turi būti matomas ir girdimas visuomenėje, kuri gerai, jei krikš-

čionišką žinią priima kaip vieną iš kitų, bet kartais gal visai nenori jos girdėti. Vis dėlto klausiamo ne „ar“ aktyviai įsijungti ir viešai pasirodyti – jei užsisklęsi savųjų rate, liksi modernaus gyvenimo užribyje, – bet „kaip“ įsijungus į viešą gyvenimą su jo žaidimo taisyklėmis išlikti savimi? Kaip belstis į duris, bet ne pagal popsinės kultūros ritmą? Kaip pristatyti savo vertybes ir būti vertinamam ne vien pagal seksualumo skalę? Kaip prabilti apie dviejų tūkstantmečių senumo naujieną pasaulyje, kuriam ateinančiam sezonui skubama išigyti naują deklaruojamą nuomonių „kolekciją“, o senoji skubiai nukainojama ir išparduodama? Jei būtų žinomi lengvi sprendimai, šiandien nebekeltume klausimų, o džiaugtumėmės atsakymais. Deja, visiems jų dar tenka ieškoti.

Paradoksalu, kad tai, kas atsirasdavo nauja krikščioniškoje istorijoje, dažniausiai būdavo bandymas sugrįžti prie seno. Vienuolynų steigėjai troško sekti pirmųjų bendruomenių pavyzdžiu, teologai – atsiremti į originalų Kristaus žodį, net maištautojai įkvėpimo sėmėsi iš pirmųjų Evangelijos skelbėjų priešsroviškumo. Evangelijos naujumas nėra beviltiškai palaidotas po dviejų tūkstantmečių krikščioniškos patirties kultūrinio sluoksniu. Naujumas ir nuostaba išlieka ir pasireiškia. Vėl prisimena šeiminkas, iškeliantis senų ir naujų dalykų (plg. *Mt* 13, 52), siekiantis atskirti rūdžių nepaliestą branduolį nuo ankstesnių kartų įpakavimo.

Lietuvos kontekste senumą ir naujumą neblogai simbolizuoja atstatymų įkarštis: daug kas atstatyta visiškai naujai, tačiau lygiai taip pat, kaip buvo. Tai etapas, kai naujumą reiškė dar pats bažnyčios (ir Bažnyčios) buvimas – viešas, akivaizdus. Šiandien vis daugiau prabylame ne apie atstatymą, bet apie atnaujinimą: sakramentų praktikos, kai svarbu prasmingumas, o ne kiekybė, parapijų gyvenimo – iš vienoje teritorijoje gyvenančios žmonių masės prie aktyvios tikinčiųjų bendruomenės. Ieškoma naujų, patrauklių formų: renginiai su žmogaus užkalbinimu, įtraukimu (pvz., jaunimo dienos), pasinaudojimas pasaulietiškomis ar bent jau tikrai ne bažnytinėmis laikytomis priemonėmis (pvz., interneto erdvė). Iš tiesų pradedame išsąmoninti, kad svarbu pasiekti ne vienokio ar kitokio išorinio elgesio, pamaldumo praktiką, o padėti susidaryti evangelinį gyvenimo pagrindą, kuriuo remdamasis žmogus formuos savo elgesį ir kuris nulems jo sprendimus.

Svarbiausias ir yra mąstymo naujumas, laikymasis įsikibus ne praeitų kartų rūbu apvilktos, o kiekvienu laiku naujai ir „keistai“ nuskambančios Evangelijos žinios. Esame įpratę, kad gyvenime viskas turi savo vertę, kad viską turi užsitarnauti, pelnyti, kad apskritai nuo įdėtų pastangų, sugaišto laiko priklausau atlygis. Todėl taip neįtikėtina skamba mintis, jog santykiams su Dievu negalioja *do ut des* principas, kad jau esame jo apdovanoti ir svarbūs ne mūsų nuopelnai, o jo išankstinis palankumas, kurią baisoka pavadinti meile – taip nuvalkiotas šis žodis ir nežinia kokių asociacijų gali kelti. Arba domėjimosi lemtimi, magija, horoskopais, kosminiais laukais aplinkoje vėl naujai išskylantis tikėjimo tikrumas, kad tokie paprasti ir kasdieniški ženklai, kaip vanduo, duona, vynas, veda į nepaprastą susitikimą ir vienijimąsi su Dievu. Taip pat artimumu, broliškumu pagrįstas bendrumas šiuolaikinėje kultūroje, kurioje stinga laisvo, asmeniško ir atviro pasidalijimo, buvimo ne tik vienam šalia kito, bet vienam kartu su kitu.

Vienas iš atsinaujinimo ženklų – tikinčiųjų bendruomenės, kuriose santykiai tarp vadovo ir narių yra kitokie, negu susiklostę tarp altoriaus ir pirmojo suolo, ką ir kalbėti apie paskutinįjį. Įdomu, kad palankaus viešo pripažinimo susilaukia atskiri asmenys, tačiau ne tikinčiųjų grupė, bendruomenė (apie visą Bažnyčią nereikia net kalbėti). Veikia tie asmenys net priešpriešinami Bažnyčiai: atseit liko nesuprasti, neįvertinti, beveik kankiniai. Iškeliamos jų asmeniškos savybės, o tikėjimas ne visuomet pasirodo esminis. Galima ironizuoti, kad toks asmuo pristatomas kaip patrauklus ne todėl, kad krikščionis, o veikia krikščionis, ir nepaisant to, vis tiek patrauklus. Tokie pavieniai herojai minimi, gerbiami, tačiau vargu ar pateikia visuomenei krikščio-

nišką gyvenimo alternatyvą. Tad reikia židinių, kurie geriau už paskirą asmenį parodytų, kad krikščioniškas gyvenimas ne tik įmanomas, bet džiugus ir patrauklus.

Nedarant didelių apibendrinimų, galima pastebėti kai kurias gyvas krikščioniškas bendruomenes. Pirmiausia susikūrusias asmeninės vadovo iniciatyvos ir charizmos pagrindu. Jose patraukia vadovaujančios asmenybės bruožai, apie ją sukasi visi bendruomenės įvykiai ir žmonės, o narių požiūris, maldos būdas, bendravimo stilius labai panašūs. Deja, tokia bendruomenė paprastai per daug krypsta į savo „centrą“ ir yra nuo jo priklausoma. Tai sumažina galimybes plėstis, ir ji paprastai išlieka nedidelė, o pasikeitus sąlygoms dažniausiai išnyksta.

Dėmesį atkreipia ir pripažinimo sulaukia veiklios bendruomenės. Pagalbą visuomenės paribyje esantiems, neįgaliesiems visi vertina labai pozityviai. Toks darbas, tarnystė patraukia, uždega ir pačių narių entuziazmą, tačiau kiekvienam darbui būdinga rutina, kasdienybė su savo sunkumais, iškylančiomis problemomis, kurios išklina, prigesina pirmą užsidegimą ir, jei nėra gilaus vidinio tikėjimo pagrindo, – entuziazmas gęsta.

Naujųjų sąjūdžių bendruomenės pritaiko jau patirties išbandytas formas, igauna struktūras, kurios palaiko, imasi dažniausiai jau nustatytų ugdymo ir veiklos programų. Tai duoda aiškumą ir organizacinį pagrindą, nereikia nieko naujai išradinėti, ieškoti. Be to, tokie palyginti neseniai kilę sąjūdžiai atsiliepią į šiuolaikinio žmogaus rūpesčius, pritaikyti prie jo problemų, gyvenimo stiliaus. Naujoje grupėje vyrauja artimumo, tarpusavio pagalbos nuotaika. Jų nariams gresiantis pavojus – jaustis išskirtiniais, ypatingais, atsiriboti nuo kitų, pasitenkinti savimi ar priešpriešinti save kitokio pobūdžio bendruomenėms.

Labiausiai skatinamos parapijų bendruomenės. Jų veikla platesnė, apima daugiau sričių: sielovada, liturgija, pastatų remontas, *Caritas* ir t. t. Taigi turi galimybę įtraukti įvairesnių žmonių, panaudoti jų gabumus, profesines žinias. Savo ruožtu, šie žmonės patys pajunta atsakomybę už kitus, geriau įsijungia į visuotinę tikinčiųjų bendriją. Galiausiai parapijos nuo seno yra įprasta tikinčiųjų gyvenimo forma. Svarbu, kad toks aktyviai įsijungęs žmogus visų pirma būtų priimamas kaip žmogus, o ne vien „panaudojamas“ atlikti atskiriems uždaviniams. Struktūros, tiesa, palaiko, duoda tęstinumą, tačiau ne visuomet prisideda prie spontaniškumo, iniciatyvos išsiskleidimo.

Žinoma, bendruomenės nėra savitikslios. Pagrindas, ašis, centras yra ir turi būti žmogus, kuris asmeniškai atranda Evangelijos naujumą ir mėgina jį gyventi.

Kartą sutinku žmogų ir tas pradeda dėkoti. Iš karto net nesusivokiau, kas jis, nors veidas gerai matytas. Prisiminiau – prieš keletą metų dalyvavo rekolekcijose, nemažai kalbėjomės. Jokių amerikų ten nebuvo – seniai žinomi dalykai, pasakytum – nuobodžios tikėjimo tiesos, kurios rūpėjo jau Abraomui: Dievas, jo pašaukimas, gyvenimo kelias... Ir vis dėlto tam žmogui buvo kažkas nauja – asmeniškasis ryšys su Dievu išgyvenimas, jo Žodžio priėmimas, susivokimas savo paties gyvenime.

Kiek kartų, paėmus iki skausmo pažįstamą Šventraščio ištrauką, slaptas vidinis balsas prieštarauja: „Kiekgi galima tą patį?“ – ir staiga suskamba kas nors tokio, ką pasiimi su savimi ilgiems mėnesiams ar net metams. Tai gaivina, palaiko, drąsina. Patiri, kad šis žodis prabyla tau visiškai naujai, jokių būdu nėra vien seniai užrašytos raidės.

Šiandien vėl tenka naujai pajusti Evangelijos žinios šviežumą ir stengtis atsinaujinti. Tam tikrai neužtenka patobulinti vieną kitą sritį ar praktiką, bet sąmoningai ir naujai suvokti savo padėtį ir vietą pasaulyje, nuoširdžiai užkalbinti kitą žmogų. Vis dėlto šis siekis liks tolimas, kol nebus tų atskirų, kartais atrodo, net neįspūdingų žingsnių. Svarbu eiti ir žinoti, kur link einama.

2002 03 22

L. Virbalas

DIENORAŠTIS

Jolanta Gelumbeckaitė

Kovo 8 d. Tarptautinė moters diena, penktadienis. Sėdžiu traukiny, važiuojančiame iš Berlyno į Miuncheną, išlipsiu Frankfurte (jeigu neužmigsiu ir nepravažiuosiu, kaip jau yra nutikę), iš ten toliau – į Vysbadeną. Vakar įvyko mano projekto *Volfenbiutelio postilės (apie 1573) leidimas ir komentarai* pristatymas Volfenbiutelyje, Hercogo Augusto bibliotekoje, kur saugoma rankraštinė lietuviška postilė ir kur kelerius metus turiu praleisti aš pati (iš esmės dėl VP). Jaučiuosi pavargusi ir visai nenoriu galvoti nei apie postilę, nei apie leidimo principus ar eigą, nei juo labiau apie vakar dieną. Gal paspoksosiu pro langą (nelabai kas matosi, daugiausia važiuojam tuneliais) ar pasvarstysiu apie moteris ir tarptautiškumą. Stoties knygyne mačiau atviruką: „Sunku būti moterimi: turi galvoti kaip vyras, elgtis – kaip dama, atrodyti – kaip mergaitė ir dirbti kaip arklys“. Sprendžiant iš šios dienos laikraščių, visai nesvarbu, kaip atrodai, nes nuotraukose – vien burkos. Straipsniai daugiausia apie musulmonų kultūros moteris bei reminiscencijos filmo *Kelionė į Kandaharą* tema. Be to, Vokietijoje įstatymai garantuoja nepersidirbimą. Daugėjant viršvalandžių, mažėja socialinė dinamika, didėja asocialumas. Darbo ir nedarbo valandos skaičiuojamos magnetine kortele: iš ryto, per pietus ir vakare ją reikia perbraukti per vieną iš dėžučių, tam reikalui pakabintų prie įvairių bibliotekos įėjimų. Mokslinių projektų skyriaus kolegos nuolat turi aiškintis personalo tarybai, kodėl jie tiek daug dirba, tiksliau, kodėl jie taip trumpai nedirba. Jaučiuosi nuolat pažeidinėjanti įstatymus, nors priimama į darbą turėjau pasižadėti jų laikytis. Tačiau tvarka – mano pačios labui. Nes jeigu užgrius knygų lentyna ar nuvirsiu nuo laiptų tuo metu, kai nesu įsiregistravusi kaip dirbanti, tai turėsiu pati susimokėti už gydymą, o biblioteka dėl ją ištikusių nemalonumų tikrai atsisakys ir manęs, ir projekto. Bedarbių skaičius katastrofiškai auga, sako radijas. Nemažai mano pažįstamų – privačiaisiais docentais dirbantys habilituoti daktarai. Privatusis docentas už dėstymą algos negauna, bet dėstyti privalo, kitaip praras habilituoto daktaro statusą. Yra ir tokių, kurių statusas man, suformuotai nekapitalistinio požiūrio į mokslą, yra įtartinas: habilituotas daktaras, bedarbis. Kornelija pasakojo šešis mėnesius lankiusi bedarbių per(si)kvalifikavimo kursus, kol laukė patvirtinant jos naujo projekto finansavimą

(sakė, buvo beveik užsidegusi tapti intelektualiu pokalbių moderatore oficialiuose vakarėliuose). Kitaip negu nedarbas, habilitacija Vokietijoje – jau beveik atgyvena. Ją sparčiai keičia juniorinė profesūra. 28-erių metų chemijos mokslų daktarė iš Maskvos – jaunesnioji profesorė Getingeno universitete, pirmas tokios profesūros atvejis. Dabar jau dauguma šneka, kad reikia nustatyti jaunojo profesoriaus amžiaus minimumą, nes universitetai greit virs vaikų darželiais.

Vysbadenas – nuobodus pagyvenusių kailiniuotų poniučių ir jų mikroskopinių šunelių miestas, garsus karštaisiais mineraliniais šaltiniais (kai nėra vėjo, o čia ne itin vėjuota, dvokiantis supuvusiais kiaušiniiais) ir kazino. Fiodoras Dostojevskis Vysbadeno kurhauze kadaise pralošė 3000 rublių, visą honorarą, kurią iš savo leidėjo buvo gavęs už autorines teises ir pasižadėjimą kuo greičiau parašyti naują romaną. Jam neliko nieko kito, kaip skubiai padiktuoti žmonai *Lošėjų*. Pagal jį Sergejus Prokofjevas sukūrė neoromantinę operą, Vysbadeno publikos labai mėgstamą.

Kovo 10 d. Lygiai prieš penkiasdešimt metų, 1952-aisiais, Stalinas anglų, amerikiečių ir prancūzų antihitlerinei koalicijai adresavo notą, kurioje siūlė sudaryti taikos sutartį su Vokietija ir atkurti vieningą Vokietijos valstybę. Sąlyga – Vokietija turinti atsakyti teritorinių pretenzijų į rytus nuo Oderio ir neįeiti į jokią karinę sąjungą. Dokumentas, sukėlęs Konrado Adenauerio pasipiktinimą, vėlesnių politikų ir publicistų vertintas kaip pražiopsota Vokietijos suvienijimo galimybė, buvo surastas Rusijos Užsienio reikalų ministerijos archyvuose ir dabar paskelbtas su kontroversiškais trijų vokiečių istorikų straipsniais. Rusų mokslininkų nuomonė šia tema neatrodo buvusi verta dėmesio.

Kovo 12 d. Atsibudau iš baimės, sapnavau, kad mane ištrėmė į negyvenamą salą, kurios viduryje buvo padėta *Volfenbiutelio postilė* ir laikrodis. Jau kuris laikas jaučiuosi verdanti savose sultyse ir klimpstanti lietuviško XVI amžiaus rankraščio aliejuose. Be to, atrodo, nuo nuolatinės kalbų mišrainės nebegaliu susišnekėti pati su savimi ir pradedu arba baigiu prarasti budrumą (aišku, *paranoia vulgaris*). Nežinia (?) kodėl dreba rankos. Kai jau turiu išeiti ir tikiuosi dar kartą gurgštelti ka-

vos, staiga didysis mano puodas išslysta iš rankų ir matau, kaip neįtikėtinai lėtai krinta ant grindų. Kava, pasirodo, yra skystesnė nei arbata ar šiaip vanduo: ištrykšta smulkiausiai pursleliais ant sienų (bet ne ant grindų). Nuplausiu vakare. Nespėju atidaryti lauko durų, kaip vėjo gūsis bloškia atgal. Biblioteką pasiekiu be didesnių nuotykių. Skaitau horoskopą: geras ženklas, kai vėjas pučia iš nugaros, dar geresnis ženklas – rasti kirvį. Kitą kartą pasistengsiu iš namų išeiti atbulom, bet kaip netyčia rasti kirvį?

Kinas Bo pakvietė pietų. Valgėm įvairiai paruoštus vištų sparnelius. Bo sako, kad sparneliai sveika, nes suteikia vidinės energijos ir minties laisvės. Ulrichas pasakojo neseniai perskaitęs knygą apie kiaules, kur buvo parašyta, jog kiaulės neturi išgyvenimo instinkto ir iš anksto „žino“, kad gyvenimą baigs kaip kiauliena. Ak, tos kiaulės; aną dieną restoratoriai privertė mane išsižioti pasakę, kad VP mediniai viršeliai aptraukti ne KIAULĖS, bet VERŠIUKO oda (nuo 1890 m. visi kartoja tai, ką rankraščių kataloge parašė Otto von Heinemannas: „kiaulės oda“). Anot tos knygos (tos, kurią skaitė Ulrichas), valgant kiaulieną silpsta kūno ir dvasios atsparumas. Daugiau su jais nepietausiu, nes kiekvieną kartą

sužinau, kaip nesveikai gyvenu ir kokios baisybės man dar gresia. Rytoj iš ryto darysiu mankštą, nors ponias Zachert sako, kad mano atveju naudingiau būtų *Qi Gong* pratimai. Nedrįsau klausti, koks tas „mano atvejis“.

Kovo 14 d. Firminiuose mokslininkų blankuose prie kitų pavardžių parašyta „Dr.“, prie mano – „Fr.“ (=Frau?). Paskambinau į administraciją paklausti. Po dešimt minučių prisistatė ponas Wiehle su bloknotelio rankose ir sunerimęs ėmė gana griežtai kamantinėti („prašom tiksliai atsakyti į mano klausimus“), ar jaučiuosi diskriminuojama, jeigu taip, tai iš ko apie tai sprendžiu, kokios to apraiškos ar požymiai bei, svarbiausia, kokios mane „engiančiųjų“ pavardės. Daugiau niekada nieko niekam nesakysiu.

Vakare klausau Manuelo de Falla *El sombrero de tres picos*. Antroje dalyje („Popietė“) aiškiai girdėti melodija „Jurgeli meistrelī, mokyk savo vaikus“. Įdomu, padariau *cultural links* atradimą ar pastebėjau seniai žinomą muzikinių sakinių skolinimosi atvejį?

Kovo 16 d. Buvo atėję Brigita ir Ulrichas (gerai, kad pranešė iš ryto, tai galėjau pasiūlyti net ir karšto maisto).

Gintautas Trimakas. Berlynas. 2002 m. sausis. Fotografija

Padovanojo tikrą nusmailintą, per vidurį skelbtą žąsies plunksną, kad pati pamėginčiau rašyti taip, kaip rašė XVI a., ir galėčiau bent iš dalies patirti VP perrašymo procesą. Tokiai simuliacijai reikia ir specialaus rašalo, bet knygų restauratorė Katarina sakė, kad kada nors dirbtuvėse jo išsivirsime, reikia tik pasirūpinti tiršto vyno (ažuolo gumbų ir specialių smulkintų uolienu jį turinti visada). Gutenbergo muziejuje Maince pardavinėja neva pagal senovinę receptūrą pagamintą rašalą. Ten pat galima įsigyti ir plunksnų. Gutenbergas, pasirodo, iš tikrųjų buvo Henne Gensfleischas (tikriausiai tik aš to nežinojau). Spauda, kaip matyti, Azijoje (Kinijoje ir Korėjoje) atsirado gerokai iki jo. Visa tai nesvarbu, nes man atrodo, jog spaudos išradimas Europoje yra svarbiausias tūkstantmečio įvykis. Kita vertus, augant spaudos reikšmei, mažėjo kaligrafijos poreikis. Kartais apima siaubas, kai beviltiškai mėginu iškaityti XVI ar XVII amžiaus manuskriptus: gerai dar, kad hercogas Augustas rašė vienodomis apvaliomis raidėmis, tačiau didžiosios dalies jo korespondentų rašysena panaši į ant popieriaus numestą ir bet kaip susiraizgiusį siūlą.

Kovo 20 d. Iš leidyklos gavau ką tik pasirodžiusią Heidelbergo universiteto klasikinės filologijos profesoriaus Huberto Petersmanno straipsnių rinktinę *Lingua et Religio*. Perskaitau įžanginį žodį ir nustėrstu: prieš metus profesorius mirė per pertrauką tarp paskaitų. Jį pažinojau iš lotynų kalbotyros kolokviumų, jis ne kartą yra mane drąsinęs tęsti pradėtą darbą. Per pastaruosius porą metų klasikai neteko dar dviejų talentingų mokslininkų: profesorės Machtelt Bolkestein ir Roberto Colemano. Nesu, deja, nė vieno iš jų mokinė tiesiogiai, tačiau nemažai išmokau su jais bendraudama.

Kovo 21 d. Thysseno fondui turiu parašyti ataskaitą apie postilės rengimą ir referuoti apie atliktą darbą. Jeigu parašysiu, kad viskas eina kaip iš pypkės, tai jie nuspręs, kad edicija gali būti baigta dar šiemet. Jeigu parašysiu, kad dalies parengto teksto komentaruose mirga dešimtys klaustukų (nes šiame etape svarbiau-

sia teisingai kelti klausimus, bet dar nebūtina į visus atsakyti), tai bus nutarta, kad darbą verta baigti jau šiemet. Panašių raštų retorikos mokausi iš sveikatos draudimo protarpiais atsiunčiamų pranešimų: pirmame lape išvardyta, kokios naujos ir tobulos jų siūlomos paslaugos, kaip gera, kad leidžiu jiems manimi rūpintis, o į antro lapo pabaigą, visai tarp kitko, pranešama, kad malonumas jaustis apdraustam gerokai pabrango. Ir visai nepikta, juk viskas – tik į gera.

Nekilnojamą turimą čia galima apdrausti taip, kad draudimas apmokėtų už įvairius netyčia sulaužytus ir sudaužytus ar kitaip sugadintus tame nekilnojamame turte esančius daiktus. Sąlyga tik viena: nepadengiami paties buto šeimininko (ar nuomininko) bei jo šeimos narių padaryti nuostoliai. Tačiau duris gali sulaužyti ir kaimynas... Neįtikėtina, kiek daug žalos Vokietijoje pridaro kaimynai.

Kovo 22 d. Skaičiau apie naują neuroanatomijos šaką – neuroteologiją. Amerikos mokslininkai mėgina nustatyti, kuri smegenų dalis suvokia Dievą. Vieno instituto mokslininkai mano, kad nepriklausomai nuo išpažįstamos religijos tikinčiųjų smegenyse susikaupimo ir meditacijos metu pasyviausi yra orientaciją erdvėje reguliuojantys centrai. Ateistai turėtų būti geriausi orientacininkai... Vėl nesėkmingai mėginu patekti į Volfenbiutelio pagrindinę, pagal dabartinio miestelio mastus gigantišką bažnyčią, kuri yra bene pirmoji pastatyta protestantiška (o ne perorganizuota iš katalikiškos) bažnyčia Vokietijoje, ypatinga dar ir tuo, kad vadinasi *Beatae Mariae Virginis* (vokiečiai, mėgėjai viską trumpinti, sako *BMV*). Nesuprantu, kodėl protestantų bažnyčios būna nuolat uždarytos.

Kovo 25 d. Labai pasiilgau Vilniaus. Tačiau dėl labai suvokiamų priežasčių nusprendžiu savaitę praleisti Prahėje. Tame pačiame stoties knygyne nusiperku atviruką: juodame fone didelėmis baltomis raidėmis parašyta „Viskas bus gerai“.

ATITAIŠYMAS

„Naujojo Židinio-Aidų“, 2002, Nr. 3, p. 93–99 skelbto straipsnio „Kas dalyvauja dialoge?“ autorius – Rémi Brague. Straipsnio vertime įsivėlė klaida: p. 96 pirmos skilties 3-ioje iš apačios pastraipoje vietoj „Sapinière“io „Intergrizmas“ slaptosios antimodernistinės bendruomenės trečio dešimtmečio Italijoje“ reikėtų skaityti: „Slaptos antimodernistinės organizacijos *Sapiniere* integrizmas trečio dešimtmečio Italijoje“.

„La Sapiniere“ buvo pravardžiuojama 1906 m. mons. Umberto Benigni'o įsteigta slapta organizacija *Sodalitium Pianum*, rinkusi ir Šventajam Sostui perdavinėjusi informaciją apie modernizmui tikrai ar neva prijaučiančius katalikų dvasininkus. Vėliau visas antimodernistinis sąjūdis Bažnyčioje, kurio vienas vadovų buvo mons. Benigni, pasivadino integristiniu.

Atsiprašome autoriaus ir skaitytojų.

NEMATOMOJI „KRONIKOS“ PUSĖ

Petras Plumpa

Žmonijos dvasinio gyvenimo procesus dažnai stimuliuoja sunkiai paaiškinamos priežastys, juolab kad tie procesai atsiranda beveik vienu metu skirtingose šalyse ir kultūrose. Tokį reiškinį europinės tautos patyrė 1968 m., kuomet netikėtai atsirado skirtingų visuomeninių ir politinių sąjūdžių Čekoslovakijoje, Prancūzijoje, Sovietų Rusijoje ir Lietuvoje. Kai skandinavų šalyse putojo seksualinė arba gašlioji revoliucija, Prancūzijoje socialinių ir buitinių pretenzijų pagrindu prasidėjęs studentų maištas išvirto į ultrakairuolišką sąjūdį, nukreiptą prieš kapitalistinę ir socialistinę santvarkas, tuo pat metu Čekoslovakijoje prasidėjo Prahos pavasaris, siekiantis sužmoginti komunizmą, o Rusijoje susikūrė disidentų judėjimas už žmogaus teises, kurio nariai pradėjo leisti nelegalų leidinį *Chronika tekusčich sobytij* („Dabarties įvykių kronika“).

Lietuvoje tuo metu išsižiebė keli tarpusavyje nesusię religinio pasipriešinimo židiniai. Kaip prisimena arkivyskupas Sigitas Tamkevičius, tuometinis religinio persekiojimo laikotarpis buvo išbandymas, „nes kasdien reikėjo apsispręsti, ką priimti – tiesą ar melą; kuo būti – galingesniojo kolaborantu ar negalinčiojo apsiginti draugu; ką veikti – ramiai laukti, kai žudoma bažnyčia, ar bent trupinėlį atsakomybės už jos ateitį užsidėti ir ant savo pečių“. Vilkaviškio ir Telšių vyskupijų kunigai pradėjo organizuoti peticijas, reikalaujanti iš sovietų valdžios, kad stojantiesiems į kunigų seminariją būtų panaikintas ateistinės valdžios nustatytas kandidatų limitas. Kadangi kasmet Lietuvoje mirdavo dešimtys kunigų, o į vienintelę kunigų seminariją Kaune valdžia leido priimti tik po 5 kandidatus, kurie dažnai būdavo arba ligoti, arba KGB užverbuoti, tad Bažnyčios kaip struktūros sunykimas buvo neišvengiamas. Kartu turėjo išnykti vaikų katekizavimas, pastoracija ir visa kita, todėl išvalgesnieji kunigai ėmėsi organizuoti nelegalų kunigų ruošimą ir globoti naujai besikuriančias vienuolijas. Tuo pat metu keli pasauliečiai savo iniciatyva pradėjo gaminti ir tūkstančiais egzempliorių platinti pigius maldynus vaikams ir suaugusiesiems. Uolesni tikintieji savomis jėgomis stengėsi patenkinti religinių žinių alkį kopijuodami aktualiausią literatūrą: atsirado entuziastų inžinierių, kurie pagamino kopijavimo aparatą ir pradėjo dauginti religinio turinio knygas. Tokio var-

gano darbo tikslas buvo vienas – nors iš dalies atremti tą ateistinę propagandą, kurią per valstybinę žiniasklaidą ir mokyklas skleidė totalaus mulkinimo mašinos sukėjai. Nors tokių knygų egzempliorių kiekis buvo labai mažas, bet labai norintieji galėjo jomis pasinaudoti.

Valdžia savo ruožtu ėmėsi papildomų represinių priemonių: iš aktyviųjų kunigų buvo atimti registracijos pažymėjimai ir sugriežtinta kova prieš vaikų katekizaciją. 1970–1971 m. už vaikų katekizavimą buvo nuteisti 3 kunigai, todėl kilo mintis apie tai informuoti visą pasaulį – pradėti leisti periodinį pagrindinį leidinį. Visiems buvo aišku, kad sovietų valdžia yra nusikaltėlių valdžia, kuri labiausiai bijo viešumos – jos nusikaltimų demaskavimo ir atviro tiesos skelbimo. Nelegalus „LKB Kronikos“ pasirodymas buvo atviras katalikų pasipriešinimas galingiausios totalitarinės valstybės ateistiniam režimui, todėl savaime žadino represijų bangą. Tą pavojų juto ne tik „Kronikos“ leidėjai ir bendradarbiai, bet ir dauguma kunigų.

Sovietmečio žmonės buvo taip įbauginti, jog nedrįsdavo „Kronikai“ duoti žinių apie patirtus varžymus dėl religijos, tačiau leidinio redakcija stengėsi pateikti kuo daugiau drąsaus pasipriešinimo pavyzdžių, kad kiti tikintieji mokytųsi nugalėti baimę. Net pats informacijos rinkimo būdas buvo išūlus ir provokuojantis. Aplinkoje, kur KGB galėjo kontroliuoti visus pašto ir telefono ryšius, atrodė kaip pasityčiojimas iš čekistų tokie „Kronikos“ numeriuose spausdinami skelbimai: „LKB Kronikos“ skaitytojai tepadedą rinkti tikslus faktus iš dabarties gyvenimo“; „Skaitytojai, neradę LKB Kronikoje savo pasiųstų žinių, prašomi jas konkretizuoti, aiškiai parašyti ir iš naujo pasiųsti“; „Gerbiami skaitytojai! LKB Kronikai netinka nekonkreči informacija ir netikslūs faktai. Tokios rūšies medžiaga Kronikos puslapiuose nespausdinama“.

Drąsūs „Kronikos“ žingsniai supykė čekistus, suezino kunigus kolaborantus, išgąsdino šiaudadūšius katalikus, bet sustiprino Evangelijos ir tiesos mylėtojus. Vienuolė Janina J. rašė: „Tikrai neperdėsiu sakydama, kad Kronikos pasirodymas mane prikėlė tarsi naujam gyvenimui. Tai buvo vilties spindulys, kad dar ne viskas žuvę, kad ne visi lietuviai pasidavę okupantams, ne visi sukaustyti baimės.“

Po to, kai 1974 m. buvo nuteista pirmoji „Kronikos“ leidėjų grupė, kitais metais jau pasirodė trys nelegalūs periodiniai leidiniai, 1976 m. – penki, 1977 m. – šeši, 1978 m. – aštuoni, 1979 m. – dvylika. 1974 m. buvo išleista 250 puslapių originalaus teksto, o 1979 m. – 2800 puslapių.

„Kronikos“ pranašumas prieš visus kitus leidinius buvo tas, kad ji turėjo platų atsidavusių bendradarbių tinklą ne tik Lietuvoje, bet ir išeivijoje, todėl leidinio medžiaga buvo skelbiama per Vatikano radiją ir verčiama į kitas kalbas.

Tačiau „Kronika“ turėjo oponentų ne tik tarp kolaborantų ir šiaudadusių katalikų. Daug kam nepatiko pati blogybių rankiojimo tendencija ir tų blogybių nuolatinis skelbimas per Vatikano radiją – oficialų Katalikų Bažnyčios balsą. Jiems daug krikščioniškesnės atrodė protestantiškos radijo laidos, kurios nuolat ir karštai skelbė Evangeliją, kalbėjo apie Jėzų kaip asmeninį ir visos žmonijos Išgelbėtoją. Tokia mąstysena buvo būdinga daugiau kameriniams arba uždarų zakristijų tikintiesiems, kuriems svetima Joanos Arkietės, Tomo Moro, Jono Bosko ar Motiejaus Valančiaus dvasia ir veikla. Pamaldieji katalikai apie Jėzų kol kas galėjo išgirsti kiekvienoje bažnyčioje, pasiskaityti senose ir mašinėle perrašinėjamose knygos. Be to, pagrindinė savilaida išleisdavo naujausių katalikiškų knygų, kurių, labai norint, buvo galima išsigyti. Juolab kad šalia „Kronikos“ pasirodė periodiniai leidiniai katalikams: „Dievas ir Tėvynė“, „Aušrelė“, „Tiesos kelias“ (kunigams), „Rūpintojėlis“, „Lietuvos ateitis“ (jaunimui). Šalia viso to reikėjo ką nors daryti siekiant sustabdyti fizinį kunigų skaičiaus mažinimą ir represinį vaikų katekizavimo trukdymą. Šiuo atveju „Kronikos“ turinys nebuvo nei evangelizacinis, nei dvasinis, bet veikiau psichologinė ar net politinė kovos priemonė, siekiant užsitikrinti evangelizacijos galimybę dabartyje ir ateityje. Žinoma, šios plotmės nelegalus veikimas daugiau pritiko katalikams pasauliečiams, tačiau tokių žmonių stokojant, teko ryžtis patiems kunigams, panašiai kaip misijose kunigai kartais užsiima medicina ar ūkiu.

Rimtų abejonių kai kuriems „Kronikos“ skaitytojams kėlė kritika, nukreipta prieš dvasininkus dėl jų prososietinės antibažnytinės nuostatos. Juk padoriems katalikams kritikuoti Bažnyčios oficialius dvasinius vadovus buvo nekorektiška ir... nuodėminga. Todėl KGB agentai ir ne tik jie tarp tikinčiųjų skleidė veidmainingą pasipiktinimą: „Kas davė teisę tokią Kroniką leisti Bažnyčios vardu?“ Šį klausimą tardymo metu teko išgirsti ir iš majoro Rimkaus, kuris grasindamas pažadėjo: „Mes apginsime Lietuvos Katalikų Bažnyčią nuo tokių kaip jūs!“

Žmonės nežinojo ir negalėjo žinoti, kad „Kronikos“ leidėjai dėl jos turinio tarėsi su ištremtaisiais vyskupais. Dabartinis Telšių vyskupas Jonas Boruta SJ prisimena: „Svarbiausia buvo suderinti tą medžiagą, kurioje

buvo minimas nederamas kai kurių kunigų nuolaidžiavimas valdžiai. Dėl jos reikėdavo sužinoti vyskupo nuomonę ir gauti jo aprobavimą: lengvabūdiškumas čia buvo neleistinas. [...] Vysk. Julijono Steponavičiaus nuomonė buvo labai vertinga“.

Kita vertus, buvo ir dabar yra daug tokių tikinčiųjų, kuriems labai miela nuolat kritikuoti Bažnyčios kanonus, vyskopus ir kunigus. Atrodo, kad įsitikinimas, jog „Kronikos“ leidėjai savavališkai kritikavo kai kurių dvasininkų veiksmus, ligi šiol tebėra gyvas sekuliarėjančių kultūrininkų sąmonėje, todėl ir jie neva uolių katalikų vardu nevengia kritikuoti dabartinių hierarchų. Tai atskleidžia jų pačių nekatalikiškumą ir nesugebėjimą suvokti, kad Bažnyčia yra Šeima, turinti tėvus ir vaikus, kurių tarpusavio santykiams neturėtų būti taikomi profaniški pilietinės visuomenės principai.

Išėjimo knygoje aprašyta Izraelio kova su Amaleku: kada tik Mozė laikydavo iškeltą ranką, Izraelis buvo pergalingas, o kada tik jis ranką nuleisdavo, Amalekas buvo pergalingas. Panašiai ir „Kronikos“ leidybą lydėjo daugelio žmonių aukos ir maldos, kurių reikšmė palaiškant Bažnyčios gyvybę gal buvo daug didesnė, negu visi patogūs poteriavimai ar intelektualių pamokslų sakymai. Tai nematoma šio labai skambančio darbo pusė. Beveik kiekvienas „Kronikos“ ar kitokios religinės spaudos leidėjas ir talkininkas pergyveno atsitikimą, kuriuos sunkoka pavadinti natūraliais, nes jų negalima paaiškinti sveiku protu. Ne tik pagrindininkai, bet ir jų globėjai visą laiką gyveno „lyg ant adatų“. Net fiziškai stiprūs religinės savilaidos darbininkai sunegalauodavo: ne dėl tiesioginio KGB smogikų kenkimo, bet dėl ilgo buvimo nuolatinio pavojaus būklėje. Kelis metus pradirbę žmonės išvargdavo, nes psichinė įtampa organizmą alino kaip nuodai. Blogiausia, kad Sovietų imperijos galia ir jos politika neteikė vilčių regimoje ateityje tą Dovydo kovą laimėti, todėl šio, regis, beviltiško darbo savanoriai buvo savotiškai savo gyvenimo žudytojai. Beveik visi tą darbą dirbantieji jautė, kad vaikšto slidžia gilio upės pakrante ir kad be ypatingos angelų globos ta kelionė negali ilgai tęstis. Kita vertus, Dangus stebuklais nesimėto – turi būti labai svarbios priežastys Bažnyčios ar žmogaus gyvenimui, todėl pagrindinis „Kronikos“ redaktorius kun. Tamkevičius dažnai kartodavo maldą: „Viešpatie, Tu žinai, kad dirbu Tau. Jei šis darbas reikalingas, – globok, jei ne, – tegu jis pasibaigia“. Ir darbas nesibaigė. Pasaulyje klastingiausias ir galingiausias represinės sistemos glėbyje jis tęsėsi 17 metų – iki Atgimimo ir išsivadavimo.

Laisvės sąlygomis „Kronika“ iškart prarado aktualumą: kunigų seminarijos gali priimti tiek klierikų, kiek tik pajėgia, o valdžia net suteikia finansinę paramą; vaikus ne tik galima laisvai katekizuoti, bet ir mokyti tikybos valstybinėse mokyklose; religines knygas ir žurnalus galima leisti neribotais kiekiais. Tačiau po dešimt tokios

laisvės metų tenka pripažinti nelabai malonų dalyką: klierikų skaičius mažėja, moksleiviai bėga iš tikybos pamokų, religinių knygų ir žurnalų tiražai – juokingai maži... Nes laisvė atėjo *visiems*: tikintiems ir apsimetu- siems, altruistams ir egoistams, kuriantiems ir griau- nantiems. Šiame idėjų ir vertybių turguje evangelinės prekės nebegali konkuruoti nei savo išoriniu blizgesiu, nei turinio patrauklumu. Visuomenė, entuziastingai pa- sukusi į hedonizmo nuokalnę, ignoruoja visus, kurie gražiais žodžiais ir tik savo jėgomis bando sustabdyti galingą ir pražūtingą visuotinį kritimą. Čia nieko nebe- gali padėti apeliavimas į savų politikų sąžinę ar pasaulio viešąją opinią, nes tie procesai būdingi visai europi- nei civilizacijai.

Neišvengiamai artėja laikas, kai subręs būtinybė iš- leisti naująją „Kroniką“. Ji turės atskleisti Kristaus ir Jo Bažnyčios persekiojimo faktus ne valstybinėje ar so- cialinėje plotmėje, bet pačioje Bažnyčioje ir net atskiro kataliko sieloje: kaip atsitinka, kad avidėse darbuoja- si vilkai; kad Dievo žodis skelbiamas be aukos; kad no- rima išmokyti tikybos be maldos; kad atskiro žmogaus intelektas nelaikomas evangelizacijos sritimi; kad veikia parapijos, kuriose tikintieji praranda viltį? Tokių klausimų yra labai daug. Naujosios „Kronikos“ leidėjams reikės su ne mažesniu atkaklumu rinkti Bažnyčios nai- kinimo ir jos griovimo faktus, išviešinti vilkus, sugėdinti

bailius, pamokyti nemokančiuosius, padrašinti kukliuo- sius ir t. t. Tik visas tas išviešinimas turėtų vykti ne pasaulinėje, bet pačios bendrijos terpėje, mūsų avidėje ir šeimoje. Tai subtilus uždavinys, kurio neatliks am- bicingi žurnalistai ar literatai, nors ir turintys užsienie- tiškus diplomus. Naujosios „Kronikos“ turinys turėtų iškelti ne horizontalios plotmės, bet vertikalios koky- bės problemas katalikiškose bendruomenėse. Reaguoj- ant į Jono Pauliaus II raginimą, turėtų būti iriamasi į gilumą, į tas gelmes, kurių nepasiekęs tikėjimo medis negali žaliuoti ir duoti vaisių. Ne veltui Apaštalų Sos- tas šiuo laiku iškelia tokius šventuosius, kaip tėvas Pi- jus, Juanas Diégo ir Josemaria Escriva. Tai labai skir- tingo veikimo asmenybės, tačiau nė viena jų veiklos sritis neturėtų būti išbraukta iš nūdienos mūsų gyvenimo, jeigu nenorime uždusti savo puikybės smalkėse.

Dabar kartojasi ta pati padėtis kaip ir prieš 30 metų: apsnūdusi evangelizacija be aukos yra bedvasė ir ne- vaisinga, todėl būsimosios „Kronikos“ leidėjai vėl turėtų sukurti gyvenimą „lyg ant adatų“. Jei septyniose Lie- tuvos avidėse niekas nepastebės vis daugėjančių vilkų, jei 35-ioose Lietuvos vienuolynuose neatsiras visą lai- ką iškeltų rankų, tuomet Amalekas bus pergalingas, o mums Pažadėtoji žemė išnyks kaip mirazas. Beje, šioje dabarties Izraelio kovoje pasauliečiai gali būti kariai ir Mozės asistentai, bet tik ne pensininkai! ❧

Naujasis ŽIDINYS

AIDAI

**Žurnalą galima prenumeruoti visuose „Lietuvos pašto“
skyriuose nuo kiekvieno numerio. Prenumeratos indeksas 5063
Vieno numerio prenumeratos kaina 4,80 Lt
Prenumeratos kaina metams 57,60 Lt**

DĖMESIO!

**Užsienyje prenumeratos kaina metams (oro paštu) \$ 50 (56 €)
Čekius siųskite į redakciją adresu:**

**Tilto g. 8/3, LT-2001
Vilnius, Lietuva**

Tauta ir valstybė

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Ištisą šimtmetį tautinė valstybė buvo laikoma idealia politine santvarka. Susitelkusi tauta pati valdo jai istoriškai šventą žemę. Tautinės valstybės idealą piršo tautiškumo šaukliai, kurie Rytų ir Vidurio Europoje dar turėjo „pažadinti“ tautą iš gilaus miego, o pasak daugelio tyrinėtojų, net sukurti lig tol nebuvusias tautas. Valstybei nereikėjo šauklių. Valstybė seniai egzistavo ir daugelį slėgė savo tironija bei nesibaigiančiais reikalavimais.

Teoriškai tauta ir valstybė nėra lygūs partneriai, akivaizdi pirmenybė yra skiriama tautai. Iš tikrųjų jų padėtis skiriasi – valstybė dažnai užgožia tautą. Bet pirmiausia apie tautos pranašumą. Valstybė savyje neturi jokių teisių valdyti. Tas teises suteikia eiliniai žmonės, savo noru perleisdami jai įgaliojimus veikti jų vardu ir išsipareigodami jai būti ištikimi. Pasinaudodama laisvo apsisprendimo teise, tauta sukuria naują valstybę arba palaimina senąją ir atitinkamu būdu išrinktai vyriausybei suteikia įgaliojimus valdyti šalį. Tauta, tiksliau tariant, jos nariai, gali atsiimti šiuos įgaliojimus, pakeisti vyriausybę, konstituciją, net pačią valstybę. Tikrovėje įvairūs praktiniai sumetimai varžė šias teorines galimybes, bet radikalūs vyriausybių ir valstybių pokyčiai vyksta pakankamai dažnai, tad negalima ranka numoti į kalbas apie tautos teisę ir galią keisti santvarką.

Nemažai kas mano tautą esant svarbesnę už valstybę. Dauguma istorikų jau atsisakė anksčiau paplitusio ištikinimo, kad tautos egzistuoja tūkstantį metų, kad jos yra natūralios žmonių bendrijos. Veikiau mano-

ma, kad tautos yra XVIII–XIX amžių kūrinys, kurį sukėlė plintantys rinkos santykiai, urbanizacija, bendrinių kalbų išsigalėjimas, spaudos plėtra. Vis dėlto tautą gaubia solidumo reimingybė. Tauta lyg kūnas, aprenkiama vyriausybėmis ir konstitucijomis, kurias galima nusivilkti, pakitus aplinkybėms ir skoniui. Dabartinė respublika Prancūzijoje jau penktoji. Per pastarąjį šimtmetį Lietuvą valdė caras ir Sovietų Sąjunga, kaizeris ir Hitleris, autoritarinis Smetonos režimas, dabartinė demokratinė respublika. Vienos valdžios buvo primestos, kitos parinktos, vienos valdė ilgai, kitos trumpai. Bet per visus šiuos pokyčius tauta buvo ir išliko, nes ji sudaryta iš tvirtesnės medžiagos. Arba bent taip teigia jos gynėjai.

Tauta dažnai laikoma savaimine vertybe, o valstybė – tik priemone tautai sutelkti ir jos interesams įgyvendinti. Kadangi tautai esą reikia įrankio savo valiai išreikšti, sukurama valstybė arba perimama ir pertvarkoma egzistuojanti šalis. Taigi lietuviai, latviai, rumunai sukūrė ar atkūrė savo valstybes iš Rusijos ir Austrijos-Vengrijos imperijų griuvėsių. Mažosios Italijos ir Vokietijos valstybėlės, grafystės ir karalystės susivienijo arba buvo sujungtos į vieną didelę tautinę valstybę. Pastebimas ir atvirkštinis procesas. Savo ruožtu valstybės kuria ar stiprina tautas, jausdamos poreikį mobilizuoti gyventojus ir jų energiją nukreipti šalies naudai. Valstybės nepajėgia įkvėpti tų ištikimybės ir pasiaukojimo jausmų, kuriuos dažnai sukelia tautos. Tad tautiškumas skatinamas su viltimi, kad valstybei pasiseks susitapatinti su tauta ir pasisavinti tą ryžtą aukotis. XIX a.

tai darė Rusijos imperija, siekdama įtikinti rusakalbius, kad autokratija ypač rūpinasi jų gerove, tad protinga remti carą. Šitoks oficialus nacionalizmas būdingas šiame šimtmetyje nepriklausomybę gavusioms Afrikos šalims. Ten siekiama plačioje teritorijoje gyvenančioms gentims įpiršti mintį, kad jos sudaro vieną tautą, kurią turėtų mylėti. Kadangi tautos likimas susietas su valstybe, tai ir ji verta jų ištikimybės. Bet ir šitoks nacionalizmas pripažįsta didelę sutelktos tautos svarbą, kadangi įsivaizduojama, kad be tautinio užnugario valstybė ir vyriausybė bus trapios ir netvirtos.

Tauta suteikia valstybei savitumo. Tautinis charakteris paženklina valstybę. Dvi šalys gali turėti panašią santvarką, bet jos konkretų įgyvendinimą nulems arba bent smarkiai paveiks tautos bruožai. Kita vertus, vyriausybė ir valdžia gali palikti savo pėdsaką tautoje. Sovietų valdžios poveikis lietuvių charakteriui, tad ir pačiai tautai, milžiniškas, ir nežinia, kiek dešimtmečių truks, kol žala bus atitaisyta.

Tauta – lyg aukštesnio lygio darinys, ji yra virš politinių kovų. Polemikos, kivirčiai, kompromisai, slaptos ir viešos derybos – politikų kasdienė duona. Eilinis politikas gali tapti premjeru, net prezidentu, bet laukiamas ko nors daugiau iš asmens, kuris vadovauja ar atstovauja tautai. Jo užmojai ir užduotys turėtų būti kilnesni. Tautos interesai yra visuotiniai

ir nesutapatinami su siaurais partiniais interesais ir politikų ambicijomis. Šios nuostatos atspindys pastebimas šalyse, kuriose prezidento institucija labiau reprezentatyvi. Ten laukiama ar reikalaujama, kad prezidentas nepriklausytų jokiai partijai ir būtų visiškai nešališkas. Šitoks nepolitiškumas dažniausiai jį paverčia politiniu impotentu, bet tai kitas reikalas.

Kontrastas tarp valstybės ir tautos remiasi gana idealizuotu, bet ir plačiai paplitusiu tautos vaizdiniu. Bet kur, galima klausti, glūdi ši tauta, kaip ji reiškiasi? Yra akimirku, kai tautos buvimas akivaizdus, nenuginčijamai išpūdingas, kvapą gniaužiantis savo didumu. Ryškus pavyzdys – tautos atbudimas 1988–1990 m. Sąjūdis kalbėjo ir veikė tautos vardu ir jos remiamas varžėsi su valstybe, kuri buvo vietos ir Maskvos komunistų rankose. Per masinius mitingus ir susirinkimus, šimtus vietos Sąjūdžio grupių, Baltijos kelią ir rinkimus į Liaudies deputatų suvažiavimą tauta perleido savo įgaliojimus Sąjūdžiui, kuris ieškojo būdų patenkinti žmonių lūkesčius. Ne tik patenkinti, bet ir suteikti jiems konkretų turinį ir formą. Nepaisant Brazausko vadovaujamo komunistų pastangų Sąjūdį paversiti paklusniu partijos įrankiu, Sąjūdis atsispyrė ir laimėjo pergalę.

Būta ir kitų panašių tautos proveržių. 1920 m. po Vilniaus užgrobimo ankstesnė gyventojų apatija ir abejingumas dingo. Kraštą užliejo gaivališko patriotizmo banga, vyko masiniai mitingai, jaunimas savanoriais stėjo į kariuomenę. Pirmais pokario metais kaimas gana vieningai palaikė partizanus, kurie įkūnijo Nepriklausomybės atgavimo viltį bei šalies suverenumo tęstinumą.

Šitokie tautos sužydėjimai ne tik trumpalaikiai, bet ir nebūdingi. Nepaisant teorinio tautos pranašumo, ji paprastai teatlieka antraeilį vaidmenį šalies gyvenime. Žmonių pakilimas išblėsta, o valstybė užgožia ar praryja tautą, nes į savo rankas perima svarbiausius, ne tik politinius reikalus,

nepalikdama vietos ar arenos tautai reikštis. Tai įvyksta ne tik totalitarinėje santvarkoje, kurioje nevyriausybinės organizacijos draudžiamos, o pilietinė visuomenė slopinama, bet ir demokratijose. Paprastai nevyriausybinės organizacijos turi siaurai apibrėžtą tikslą, – žmogaus teisių gerbimo stebėjimą, kovą su abortais, krepšinio rėmimą, lobizmą ir pan. Ne joms rūpintis tautos, visuomenės ar šalies gerove apskritai. Organizacija, skelbianti, kad jos pagrindinis siekis patobulinti visuomenę arba perauklėti tautą, sulauktų šypsenu ir klausimų apie jos vadovų psichinę būklę. Norint rimtai užsiimti esminiais šalies klausimais, reikia atitinkamų įgaliojimų, kurių nevyriausybinės organizacijos negali sau prisiskirti ir kurių niekas joms nesuteikia.

Sąjūdžio likimas pamokomas. Sąjūdis pasiekė savo pagrindinį tikslą, 1990 m. laimėdamas parlamento rinkimus ir per savo deputatus paskelbdamas Nepriklausomybės atkūrimą. Bet perimdami valdžią ir įsiliedami į valstybės struktūras, Sąjūdžio vadovai pradėjo kalbėti kaip valdžios vyrai, o ne tautos atstovai. Jie neatsisakė tautinės retorikos, bet, kilus poreikiui pabrėžti savo *gravitas*, jie rėmėsi valdžios autoritetu. Sąjūdžio tarybos sudėtis pakito, jos vaidmuo sumenko. Kai kurie aktyvistai, nesiekę valdžios postų, kurių laiką dar puoselėjo viltį, kad Sąjūdis liks tautos tribunolu, kuris vertins vyriausybės ir parlamento veiklą. Jau po kelių mėnesių šių lūkesčių naivumas buvo akivaizdus. Niekas, ypač buvę kolegos, jų nepaisė, nes tauta demobilizavosi. Su Sąjūdžio nykimu iš politinės arenos pasitraukė ir tauta. Panašūs procesai vyko ir 1920 m., bet su tragiškesnėmis pasekmėmis. Kariniu perversmu valdžią perėmė tautos vadu pasiskelbęs Smetona, įsitvirtino autoritarinis režimas, kuris daugiausia energijos skyrė valdžiai išlaikyti bei kovai su tikrais ir išivaizduojamais vidaus priešais ir kuris nė nepakėlė rankos ginti Lietuvos nepriklausomybę 1940 m.

Valstybės institucijos yra konkrečios, aiškios, neišvengiamos ir dažnai slogios. Berlyne Egipto muziejuje galima matyti mažas mokesčių rinkėjų statulėles, pagamintas 2000 metų prieš Kristų. Praėjus keturiems tūkstantmečiams, mokesčių inspektorai toliau uoliai triūsia. Ir kitos rūšies valdininkai liudija valstybės ilgą amžių. Jei žmogus nepatenkintas valdžios politika, jis gali skustis valdininkams, kitiems pareigūnams, savivaldybei ar parlamentui. Norintys palikti valstybę gali emigruoti, jei jie ras kitą juos priglausiančią šalį. Nėra abejonės, kas yra valstybės galva, kas įgaliotas valstybės vardu kalbėti ir priimti sprendimus. Įvairios schemos aiškiai nurodo, kas kam pavaldus, kas už ką atsakingas, įstatymai ir nutarimai viską smulkiai reguliuoja.

Savo ruožtu tauta yra be galo amorfiška, be regimo centro, be jokių institucijų. Į ką turėtų žmogus kreiptis, kas būtų adresatas, jei jis nepatenkintas tauta, tarkime, dėl jos narių šovinizmo ar pagarbos rašytojams stokos? Nėra tautos valdininkų ar atstovų, net neaišku, ar tuos šovinius galima sutapatinti su tauta ir jai primesti atsakomybę už jų netinkamą elgesį? Kokią sieną, net perkeltine prasme, turėtų individas peržengti, jei norėtų palikti tautą? Pasipiktinęs šalies politika, žmogus gali sudeginti savo pasą, atsisakyti pilietybės. Tačiau tauta nedalija nei pasų, nei tautybės dokumentų. Ir kas ipareigotas prabilti tautos vardu? Prezidentas yra valstybės galva, bet tai dar nereiškia, kad jis kartu yra tautos galva. Į šį postą jis neišrinktas.

Galima bent dvejopai interpretuoti valstybės polinkį kooptuoti tautą, įtraukti ją į valdžios struktūras. Pagal pirmąją interpretaciją, tautinės valstybės sukūrimas yra aukščiausias tautinio sąjūdžio momentas. Valstybės citadelės perėmimas sudaro sąlygas tautai visokeriopai suklestėti ir atskleisti savo genijų, nes valdžios galia tarnauja tautos interesams. Todėl tautiniai sąjūdžiai taip uoliai siekia valdžios. Antroji interpretacija yra

mažiau optimistinė. Atėjimas į valdžią tautai nieko gera nežada, nes valstybės svertų perėmimas yra kupinas pavojų ir pagundų. Kilnius tautinio sąjūdžio idealus – norą lemti savo likimą, brolybės ir solidarumo puoselėjimą, aukojimąsi bendram tikslui – greitai užgožia *Realpolitik* poreikiai, kurie lygiai taikomi vidaus ir užsienio politikai, bei asmeninės politikų ambicijos. Tautiniam sąjūdžiui būdingą lygybę pakeičia valdžios hierarchinės struktūros, vieni tautiečiai tampa lygesni už kitus, nepritarimas valdžios siekiams laikomas neištikimybe tautai.

Pasak pirmosios interpretacijos, tauta valdo valstybę. Tauta lieka suvereni, valdžios organai yra tautos valios įrankiai. Pasak antrosios, valstybė pasisavina, net pavergia tautą, piktnaudžiauja tautos idealais savo dažnai piktais sumetimais. Nors ir veikiama tautos vardu, valstybė yra nepriklausoma veikėja, kuri savo interesams teikia pirmenybę.

Čia ne vieta spręsti, kuri interpretacija teisinga, nors esu linkęs manyti, kad antroji labiau atspindi tikrovę. Daug kas priklauso nuo tikslesnių tautos ir valstybės apibrėžčių, nes abi sampratos – talpūs indai, kuriuos galima įvairiai pripildyti. Kuri interpretacija teisinga, nėra vien akademinis klausimas, nes atsakymas gali smarkiai paveikti tautos savimonę.

Jei tauta tampa valstybės tarnaitė, valstybei tenka atsakomybė už tai, kas daroma tautos vardu, taip pat ir už daugelį gerai žinomų nacionalistinių ekscesų. Antai amerikietis istorikas Robertas H. Wiebe savo šimet išleistoje knygoje *Who We Are* („Kas mes esame“) rašo, kad tautoms ir nacionalizmui klaidinga priskirti atsakomybę už valstybių veiksmus. Jis teigia, kad beveik visas didžiausias žudynes sumanė, prižiūrėjo ir įvykdė valstybės, arba bent tas žudynes pa-

laikė. Valstybės, o ne tautos, yra atsakingiausios už etninę valymą ir daugumą žmogaus teisių pažeidimų. Kurdamos imperijas, valstybės skleidė rasistines teorijas savo veiksmams pateisinti. Ir valstybės suteikė klerikaliniams megalomanams galią savo iškreiptoms fantazijoms įgyvendinti. Kai kuriais atžvilgiais Wiebe's teiginiai patrauklūs. Romos imperija ilgai persekiojo krikščionis, kurie pasižymėjo pacifizmu ir pasyvumu. Bet krikščionybei sulaukus imperatorių paramos, Bažnyčia nesidrovėjo smurtą nukreipti prieš pagonis, naikinti jų šventoves, juos prievarta krikštyti. Eretikai buvo smerkiami, bet be valstybės paramos nebuvo galima jų naikinti. Įnirtę valstiečiai kartais spontaniškai susidorodavo su įtariama ragana, bet masinės raganų medžioklės buvo valdžios darbas, reikalavęs daug jėgų ir lėšų. Nacių chuliganai galėjo rengti pogromus, bet tik valstybė galėjo įgyvendinti holokaustą.

Reikalai būtų gerokai paprastesni, jei būtų galima atsakomybę už niekšybes suversti valstybei. Tuo atveju religija ar tauta liktų be didesnių dėmių. Privalumai būtų priskiriami tautai, o nuo neigiamų reiškinių būtų atsiribojama, juos laikant nebūdingais nukrypimais. Net jei tautinį sąjūdį ženklino nepakantumas, jis esą buvo kontroliuojamas ir peraugo į piktybinę stadiją tik tada, kai tautą parėmė valstybė. Valdžia esanti tie nuodai, kurie sukėlė patologinę būseną. Galios paragavimas iš tiesų gali neigiamai paveikti individus ir sąjūdžius, išryškinti neigiamas savybes. Bet tie tautiniai veikėjai nepateko į valdžią atsitiktinai, be jokios politinės programos. Jie savo idėjomis mobilizavo šalininkus ir rėmėjus, kurie tikėjosi, kad vadai įgyvendins atitinkamas idėjas. Iš pradžių nacių „senieji kovotojai“ priekaištavo Hitleriui dėl jo nuosaikumo, dėl radikalių pažadų nevykdymo.

Nors negalima didžiausių niekšybių įgyvendinti, nevaldant valstybės, niekšybės sėkla paprastai pasėjama pakeliui į valdžią.

Galima piktnaudžiauti tautiniais jausmais. Yra demagogų, kurie, siekdami valdžios, ciniškai nutaria lošti tautine korta, nors jiems rūpi valdžia, o ne tauta. Toks esą buvo Slobodanas Miloševićius, panašūs priekaištai taikomi Slovakijos politikui Mečiarui ir kai kuriems kitiems buvusiems komunistams. Jie esą suprato, kad manipuliavimas tautiniais jausmais – gal pats veiksmingiausias būdas gyventojams išjudinti, laimėti jų paramą. Taip turbūt ir yra. Bet svarbu suprasti, kad neatsparumas manipuliavimui tautos nei puošia, nei pateisina, o veikia smerkia. Juk demagogijos griebiamasi, kadangi tauta aiškiai linkusi jai pasiduoti. Nujaučiama, kad neapykantos ar ksenofobijos skatini- mas ras tinkamą dirvą.

Tautinės skaistybės gynėjams būtų patogu, jei tautą būtų galima atriboti nuo nemalonių jos istorijos momentų. Bet šitoks rankų nusiplovimas nesiderina su mintimis apie tautos svarbą ir reikšmę. Jei valstybė – tik įrankis tautos valiai išreikšti, jei tauta suteikia valstybei savitumo, jei vyriausybės ir konstitucijos lyg drabužiai, laikinai dengiantys tautos kūną, tauta negali tapti bejėge įvykių stebėtoja, kai istorija pasuka ne tuo keliu. Tuo nenoriu tvirtinti, kad kiekvieno tautos nario veiksmai priskirtini tautai, kad nėra tautai visiškai abejingų asmenų, kad svetimos jėgos, kaip antai naciai ir sovietai, negali atlikti svarbaus, net lemiamo vaidmens kai kuriomis tautos istorijos akimirkomis. Bet jei tauta yra savo narių charakterio ir vertybių formuotoja, negalima nusiplauti rankų kaip Pilotas, kai tautoje prasiveržia blogis. Jei pabrėžiama tautos didybė, atvira ir galimybė, kad ji gali suklypti. ❧

NEPABAIGIAMA ANTIKOS SKLAIDA

Dalia Dilytė

Toji Antika, nuo kurios viskas prasidėjo, kurią vadiname Europos pamatais, šaknimis, šaltiniu, dabar yra griuvėsiai. Suvaržytas strypais, paremtas metalinio karkaso lyg invalidas rymo Partenonas, iš Delfų Apolono šventyklos teliko tik viena visa kolona. Olimpijoje, Efeze, Milete ir kituose žymiuose graikų miestuose guli kolonų būgnų krūvos, mėtos akmeniniai blokai. Išliko tik Panteonas – vienintelė Antikos šventykla, į kurią galima įeiti ir apžiūrėti iš vidaus. Žinoma, ji irgi apiplėšta: bronzinės stogo plokštės pakeistos švininėmis, neliko interjero elementų, bet šiaip ar taip tai yra normalus pastatas. Bronzinių statulų žemėje ar jūroje atrasta tik kelios, kitos jau seniai perlydytos į ginklus ar katilus. Akmeninių liko daugiau, bet sveikų – mažai: dauguma rastos sudaužytos arba apdaužytos. Griuvėsiai yra ir antikinė literatūra: Naujuosius laikus pasiekė tik maždaug tūkstantoji jos dalis, daugybės autorių liko tik vardai, daugybės kūrinių – tik pavadinimai, kai kurie atėjo į mūsų laikus tik mažų ir ne kažin ką pasakančių fragmentų pavidalu. Tačiau Antikos griuvėsiai svarba ir reikšme toli gražu pranoksta kokius nors kitus griuvėjus. Jie spinduliuoja milžinišką antikinės kultūros energiją ir tarnauja nepaliaujamam šios kultūros sklaidos procesui, nors pati sklaida priklauso ne tik nuo jų buvimo, bet ir nuo pirmojo postūmio, įvykdyto dar gyvos, dar nesugriautos antikinės kultūros.

Pasaulio kultūros (turiu galvoje Europos ir iš Europos kilusias kultūras) ir ypač literatūros istoriją laikyčiau Didžiojo sprogo analogu. Kaip po Didžiojo sprogo vis plečiantis pirminei medžiagai gyvoja Visata, taip amžinai vis plintant Antikos kultūrai, gyvena pasaulio kultūra. Antika yra pirminė medžiaga, kurioje glūdi svarbiausių visuomenės ir valstybės egzistencijos principų, žmogaus vietos pasaulyje ir bendruomenėje suvokimas, surasti svarbiausi vaizduojamojo meno dėsniai, literatūros žanrai ir temos. Antika pasakė pirmąjį ir svarbiausią žodį. Toliau vyksta nepabaigiama to žodžio sklaida. Sklaida nėra to paties daikto tiražavimas, tai sudėtingas daikto tirpimas, plėtojimasis, skaidyma-

sis, naujų elementų prisijungimas. Tačiau kaip ir moderniausio šių laikų kompiuterio, ir vienkartinės nosinės mažiausiose dalelėse glūdi pirminės medžiagos pėdsakas, taip visuose pasaulio kultūros reiškiniuose buvo ir bus Antikos pėdsakų.

Toji sklaida kai kada gali reikštis labai intensyviai, o kai kada intensyvumas susilpnėja. Pirmuoju atveju antikinės kultūros buvimas tampa akivaizdus, įkvepia daugelį tos šalies ar epochos kultūros sferų ir reiškinių, užima aiškia dominuojančią padėtį, antru atveju – pasitraukia į šoną, tampa, nerūpestingai pažiūrėjus, net nematomas.

Norėdami peržvelgti sklaidos istoriją, turėtume pasakyti, jog ji prasidėjo nuo Graikijos, nors datą nurodyti nėra lengva. Tačiau nesileisdami į samprotavimus apie graikų kolonizacijos procesą, pradėsime nuo helénizmo. Aleksandro Didžiojo užimtuose kraštuose paplito graikų kalba. Finikiečiai, sirai ir kiti Rytų žmonės tapo helėnais ir graikų rašytojais. Manetonas graikiškai parašė gimtojo Egipto, o Berosas – savo tėvynės Babilono istoriją. Net makedonų neužkariautose šalyse, pavyzdžiui, Kartaginoje, buvo paplitusi graikų kalba. Daugybėje negraikiškų Mažosios Azijos pusiasalio miestų iškilo graikiškos architektūros teatrai, šventyklos, pastatai su peristilniais kiemais. Taigi helénizmas – labai intensyvus graikų kultūros sklaidos etapas. III a. pr. Kr. romėnams užkariavus Apeninų pusiasalį ir Siciliją, sklaidos procesas nukrypsta ir į vakarus. Galima įsivaizduoti, kaip romėnų legionierius, atsistojęs ant bato kulną primenančio Apeninų pusiasalio galo, apsidairęs po Viduržemio jūrą, pamatė, kad kitose valstybėse esama tokių dalykų, kurių jis namie neturi: puošnių šventyklų ir visuomeninių pastatų, statulų ir paveikslų, teatrų ir bibliotekų. Jis panoro tai turėti, užkariavo Graikiją ir pateko į užburiančios graikų kultūros įtaką. Romėnai mokėsi graikų kalbos, ėmė statydintis panašius į graikų namus su vidiniu kolonų juosiamu kiemu, tempėsi iš Graikijos statulas, kopijavo jas, priprato prie jų nuogybės. Į Romą skverbėsi graikų mitologija ir religijos elementai. Romėnų literatūra perėmė graikų žanrų sistemą ir daugelį siužeto linijų. Priklausomybė atrodė esanti tokia didelė, kad Horacijus pareiškė, jog užkariavę helėnus, romėnai

DALIA DILYTĖ (g. 1944) – VU Klasikinės filologijos katedros docentė, antikinės literatūros tyrinėtoja, vertėja.

patys pateko į pavergtosios Graikijos meno nelaisvę (Hor. Epist. II. 1. 156–157). Tačiau tai tebuvo regimybė. Romėnai ne tik sugebėjo tos nelaisvės išvengti, bet ir tapti antru antikinės kultūros komponentu. Pakartodami daugelį graikų kultūros elementų, jie neperėmė graikų pasaulėvokos. Žodžiui *mundus* (lot. pasipuošimas, susitvarkymas) jie, nusižiūrėję į graikų *kosmos*, priskyrė ir visatos reikšmę, tačiau nepasisavino graikų tikėjimo pasaulio harmonija, grožiu ir troškimo sukurti tą darną ir grožį žmoguje. Jie nesiekė ir neskatino kūno grožio. Stiprus, ištvėrimingas, treniruotas kūnas vertintas tik praktiniu aspektu, bet netapo estetinio vertinimo objektu kaip Graikijoje. Amžinojo Miesto gyventojų biustus darę skulptoriai negražino žmogaus: nebijojo parodyti raukšlėto jo veido ar atlėpusių ausų. Romėnai nenorėjo atskirti, apibrėžti kiekvieną reiškinį ar daiktą, siekti aiškumo. Jie visai nesuko galvos, kad ainiai kaltins juos eklectizmu, ir maišė graikų filosofijos sroves ir kryptis, iš kiekvienos pasirinkdami tai, kas kam atrodė artima ir reikalinga. Taigi jie elgėsi kaip užkariautojai: iš graikų kultūros ėmė tai, ko jiems reikėjo. Iš graikiškos formos detalių jie pasidarė ginklą atremti helėnizacijai: graikų meno formomis skelbė savo idėjas. Romėnai ignoravo harmonijos principą ir nesiekė simetriškos literatūros veikalų kompozicijos. Graikai buvo suteikę aiškų plastinį vaizdą savo dievams: jų dievai panašūs į žmones. Romėnų dievybės neturėjo nei žmogaus, nei kokio nors kito pavidalo. Svarbiausia romėnų deklaruojama vertybė buvo tautiškumas, protėvių moralės ir gyvenimo principai (*mores maiorum*). Ją skelbė visa romėnų kultūra. Nepaprastai stipri nacionalinė savimonė, ištikimybė visam tam, kas romėniška, ne tik neleido jiems tapti helėnistiniu kraštu, bet ir pasaulio kultūros istorijoje pastatė šalia graikų. Romėnai davė pasaulio kultūrai pavyzdį ir pamoką, kaip reikia perimti kitos kultūros elementus, neprarandant savasties, tačiau jie buvo pirmi ir paskutiniai, pasakę absoliučiai nauja, dar graikų neišartą žodį. Jie baigė kurti pirminę medžiagą. Po to vyko tik jos sklaida.

Prasidėjus Viduramžiams, krikščioniškosios Romos literatūra perėmė pagoniškosios Romos poetikos principus. Teisingas yra teiginys, kad Europos kultūra išaugo ant Atėnų ir Jeruzalės pamatų. Tačiau, kalbant apie literatūrą, ji norėtųsi patikslinti: Jeruzalės akmenys visuomet buvo tašomi pagal Atėnų marmuro plokščių modelį: Biblijos personažų vardai ir siužeto elementai gyveno viename veikale su antikiniiais, o šis mišinys turėjo paklusti antikinės poetikos dėsniams. Prudencijus (IV a.) rašė krikščioniškus himnus Horacijaus metrais, Klaudiano (IV a.) ir Auzonijaus (IV a.) kūryboje Jėzus Kristus taikiai sugyvena su Apolonu ir visomis devyনিomis mūzomis. Bažnyčios Tėvai perima antikinį diatribės žanrą ir dairosi į Ciceroną kaip į retorikos mo-

kytoją. Jie jaučiasi truputį nesmagiai, mokydamiesi iš pagonių, bet kitų mokytojų kol kas tiesiog nėra. 476 m. žlunga barbarų nusiaubta Roma. Europa paskęsta pilkose Tamsiųjų laikų miglose. Paskui jose sušvytuoja Karolio Didžiojo Akademijos žiburėlis, po kelių šimtų metų atsiranda daug vienuolynų mokyklų. XII a. rašto pradėdami mokyti ne tik dvasininkai, bet ir valdininkai, paskui ima rasti ir universitetų. Visose mokymo įstaigose visi dalykai dėstyti lotyniškai, o mokymas rėmėsi ir antikinę medžiagą. Gramatikos mokyta pagal IV a. Donato veikalą, retorikos – pagal Cicerono *De inventione* ir jam priskiriamą traktatą *Rethorica ad Herennium*, didaktikos pagal Boecijaus išverstus du Aristotelio logikos veikalus. Šalia krikščioniškosios literatūros kaip mokymosi medžiaga ir pavyzdžiai buvo naudojami Vergilijus, Ovidijus, Stacijus, Lukanas, Terencijus. Tai ir viskas. Neskaityta nei graikų literatūra, nei kiti romėnų autoriai. Žinotų rašytojų kūriniai dažniausiai buvo interpretuojami alegoriškai, nesiejant su istoriniu ar politiniu Romos kontekstu. Nors būta ir mokytesnių asmenų, didžioji raštingų žmonių dalis Viduramžiais Antikos nepažino. Sukuriama daug poemų Trojos karo, argonautų mito, Aleksandro Didžiojo žygių motyvais. Homero epai ir kiti graikų kūriniai buvo *terra incognita*, bet mitų siužetai plito per skaitomus minėtų romėnų veikalus ir iš V a. atėjusius prozinius perpasakojimus. Nuo XII a. tokios poemos pradėtos kurti gimtosiomis kalbomis. Nepaisant to, kad ir romanų, ir poemų pavadinimuose šmėkščioja antikiniai vardai (Enėjas, Tėbai, Troja etc.), jie nerodo Antikos pažinimo. Juose apstu išgalvotų motyvų bei siužeto elementų. Brišėidė laikoma Kalchanto dukterimi, pasakojama jos ir Trojilo meilės istorija. Aleksandrą Didįjį vaizduojančiuose kūriniuose pats karvedys ir jo draugai yra riteriai, aprašomi jų žygiai, nuotykių, santykių su vasalais. Aleksandras nusileidžia į vandenyno dugną, svečiuojasi sniego ir vandens šalyje, vėjų krašte ir iš visur grįžta gyvas ir sveikas. Viduramžių pabaigos žmonės su malonumu skaitė lotynišką prozos veikalą *Gesta Romanorum*. Plačiai buvo paplitę ir jo variantai anglų ir vokiečių kalbomis. Šiame kūrinyje Graikijos ir Romos istorijos nuotrupos susipynusios su šventųjų gyvenimais, pasakų stebuklai – su didaktiniais pamokymais. Čia irgi nesirūpinama nei mitologinėmis, nei chronologinėmis, nei kitomis tiesomis: Sokratas išgydė sergančią imperatoriaus Klaudijaus dukterį ir už tai gavo ją į žmonas, Ariadnė vaizduojama kaip imperatoriaus Vespasiano duktė ir pan. Antikiniai statiniai virto akmens skaldyklomis: juos sugriovus, blokai, kolonų gabalai buvo gabenami namų ir bažnyčių statyboms. Taigi nepaisant to, kad Viduramžiais skaityta ir rašyta lotyniškai, kad mokytasi iš kai kurių antikinių veikalų, reikia pripažinti, jog tais laikais Antikos kultūros sklaida buvo susilpnėjusi.

Paskui išaušo Antikos atgimimo laikai. Renesanso žmonės išmintingai suvokė, kad esama pamato, į kurią galima atsiremti ir sušuko: *Ad fontes!* Jie ieškojo Antikos stiprybės ir didybės kaip savo užmojų atsparos, ieškojo žinojimo ir aiškumo. Rausiamasi vienuolynų ir kapitulų bibliotekose, nurašinėjami ten rasti apipeliję kodeksai. Visi humanistai puikiai kalba ir rašo lotyniškai. Kai kurie, kaip antai Erazmas Roterdamietis, pamiršta gimtąją ir neišmoksta nė vienos naujosios kalbos taip gerai, kaip lotynų. XV a. turkams užėmus Graikiją, suintensyvėjo ir graikų autorių studijos, nes mokyti

Laurais vainikuotas Apolonas ant lekiančio žirgo.
Pranciškaus Smuglevičiaus „Aukso namų“ Romoje freskos kopija. Popierius, akvarelė. 1775

graikai pabėgėliai atsivežė daug Antikos rankraščių. Kai kuriuos rankraščius humanistai iš turkų nusipirko. Išradus spaudą, iki 1500 m. buvo išleisti beveik visi romėnų, iki 1520 m. – graikų autoriai. Antikiniai veikalai dabar studijuojami tobulai. Humanistai juos susideda į galvas ir tiksliai iš atminties cituoja. Tai darydami, jie net nepateikia išsamių nuorodų, nes žino, jog visi atpažins citatą ir supras, iš kur ji paimta. Leidžiant antikinius veikalus ir mokantis senųjų kalbų išskyla teorinių, mokslinių klausimų; raidžių tarimo, kūrinių autorystės ir pan. Juos stengiamasi spręsti. Antikos rašytojų kūriniai mėgdžiojami, antikiniai personažai panaudojami kuriant naujus veikalus. Romėnų ir graikų autoriai pradedami versti į gimtąsias kalbas. Vertimai suintensyvėja XVIII a. Johannas Joachimas Winckelmannas paskelbia graikų meną aukštinančią monografiją, atrandamas Homero poemų grožis. Rūmų ir dvarų parkuose statomos graikiškų šventyklų tipo statiniai, apolonų, afrodičių, dianų, nimfų statulos, gaminami vynuogienų ornamentais ir mažomis antikinių personažų statulėlėmis išpuošti laikrodžiai, staliukai, vazos, dėžutės,

tabakinės, indai. Imituojama graikų keramika. Žavimasi Antikos harmonija ir grožiu. Sekama jos literatūros žanrų ir stilių kanonais. Klasicizmo statiniai, sodų ir parkų želdynai ne tik įkūnija, bet net suabsoliutina antikinės simetrijos principą. Taigi intensyvus Antikos atgimimas truko apie penkis šimtus metų.

Vėliau prasidėjo antikinės kultūros sklaidos susilpnėjimo laikai, kuriuos pavadinčiau Naujaisiais viduramžiais. XIX amžius pareiškia atsisveikinąs su Antika. Žinoma, tai įvyksta ne staiga. Antikos pažinimas menkėja pamažu, ir galų gale senosios kalbos, Senovės istorija ir antikinė literatūra bei kultūra tampa ne visų šviesuolių, o tik tam tikros specialybės žmonių domėjimosi objektu. Pradedama plisti antikinės literatūros veikalų, ypač poemų, perpasakojimai. Žinoma, dabar dėl archeologinių kasinėjimų apie kai kurias Antikos sritis mokslininkai turi daugiau informacijos negu seniau, be abejo, visose šalyse spausdinami antikinių autorių vertimai ir darbai apie Antikos literatūrą, filosofiją, kultūrą, bet didžioji dauguma raštingų skaitytojų jų neperskaito. Po dviejų šimtų metų, XX a. pabaigoje, Dietrichas Schwanitzas išleidžia knygą, kurioje surašo, kas žinotina išsilavinusiam Naujųjų viduramžių žmogui. Nei graikų tragedijos, nei antikinės komedijos problemos jam neturi kvaršinti galvos. Nereikia būti skaičiusiam Vergilijaus ir Horacijaus kūrinių, ramiai galima gyventi net šių poetų vardų negirdėjus. Keletą Homero poemų personažų žinoti pageidautina, bet apskritai antikinė literatūra ten net literatūros skyriui nepriskiriama. Į kanoną įtraukta keliasdešimt mitologijos, keli kultūros ir gal dešimt istorijos faktų. Tai simptomiškas veikalas. Galima žiūrėti į jį iš aukšto, bet negalima paneigti, jog jame sąžiningai bandyta apibrėžti tam tikrą masinės kultūros lygmenį. Matyt, autorius savotiškai teisus. Daugybei žmonių, to, matyt, užtenka. Susikimšusi į galvą tik knygoje išvardytuosius dalykus, tarkim, kokia nors vaistininkė dėl tokio paviršutiniško pažinimo nei pati nukentės, nei kam žalos padarys. Pavojingesni ir daugiau žalos daro tie, kurie drįsta prabilti viešai. Taip jie platina tamsumą. Tarkime, mūsų minėta farmaceutė atėjo Varšuvoje ar Vilniuje į parodą „Vilniaus klasicizmas“ ir sustojo prie Prano Smuglevičiaus paveikslo *Agripina perkelia vyro Germaniko palaikus į tėvynę*. Nei apie Agripiną, nei apie Germaniką ji nieko nėra girdėjusi, bet perskaičiusi paveikslo pavadinimą, susigaudys, jog žmona parvežė vyro palaikus į tėvynę. Parodos viešnia gali sau viena fantazuoti, kiek tinkama. Tačiau jeigu ji nusipirko parodos katalogą, turėtų tikėtis kvalifikuoto paaikškinimo, kas gi iš tiesų paveiksle pavaizduota. Deja, Lenkijoje parengtas, o paskui ir į lietuvių kalbą išverstas katalogas jos vilčių nepateisins. Jis tik klaidina parodos lankytojus. Jame parašyta, jog Agripina viešai apkaltino imperatorių Tiberijų vyro nužudymu. Tai netiesa, nė

vienas Antikos šaltinis tokių žinių nepraneša. Agripina nepadarė imperatoriaus į teismą, nekalbėjo senate ir niekaip kitaip nepateikė viešų kaltinimų Tiberijui. Imperatoriaus apskritai niekas viešai nekaltino. Žinoma, Agripina demonstravo tam tikrą priešišumą, skatino ir kurstė Germaniko draugus, pradėjusius bylą prieš nuodijimo vykdytoją Pizoną. Bet tai kitas reikalas. Tačiau bala nematė, šis ir kiti teksto netikslumai bei klaidos ne itin svarbu. Svarbiausia, kad visiškai neteisingai paaiškinta paveikslo dvasia. Aiškinama, jog paveikslo tema – patriotizmas, pasireiškias Germaniko pelenų parvežimu į tėvynę. Bet juk Agripinai niekas to netrukdė, jai nereikėjo dėl to kovoti ar padėti ypatingu pastangu, tai buvo natūralu, suprantama. Ir pats Tiberijus, ir romėnai pelenų atgabenimą sutiko kaip normalų poelgį. Visiems būtų buvę keista ir neįprasta, jei Germaniko palaikai būtų buvę palikti Rytuose. Žinoma, kad jie turėjo ilsėtis Augusto sau ir ainiams pastatytoje kapavietėje. Pranas Smuglevičius, gyvenęs intensyvios Antikos sklaidos laikais, atidžiai skaitęs Herodotą, Livijų, Tacitą bei kitus Antikos autorius ir iš jų rinkęsis siužetus savo kūrybai, tai žinojo geriau už paveikslą aprašinėjančius Naujųjų viduramžių menotyrininkus.

Ir nupiešė stovinčią su puikais karvedžio, ištikimo senovės romėnų principams vyro, Germaniko palaikais Agripiną tarsi iššūki prievartai, absoliutinei valdžiai, despotijai, monarchijai. Tai paveikslas ne apie tėvynės, o apie laisvės meilę. Juk Tiberijus gniaužė respublikos laisvės, pražudė sąžiningą ir dorą karį Germaniką iš baimės dėl jo populiarumo, iš baimės prarasti sostą, ir išdidi, ryžtinga, nemokanti nusizeminti Agripina kaip gyvas priekaištas despotui stovi Smuglevičiaus paveiksle. Todėl vieni žvelgia į ją susirūpinę, kiti – pasiryžę priešintis tironui, tretį suvokia jos ir vaikų padėties tragizmą ir tarsi regi ateitį (juk bus susidorota ne tik su Agripina, bet ir su beveik visais jos vaikais), o kai kas nusiteikęs tarnauti imperatoriui ir šnipinėti jos žingsnius. Rausvos senatorių togos – tai ne tik būsimo teroro ir žudynių, bet ir laisvės spalva, o Germaniko pelenai žmonos rankose – tarytum laisvės siekių vėliava.

Neturėtų būti privelta tiek nesąmonių, kiek jų yra dabar, Jacques'o Marseille'io sudarytos knygos apie didžiasias paslaptis vertime į lietuvių kalbą. Taigi vienaip ar kitaip viešai demonstruojantys savo žinias įvairių humanitarinių specialybių žmonės turėtų išmanyti Antiką geriau, negu rekomenduoja minėtasis kanonas. Ne-

Pranciškus Smuglevičius. Agripina perkelia vyro Germaniko palaikus į tėvynę. 1807. Telšiai, Žemaičių „Alkos“ muziejus

pakenktų ją pažinti ir tikslųjų mokslų atstovams: jie turėtų sąmoningai suvokti terminiją, gebėti patys sudaryti pavadinimus savo atrastiems reiškiniams ar sukurtiems prietaisams. Jiems, pavyzdžiui, derėtų suvokti, kad vienodai prasidedančių žodžių asteroidas, asociacija ir asimptotė sandaros principai skirtingi. Taigi Naujųjų viduramžių gyvenime daug tamsos.

Tačiau nepriklausomai nuo mūsų žinojimo ar nežinojimo šiokia tokia antikinės kultūros sklaida tebevyksta, nes šis procesas nesustabdomas ir nepaliaujamas.

Net moderniausio šiuolaikinio pastato architektai retai sugeba visiškai ignoruoti antikinį simetrijos principą. Graikų literatūra atkreipė dėmesį į visuomenės problemas ir į individą. Ji kalbėjo apie asmenybės vertę, harmoningą dvasinių ir fizinių jėgų raidą, protinę asmens laisvės ir visuomenės reikalaujamos tvarkos vienybę, apie vieningą dėsni, sąlygojantį žmogaus ir visuomenės normas, apie žmogaus tvirtybę ir silpnumą, apie jo kūną ir sielą, aistras ir protą. Dviejų pastarųjų šimtmečių knaisiojimąsi po žmogaus kūno ir sielos užkaborius bei po visuomenės gyvenimo palėpes galime laikyti tolesniu graikų minčių ir vaizdų rutuliojimu. Romėnų literatūra ypač pabrėžė patriotines ir tautines idėjas, skelbė ištikimybę savo šalies tradicijoms, protėvių papročiams, jų gyvenimui. Daugybė naujųjų laikų veikalų yra tolesnė šių idėjų sklaida. Jei Antika neigiama, revizuojama, parodijuojama, vis tiek yra ja remiamasi, nes neigimo atveju tai, kas neigiama, yra pagrindas egzistuoti tam, kas teigiama. Naujųjų viduramžių estetika teigia destrukciją, anarchiją, chaosą. Tai Antikos darnos, tvarkos, harmonijos priešprieša. Bet kad atsirastų priešprieša, Antika turi egzistuoti kaip numanoma priešinga kokybė.

Menui, be abejo, leistina daugiau negu mokslui. Čia nieko nestebina kūrėjų fantazijos žaismas. Tik gaila, kad dažnai argonautų ar Odisejo keliones, Heraklio žygius vaizduojantys filmai neturi jokių gilesnių minčių. Tačiau kartais pasitaiko įdomių ir visiškai maloniai nu-teikiančių išimčių. Štai amerikiečių filme „Gladiatorius“ prasimanymų daug: Markas Aurelijus iš tiesų nebuvo

nunuodytas, jis mirė nuo maro, siautusiai Vindobonos (dab. Vienos) apylinkėse, neaišku, ar buvo jo armijoje karvedys Maksimas (vienaime šaltinyje minimas tokio vardo tų laikų konsulas, bet tik tiek), na, o visa jo gyvenimo istorija, be abejo, yra išlaužta iš piršto, sąmoksle prieš Komodą nedalyvavo jo sesuo, ji seniai jau buvo nužudyta. Tačiau vėliau pamatome, jog visi pramanai sugalvoti tam, kad atsirastų koks nors siužetas, bet esminė tiesa neiškraipyta: filmas kalba apie tą patį, kaip ir Smuglevičiaus paveikslas, jis gerai išreiškia amžiną respublikos ilgesį, graužusį imperijos laikų romėnų širdis, suderintą su tikėjimu, jog gali būti ir gerų imperatorių, sugebančių, kaip kadaise Augustas, vadovauti, nepažeidžiant, negriaunant respublikos institucijų.

Per pasaulio literatūras tebekeliauja universalijomis tapę antikiniai vardai bei siužetai. Jeanas Cocteau („Antigonė“, „Orfėjas“, „Pragaro mašina“), André Gide'as („Oidipas“, „Blogai prikaltas Prometėjas“), Jeanas Giraudoux („Amfitrionas“, „Trojos karo nebus“, „Elektra“), Albert'as Camus („Kaligula“, „Sizifo mitas“), Jeanas Anouilh'is („Euridikė“, „Antigonė“, „Medėja“); Jeanas Paulis Sartre'as („Musės“); Gerhardtas Hauptmannas („Ifigenija Delfuose“, „Ifigenija Aulidėje“, „Agamemnono mirtis“, „Elektra“), Friedrichas Dürrenmattas („Romulus Didysis“, „Heraklis ir Augėjo arklidės“), Eugene'as O' Neillas („Elektrai skirta gedėti“), Thorntonas Wilderis („Kovo Idos“), Jamesas Joyce'as („Ulisas“), Marguerite Yourcenar („Adriano memuarai“, „Naujoji Euridikė“), Raineris Maria Rilke, Williamas Butleris Yeatsas, Hermannas Hesse, Robertas Frostas ir kiti perima antikinį elementus, kad juos išstirpintų, išskaidytų ir sukurtų kažką truputėlį kita.

Šiuolaikinės literatūros mėgstamame žanrų, siužetų, žodžių, minčių, jausmų sąvartyne visuomet spindi daugybė iš Antikos gelmių išnirusių elementų, visuomet rasime tai, ką Aischilas laikė Homero išspjautais trupiniais. Platono būta teisingas: idėjos yra nemirtingos, nesunaikinamos. Antikos idėja irgi amžina – juk ji yra vienintelė universalija, nes pasakė svarbiausią žodį apie daiktų ir reiškinų esmę, dėsnius, principus. ❧

KLASIKINIO MĄSTYMO AKTUALUMAS

Dalia Zabielaite

I. TARP KLASICIZMO IR BARBARYBĖS

Kalbėti apie klasikinio mąstymo aktualumą šiais postmoderniais laikais, kritiškai ar net destruktiviai nusi-teikusiais ankstesnės tradicijos atžvilgiu, nėra lengva. Tačiau verta, o gal net būtina. Šį būtinumą ir mėginasi pagrįsti, iš pradžių *klausdama*, kuo šiandien gali būti aktualus dalykas, apibūdinamas „klasikiniu“, o vėliau – kuo aktualus klasikinis *mąstymas*. Todėl laikysiuos klasiku laikomo Platono iškelto dialektinio kaip daugiau klausinėjančio nei atsakinėjančio kalbėjimo (*Crat.* 398d, 390c) nuostatos, kurios vedamas jis aiškino mąstymo, o mūsų akimis – klasikinio mąstymo, sampratą, neišsitenkančią jokiam apibrėžtame atsakyme.

Ar žodis „klasikinis“ nurodo antikines senienas, kurias tarsi muziejaus prižiūrėtojai turėtume pagarbiai saugoti, o jos vis vien išdidžiai tylėtų?
Galbūt klasikinę senovę derėtų lyginti su praeities sodu, po kurį įmanu vaikščioti su teisėtam savininkui būdingu pasipūtimu? O gal ji yra lyg milžinas, ant kurio pečių sėdime it toji Jonathano Swifto pavaizduota liliputų karta?

Kaip žinia, senovės šaltinį apibūdinti „klasikiniu“ reiškia iškelti jį kaip sektiną pavyzdį ar normą. Tačiau garbiems Aleksandrijos mokslininkams, helėnizmo laikais ėmusiems sudarinėti pavyzdingais laikomų graikų ir romėnų autorių sąrašus, ši samprata atrodė suprantama ir aiški, o ką daryti šiuolaikiniam žmogui, kai ji dvelkteli antikvarinėmis senienomis? Galbūt taip klausdamas modernybės amžiuje Friedrichas Schlegelis pabrėžė, kad nuoroda „klasikinis“ implikuoja ir kitą ne mažiau svarbų dalyką: teigia šaltinį prasmės požiūriu esant niekad iki galo neišsemiamą. Kodėl, kalbant apie klasikinio mąstymo aktualumą, pabrėžtinai būtent šis nuorodos „klasikinis“ aspektas, tuoj paaiškinsiu.

Paėmę į rankas senovės graikų ar romėnų autoriaus tekstą ir pasikliaudami nuoroda „klasikinis“, pagrįstai tikimės tame tekste kiekvieną sykį rasti naujų idėjų ir visad turėti ko iš jo pasimokyti. Tačiau tai nėra taip paprasta, kaip iš pirmo žvilgsnio galėtų atrodyti. Mat čia nemažiau svarbu, su kokia nuostata prisitariu prie

klasikinio šaltinio. Kaip nuobodulio kamuojamas muziejaus prižiūrėtojas? Kaip pasipūtęs praeities sodo savininkas? Ar kaip milžinu besistebįs sau nepakankamas Swifto žmogeliukas?

Kokia turėtų būti adekvati nuostata, siekiant prakalbinti klasikinį šaltinį, geriausiai galima pasimokyti iš tuo pačiu „klasikų“ vardu vadinamų romėnų. Šiandien šią mintį iškelia novatoriškas prancūzų filosofas Rémi Brague'as, tyrimų sritimi greta kitko pasirinkęs ir klasikinę graikų filosofiją. Pasak jo, autentiškas santykis su klasikinėje senovėje slypinčiomis kultūrinėmis ištakomis iš esmės turėtų būti „romėniškas“¹. Koks tai santykis?

Jei graikai pelnytai didžiavosi savo sukurtais mokslais, menais ar filosofija, tai romėnai įėjo į istoriją kaip menkai kūrybingi ir neišradingi žmonės. Šį aiškiai išsąmonintą kultūrinį nevisavertiškumą ne tik jų kaimynai graikai, bet ir patys romėnai vadino barbarybe. Tačiau, užuot joje užsisklėdę, siekė ją peržengti karybos amato ar teisės vingrybėmis ir dar labiau – autentišku santykiu su tuo, ko patys nesukūrė, bet ką perėmė iš už juos pranašesnių graikų. Autentiškas santykis su svetimu, perimamu ir naujai atrandamu dalyku kaip tik ir sudaro pagrindą to, ką Brague'as nusako kaip „romėnišką laikyseną“. Pastaroji ir yra aktuali šiandien.

Tačiau naujai įsisavinti senovės šaltinį, leisti jam formuoti modernesnių laikų žmogaus protą bei dvasinius poreikius ne mažiau sunku nei sukurti ką nors nauja. Mat įsisavinamą dalyką tenka perkelti į kitą kultūrinę situaciją, išaknyti į kitą kasdienio gyvenimo dirvą, paverčiant jį tą gyvenimą kuriančia gاليا. Grįžtant prie istorinių romėnų, šių pastangų jie nepabūgo. Tačiau jas realizuodami turėjo tvirti nuolatinę įtampą tarp, Brague'o žodžiais, „sektino klasicizmo“ ir „pažabotinos barbarybės“². Būtent įtampa tarp svetimos kultūros, jos pranašumo ir savosios nepakankamumo, sudaranti romėniškos laikysenos esmę, yra lemiamą, kai šiandien klausiamo apie klasikinio mąstymo aktualumą. Šią įtampą viliantis aptikti savyje, prasminga klausti:

Ar postmodernus žmogus įstengia priimti romėnišką laikyseną

¹ Žr. Brague, R., *Ekscentriškoji Europos tapatybė*, Vilnius: Aidai, 2001.

² *Ibid.*, p. 41.

DALIA ZABIELAITĖ (g. 1970) – filosofijos daktarė (2001), VDU Filosofijos katedros lektorė.

klasikinių šaltinių atžvilgiu ir juose atrasti ką nors nauja?
O gal jis postmodernus tuo, kad sugeba lengvai atsisakyti šios laikysenos ir, užuot pasimokęs iš senųjų autorių, virsti netašytu stuobriu?

Nežinau tiesaus atsakymo. Žinau tik tiek, kad moderniu vadinamame XIX amžiuje Arthuras Schopenhaueris, stebėdamas, kur link krypsta europietiškas humanizmas, nerimaudamas išpėjo apie akivaizdžiai grįžtančią kultūrinę barbarybę; grįžtančią ne tiesiamais geležinkeliais ar elektros linijomis, o klasikinių šaltinių vertės praradimu³. Jo balsas, deja, (ne)tapo „dykumoje šaukiančiojo balsu“! Postmoderniu vadinamame mūsų amžiuje apie šį praradimą kaip apie Europą apėmusį dvasinio gyvenimo nuosmukį kalba Sorbonos universiteto profesorius Brague'as. Ir tikrai. Šio praradimo tikrumu, atrodytu, verčia patikėti ne vien tai, kad dabarties žmogus tapo taip postmodernus, jog ištengia neberskaityti senovės klasiko graikiškai ar lotyniškai užrašytos eilutės. Ne vien tai, kad klasikiniai šaltiniai (įtraukti į privalomų studijų programą) domina tik nedidelį istorikų, filologų ar dar mažesnių filosofų ratą. Bet labiausia tai, kad ir šis „mažasis likutis“ vargiai bepajėgia natarpiškai pažvelgti į klasikinę senovę bei į jos autorių kūrinis.

Tad ar įmanu šiandien naujai perskaityti, pavyzdžiui, Platoną, į mus besikreipiantį iš pagonišku, tūkstantmečių ūkuose nugrimzdusių senovės Atėnų. Jei ir pavyktų susilaikyti nuo noro griauti ankstesnę tradiciją, gal tuomet sykiu su Dante, nors ir didžiai gerbdami Platoną, paliktume jį „Dieviškosios komedijos“ pirmajame pragarate toliau išpirkinėti savo nuodėmę – krikščioniškojo Dievo nepažinimą. O gal, užuot pasidavus muziejiniams tampančių klasikinių šaltinių savininko puikybei, vertėtų atkreipti dėmesį, gal ne į Dante's, o į mūsų pačių, ant milžino pečių sėdinčių liliputų, Brague'o akimis, iš esmės suluošintą, teisingų proporcijų neišlaikantį supratimą apie Antikos laikų žmones bei tokį patį jų kūrinių pažinimą.

II. SULUOŠINTO SANTYKIO GYDYMAS

Viename 1885 m. fragmente klasikinės filologijos profesorius Friedrichas Nietzsche teigė, jog „konceptijų vaivorykštės“ yra tas skliautas, po kuriuo stovi tolimiausias senovės graikų palikuonis. Jam už nugaros – sugriuvę tiltai, vedę į kadaise egzistavusį Antikos pasaulio spindesį. Toks situacijos suvokimas, manyčiau, leidžia naujai pažvelgti į klasikinio mąstymo aktualumą. Mat Nietzsche's vaizdžiai nusakyta dabarties situacija susijusi su tuo, apie ką gal ir ne taip vaizdžiai kalba Brague'as: jo minimas sektinas klasicizmas yra tai, kas liko anapus

sugriautų tiltų, o šiapus laiko upės – įveiktina barbarybė, kurią kuria ir palaiko nuolat marginama, sektiną klasicizmą užstojanči interpretacinių koncepcijų vaivorykštė.

Ne išimtis ir Platono veikalai: nuo mūsų juos skiria sugriuvę natarpiško santykio tiltai. Tačiau to santykio natarpiškumą griaua ne tiek šiandien savaime suprantamu laikomas klasikinių kalbų nemokėjimas. Kur kas labiau: spalvinga ir savin užskliaudžianti platonizmo koncepcijų vaivorykštė, prie kurios, tyrinėtojų pastebėjimu, prisidėjo jau Aristotelis, savo interpretaciniais siūlymais supaprastinęs, padaręs logiškai įtikinamesnes mįslingas Platono išvalgas. Kiek kitaip, bet irgi išpėdamas apie šį suluošintą santykį, Mantas Adomėnas „Timajo“ lietuviškojo vertimo proga⁴ atkreipė dėmesį į dvi nevienodos vertės alternatyvas, tarp kurių neišvengiamai tenka rinktis dabartiniam Platono dialogų vertėjui, interpretuotojui ar skaitytojui: Platono tekstus suprasti arba per jo pagimdytą platonizmo tradiciją, arba mėginti pastarąją apeiti ir grįžti prie „paties Platono“. Tiesa yra ta, kad Platono skaitytojas neretai sąmoningai užsisklendžia ar yra užsklendžiamas pirmoje – platonizmo tradicijos perspektyvoje. Čia paprastai kalbama apie Platono „filosofinę sistemą“, apie jo „idėjų teoriją“, apie „dviejų pasaulių dualizmą“, apie „racionalų samprotavimą“ ir „proto išvalgą“ kaip du skirtingus pažinimo būdus ir t. t. Tačiau taip skaitydami Platoną tarsi voverė sukamės įprastinių interpretacinių nuomonių rate ir, užuot bandę iš jo ištrūkti, veikiau kaltiname niekuo dėtą senovės mąstytoją jo minties neaktualumu. O gal lyg Swifto aprašytiems liliputams, profesoriaus Brague'o išpėtiems apie suluošintą ir neproporcingo santykio su milžinu pavojų, verčiau klausti:

Ką reiškia tai, kad didžiojo ir netgi „dieviškuoju“ vadinto Platono tekstai paliovė dominti taip, kaip domino jo amžininkus ar vėlesnes mąstytojų kartas?

Gal kalti ne jo veikalai, o mūsų santykio su jais neadekvatus pobūdis?

Prisipažįstu, dar nepradėjus kalbėti apie Platono filosofiją, iš anksto apima slegiantis jausmas: apie ją esą viskas seniai pasakyta. Juk laiko upe nutekėjo daugybė šimtmečių! Tad suprantama: galėjo ar netgi turėjo išsekti šio klasikinio šaltinio versmė. Tačiau Brague'o išpėjimas verčia susimąstyti: gal šis slogus jausmas tėra natūrali klasikos šaltinių savininko puikybės arba muziejaus senienų prižiūrėtojo nuobodulio išraiška? Kita vertus, ar šis slogus jausmas nėra minėtos romėniškos laikysenos, išlaikančios įtampą tarp sektino klasicizmo ir įveiktinos barbarybės, priešybė? Ko gero, taip.

Išeitis tikriausiai ir būtų minėtos įtampos patyrimas. O kad jis – ne tik Brague'o tekstinio kalbėjimu keliamas

³ Schopenhauer, A., *Parerga ir paralipomena*, Vilnius: Pradai, 2001, p. 250.

⁴ Recenziją žr. Adomėnas M., „Platonas, Timajas. Kritikas (V.: Aidai,

1995, vert., įvadas ir paaišk. Naglio Kardelio)“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 1996, Nr. 7–8, p. 517.

nerealus reikalavimas, bet ir tikras dabarties intelektinės kultūros dalykas, privertė patikėti laimingo atsitiktinumo, tiksliau, kelių žmonių rūpesčio dėka į rankas patekęs Sorbonos universiteto profesorės Monique Dixsaut straipsnis „Ką Platonas vadina „Mąstymu“?“⁵. Jis tiesiog stebina romėnišką laikyseną atitinkančiu bandymu Platono dialogus skaityti nauju, interpretacines nuomones įveikiančiu būdu, juose ieškant ankstesnių tyrinėtojų nepastebėtų, tačiau svarbias prasmines linijas išryškinančių konceptualių aspektų. Be to, jis akivaizdžiai parodė, jog Platono tekstai aktualūs bent jau tuo, kad, ilgainiui tapę interpretacinių schemų šaltiniu, lygiai taip tas schemas netikėtai gali sugriauti. Tačiau idant tai įvyktų, būtina ne *destruktyvi*, kritiškai nusi-teikusi prieš ankstesnes tradicijas, o veikiau *konstruktyvi* klasikinio mąstymo nuostata, gebanti naujai atrasti senovės autorių mintis.

III. UŽMIRŠTAS MĄSTYMO SKAIDRUMAS

Šiandienos intelektinių projektų įvairovė tiesiog neišsivaizduojama be dažnai kartojamų frazių: *filosofinis* mąstymas, *racionalistinis* mąstymas, *modernus* mąstymas, *postmodernus* mąstymas, *analitinis* mąstymas, *sintetinis* mąstymas ir t. t. Dar labiau toji projektų įvairovė neišsivaizduojama be tariamo supratimo, jog šių filosofinės kalbos klišėmis tapusių frazių reikšmė yra iki galo skaidri ir aiški. Prisipažįstu, nesugebu to aiškumo išvelgti. Tesugebu jaustis lyg Tesėjas, klaidžiais koridoriais besivaikantis Minotaurą, pasiklydusi „mąstymą“ apibūdinančių epitetu postmoderniame labirinte. Bet kaip Ariadnė Tesėjui, taip klasikinė senovė dabarties žmogui, ko gero, dar gali padėti išsigelbėti iš šio labirinto koridorių. Kokiu būdu? Siūlydama netarpiškai ir naujai atrasti ne skaidrumą prarandančių „mąstymo“ apibūdinimų turinį, o paties *mąstymo* patyrimą. Dėl to ir tenka braukti dulkes nuo Platono tekstų. Tačiau ne bet kaip, o minėtu romėniškos laikysenos mostu.

Ką naujo pasakytų Platono dialogai, jei įveiktume įprastą interpretacinę perskyrą tarp regimosios ir mąstomosios tikrovės?

Jei sielos pokalbį su savimi laikytume paradigminiu mąstymo ir kalbėjimo modeliu?

Jei logosą sietume ne tik su racionalumo galia, bet ir su intuityviu suvokimu?

Jei mąstymą atpažintume ne tik kaip vieną iš pažinimo pakopų, bet ir kaip viso pažinimo vyksmo pagrindą?

Šie klausimai nėra išūlus akibrokštas ginčui. Veikiausiai tai bandymas, sekant Dixsaut, Platono tekstų atžvilgiu užimti romėnišką laikyseną ir klausti: kaip klasikinio mąstymo aktualumą įmanu naujai atrasti, remiantis platonišku *mąstymo* patyrimu?

⁵ Dixsaut, M., „What Is It Plato Calls ‘Thinking’?“, in: *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy* (13), 1997.

Ar „mąstymas“, kaip šiandien jį apibrėžia įvairūs ir gausūs žodynai, yra „individo pažintinės veiklos procesas“, „apibendrintas ir netiesioginis tikrovės atspindėjimas“, „aukščiausias ypatingu būdu organizuotos materijos – smegenų – produktas“, kurio „sąmoningos pastangos – atpažinti, suvokti, suprasti, skirti, sisteminti, vertinti, keisti objektus“ ir t. t.

Tuos, kuriems artimesnė romėniška laikysena, tikriausiai trikdys ši ausį rėžianti „barbariška“ (t. y. „mąstymą“ intelektualiu barškėjimu apibrėžianti) leksika. Kita vertus, kuo čia dėtas postmodernus žmogus, jeigu neranda jo kalboje tiesiog nesančių žodžių „mąstymui“ nusakyti? Būtent tokių žodžių pirmiausia ir galima rasti tekstuose klasikos graikų, kurių kalbos metafizinė gelmė žavėjo ne tik Martiną Heideggerį. Kaip žinoma, mąstymo patyrimą Platonas įvardijo keliais, vienu atitikmeniu vargiai perteikiamais, tačiau atskirus to patyrimo aspektus išryškinančiais *logos*, *dialogos*, *dianoia*, *noesis*, *phronēsis*, *sōphrosynē* bei jiems giminiais veiksmažodžiais *legein*, *dialegesthai*, *dianoeisthai*, *sōphronein* ir kt. Plačiausios reikšmės *logos* Platonas traktavo kaip neskaidomą kalbos ir mąstymo vieneta, kuris esti dvejopas: netikras, apgaulingas (*pseudēs*) ir tikras (*alēthēs*) (*Crat.* 408c). Pastarasis apibrėžiamas kaip *logos*, kuris „apie esančiuosius dalykus kalba taip, kaip yra (*ta onta legē hōs estin*)“ (*Crat.* 385b). Ir priešingai: apgaulingas, *pseudo-*logosas žymi tokį mąstymo ir kalbėjimo vyksmą, kuris apie dalykus nepamąsto ir nepasako nieko tikra.

Nuo tikrojo logoso neatsiejamas autentiškasis mąstymo (*dianoia*) patyrimas. Tačiau ką *pačiam* Platonui reiškia „mąstymas“ (*dianoia*)? Norėčiau perspėti: derėtų būti atsargiems ir nesileisti šio klausimo suklaudinamiems taip, kaip ne sykį nutiko šių eilučių autorei. Mat atsakymas, kurį rasdavau atsivertusi kad ir naujausią *The Cambridge Dictionary of Philosophy* (šio žodžio reikšmė čia aiškinama kaip samprotavimo, argumentų plėtojimo ir išvadų darymo galia, priešpriešinama proto išvalgai (*nous*)⁶), iš tiesų nėra joks atsakymas į minėtą klausimą. Juk klausinama apie tai, kaip „mąstymą“ suvokė *pats Platonas*. Tuo tarpu atsakyme nurodoma, kaip „mąstymą“ suvokia *platonizmo tradicija*. Kitaip tariant, klausimas apie ratus, atsakymas – apie batus.

Idant susikalbėtume, būtina yra Platono skaitymo iš *paties Platono* perspektyva. Kaip tik ją ir renkasi romėniškos nuostatos vedama prancūzų tyrinėtoja Dixsaut. Jos teigimu, Platono dialoguose mąstymo patyrimą įvardijantis *dianoia* nėra vienareikšmis. Skirtinos bent dvi ankstesnių tyrinėtojų nepastebėtos šio žodžio reikšmės: platesnė, aptinkama „Teaiteto“, „Sofisto“, „Filebo“ dialoguose, kur mąstymo sąvokos turinys aprėpia ir žemiausią pažinimo kaip spėjimo (*eikasia*) pakopą, bei „Valstybėje“ aptinkama siauresnė mąstymo kaip racionalaus svarstymo, sudarančio vieną iš tarpinių pažinimo pakopų, samprata. Antros reikšmės išitvirtinimas kaip tik ir lėmė įprastą, vadovėlinę Platono pa-

žinimo sampratos koncepcija, trukdančią netarpiškai pažvelgti į jo mąstymo sampratą.

Žvelgiant iš *paties Platono* perspektyvos matyti: mąstymas nėra statiška sąmonės struktūrinė savybė. Veikiau tai dinamiška besiformuojanti galia, patiriama kaip savyje sutelkiantis ir apvalantis vyksmas nuo mažiau skaidrios prie skaidresnės sielos būsenos: išsivaizdavimo/spėjimo (*eikasia*), tikėjimo (*pistis*), mąstymo (*dianoia*) ir proto išvalgos (*noesis*) (*Resp.* VI, 511e). Platono išitikinimu, mąstymo patyrimas laikytinas žmogaus viso gyvenimo siekiu: susigražinti įgimtą darną ir protą (*Tim.*

44a-b), ugdant „gražiai sutvarkytos ir protingos sielos“ (*Phaed.* 108a) būseną. Šia prasme žmogaus kaip mąstančios būtybės vidiniam gyvenimui veriasi dvi priešingos kryptys: arba likti beprotybėsje (*aphrosynē*), t. y. nemąstančioje, nenuosaikioje, nesantūrioje būsenoje, kuri „Valstybėje“ (533d) nusakoma kaip sielos „barbariška purvynė“ (*borbóros barbarikós*); arba dialektikos keliu „pamažu išlaisvinti sielos žvilgsnį, panirusį į barbariškumo purvą, ir kreipti jį aukštyn“ (*Resp.* VII, 533c-d), „pažinimo“, „sveiko proto“ (*phronēsis*) bei „nuosaikumo“, „santūrumo“ (*sōphrosynē*) būsenon. Mąstymo galios patyrimą siedamas su sielos tyrumu, Platono Sokratas mąstančiajam subjektui kelia pagrindinį *epimeleia* reikalavimą: nuolat „rūpintis“ savimi, „prižiūrėti“ sielą (*Apol.* 29d-e), idant tikrojo logoso galios neužgožtu prigimtinio blogio generuojamas *pseudo-logosas*. Platono teigimu, tik „apvalęs ir paruošęs savo mąstymą“ (*Phaed.* 67c), mąstantysis subjektas gali „tyrai pažinti tai, kas tyra“ (*Phaed.* 66e-67a). Apibrėžčiau tariant, suprasti dalykus tokius, kokie jie iš tikrųjų yra.

Šią Platono išvalgą kiek neįprastai palieku skaitytojui pačiam suprojektuoti į čia svarstomo klausimo (ką reiškia koncepcijų vaivorykštės gaubiamame kraštovaizdyje naujai atrasti klasikinius šaltinius?) hermeneutinę perspektyvą. Jei tai pavyks, tai ir bus klasikinio mąsty-

mo patyrimas. Kodėl tik taip įmanu adekvačiai suprasti klasikinio mąstymo aktualumą, dabar ir paaiškinsiu.

IV. VIDINIS MĄSTYMO DIALOGAS

Platonizmo tradicijoje įprasta teigti, jog sielos žvilgsnį nuskaidrinančio dialektikos (*dialegesthai*) meno klasikos graikai mokėsi kalbėdami vieni su kitais, vieni kitų klausdami ir drauge ieškodami atsakymų. Iš tiesų, Atėnų gyventojai gebėjo puikiai vesti pokalbius ar diskutuoti: politiniuose susirinkimuose, teismuose, aikš-

tėse bei filosofų mokyklose. Šia prasme Jacobas Burckhardtas teišus, Atėnų demokratiją apibūdinamas kaip plepiausia valstybės formą⁶. Bet ar taip aiškinant klasikinio mąstymo aktualumą, neįpuolama į plepumą, kylantį iš platonizmo tradicijai būdingos argumentavimo manieros? Kitai tariant,

Ar įmanu istoriniais argumentais nušviesti klasikinio mąstymo patyrimą bei jo aktualumą šiandienai?

Ar šis argumentavimo būdas nepaverčia klasikinio mąstymo neaktualia muziejine seniena?

Neatsitiktinai, užuot aukštinęs demokratijos plepumą, Platonas siekė giliau pažvelgti į tai, kokia yra ir kokia turėtų būti viešą kalbėjimą generuojanti mąstančiojo subjekto sielos būseną. Tiksliau tariant, autentišką mąsty-

mo patyrimą jis bandė nušviesti (taip pat ir šiandien naujai atrandamais) psichiniais argumentais.

Kodėl kalbėjimas su kitu ne visuomet yra tikras „dialoginis pokalbis“, o veikiau – plepalai arba sofistinis manipuliavimas kito žmogaus sąmone?

Ko dar reikėtų, idant iš tikrųjų būtyčių ieškoma tiesos, jei kalbėjimas su kitu čia nėra lemiamas pagrindas?

Platono tekstus skaitydama iš *paties Platono*, Dixsaut teigia, jog kaip autentišką mąstymo patyrimo paradigmą šis mąstytojas iškelia ne dialoginį kalbėjimą su kitu, o veikiau nebylų sielos pokalbį su savimi. Šiuo požiūriu sokratiškas kalbėjimas traktuotinas kaip empirinis modelis, kuriuo Platonas aiškina mąstymo – sielos pokalbio su savimi – struktūrą. Šiam teiginiui, be

Giorgio de Chirico. Ištikimas tarnas. 1918. Piešinys

⁶ Burckhardt, T., *Griechische Kulturgeschichte I*, Leipzig, 1929, S. 73.

abejo, galima ir dera prieštarauti. Tai ir daro Klausas Brinkmannas, sukeisdamas interpretacinius akcentus ir svorio centrą perkeldamas į dialoginį kalbėjimą su kitu, nes būtent čia, jo žodžiais, „slypi nenuspėjamo, nuostabos momentas, leidžiantis man pažinti mano įsitikinimų ribas“⁷. Tačiau ir šią interpretaciją, ko gero, galima paneigti.

Nesileisdama į žodžių ginčą, norėčiau pateikti paprastą, bet išvalgų *paties Platono* psichinį, t. y. į netarpišką mąstymo patyrimą apeliuojantį, argumentą. „Puotos“ dialoge Sokratas ironiškai kreipiasi: „Gera būtų, Agatonai, jei išmintis būtų toks daiktas, kad, vienam prie kito prisilietus, tekėtų iš pilnesnio į tuštesnį, kaip vanduo vilnoniu siūlu iš pilnesnės taurės teka į tuštesnę. Jei ir su išmintimi taip būtų, dideliu turtu palaikytiau įsitaisyti šalia tavęs: tikiu, kad prisipildytiau iš tavęs gausios ir gražios išminties“ (*Symp.* 175d-e). Šio fragmento psichologinę išvalgą perfrazuosiu *paties Platono* pasiūlytu vaizdiniu: niekas negali įpilti į tuštesnę taurę vandens taip, kad toje taurėje, aplipusioje „barbarišku purvu“, vanduo išliktų skaidrus ir tyras. O juk pagrindinis klasikinio mąstymo principas skelbia: tik-tai tyra pažįsta tyra. Tad, viena vertus, tik pasiekęs vidinę mąstymo tyrumo ir aiškumo būseną, neleidžiančią *ap*-kalbėti, *pri*-kalbėti, *nu*(si)-kalbėti, žmogus tinkamai leidžiasi į pokalbį su kitu. Tačiau ko vertas viešas „dialoginis kalbėjimas“, jei iš esmės yra ne kas kita, kaip *ap*-kalbantis, *pri*-kalbantis, *nu*(si)-kalbantis pilstymas iš *ne*-švarios į *ne*-švarią taurę. Kiek vėliau, krikščionybės pradžioje, Jeruzalės vyskupas Jokūbas tokią intelektualinio apsimetinėjimo formą pavadins liežuvio nuodėme, „suteršiančia visą kūną“ ir „padegančia viso gyvenimo

eigą“ (*Jok* 3, 6). Kreipdamasis į helénistinės kultūros terpėje gyvenusius, su įvairiomis intelektualinio apsimetinėjimo formomis susidūrusius krikščionis, minėtasis vyskupas greta kitko apeliavo ir į klasikinio mąstymo patyrimą. Tačiau patyrimą, kuris tuo metu dar buvo nesuluošintas, neiškreiptas jį aiškinančių koncepcijų vaivorykštės.

Šiandien bandant kalbėti apie klasikinio mąstymo aktualumą, tenka pripažinti, kad, užuot pateikęs rekonstruotą jo sampratos apibrėžimą, galbūt svarbiau netarpiškai patirti tai, kas yra autentišką mąstymo patyrimą naujai atrandantis mąstymas. Juk ir *pats Platonas, dia-nioia* vartodamas nevienareikšmiškai, vargu ar siekė aiškiai apibrėžti tikrojo mąstymo sąvokos turinį. Į tai atkreipdama mūsų dėmesį ir su prancūziška elegancija išlaikydama romėnišką laikyseną, Dixsaut teigia: „Kai Platonas mąstymą vadina sielos pokalbiu su savimi, jis pateikia daugiau klausimų negu atsakymų, daugiau klausimų, į kuriuos pats niekada nebūtų istengęs atsakyti. Paprasčiausia palikęs aprašymą to, kaip mąstymą patyrė pats, ko gero, jis ir nesiekė iki galo įminti mįslę, kas yra mąstymas. Kiekvienas turi teisę bandyti atsikratyti šios mįslės bei panašias mįsles nustumti į mitologijos ar literatūros sritį, suvesti mąstymą į jo rezultatus ir teiginius, o jo tiesą – į propozicijų tiesos vertę. Ši nuostata buvo gerai žinoma jau Platono laikais. Jos vardas – sofistika. Aš palieku jums įspėti jos vardą, jos daugelį vardų, šiandieną“⁸.

⁷ Brinkmann, K., „Commentary on Dixsaut“, in: *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy* (13), 1997, p. 33.

⁸ Dixsaut, M., *op. cit.*, p. 20–21.

Naujasis ŽIDINYS
— AIDAI

2002 04 24
WWW.AIDAI.LT
NAUJA LIEPSNA!

Plotino traktatas „Apie sielos nusileidimą į kūną“: „amfibijos patirtis“

TATJANA ALEKNIENĖ

Nuo dualistiškai nusistačiusių aske-
tų orfikų ir pitagorininkų sąjūdžio
laikų bei sielos ir kūno sąjungos įtam-
pą jautriai atspindinčių Platono raš-
tų dieviškosios sielos ir kūno sugyve-
nimo galimybė tampa opiu klausimu
visiems šių dviejų dalykų kironišku-
mą pripažįstantiems mastytojams.
Tokiais drąsiai galime laikyti visus
Platono mokyklos sekėjus. Porfirijus
prisimena (VP¹ 13, 10–17) tris die-
nas klausinėjęs aistringą ir kantrų
dėstytoją apie sielos sąjungos su kū-
nu pobūdį: vienam klausytojui pasi-
piktinus, kad vietoj sklандаus dė-
stymo tenka klausytis spontaniško
mokytojo dialogo su Porfiriju, Ploti-
nas atsakė, kad, neišsprendus Porfi-
rijo klausimų, nebūtų nė ką dėstyti.

Platono dialogų Sokratas, nors ir
neabejojantis sielos ir vidinių jos tur-
tų pranašumu, regis, visai neblogai
bei šeimyniškai jaučiasi kūne (ir vie-
na, ir kita puikiai paliudija Platono
„Puota“). Tik „Faidone“ tikrojo Sok-
rato „aš“ su kūnu atsiskyrimo dieną
jis pripažįsta (idant geriau paguostų
našlaičiais pasijutusių mokinius?),
jog tai buvusi labai varginama ir tik-
rąjį sielos gyvenimą gerokai trikdžiu-
si patirtis. Porfirijo akimis regimas
vieno iškiliausių Sokrato sekėjų Ploti-
no gyvenimas ryškiai nuspalvintas
kūnui priešiškomis „Faidono“ nuotai-
komis. Pirmieji biografo žodžiai liudi-
ja, kad atrodė, jog „filosofas Plotinas
gėdijosi esąs kūne“. Gana prislėgtas

TATJANA ALEKNIENĖ (g. 1965) – VU
Klasikinės filologijos katedros docentė,
daktarė, parašė kn. *Sielos dermės* (1999).

šios neišvengiamos žemiško gyvenimo
sąlygos, filosofas kone supyko, išgir-
dęs pasiūlymą padaryti jo atvaizdą:

Portretas iš Fajumo nekropolio. II a. pab.
Enkaustika

tarsi nepakaktų šio prigimties uždėto
atvaizdo naštos; norima lyg kokį ver-
tingą reginį palikti dar ir šio atvaizdo

¹ VP = *Vita Plotini*, „Plotino gyvenimas“.
² Apolono orakulas jungia vargingos Odi-
sėjo kelionės ir „Faidono“ (109 c–e) iš šio gy-
venimo gelmių dieviškon tikrovėn išnerian-
čios būtybės vaizdinius. Abu šie motyvai bū-
dingi paties Plotino raštams. Plg. I, 6 [1], 8;
V, 9 [5], 1. Platoniškai suvokto sielos likimo
alegoriją Homero poemose (ypač „Odisejo-
je“) įžvelgė įtakingasis II a. po Kr. „neopitago-

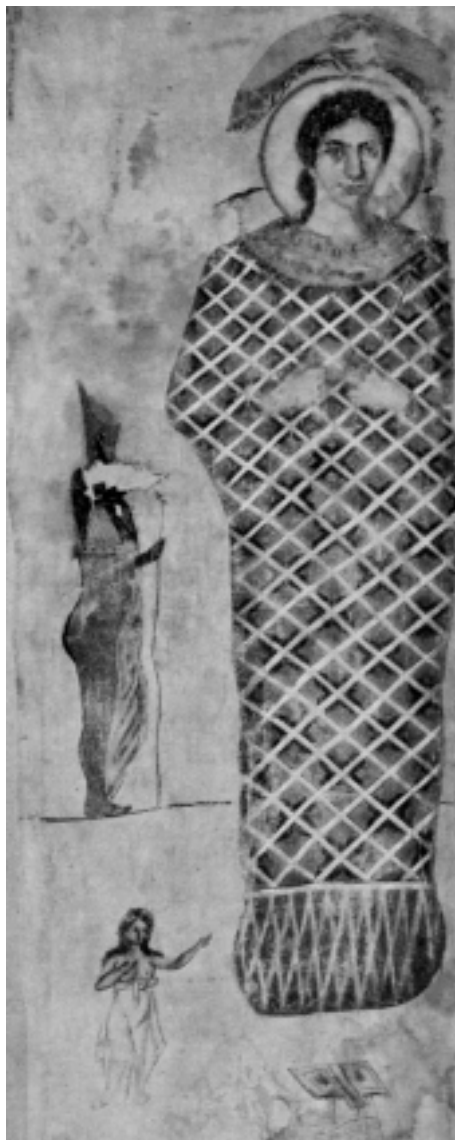
atvaizdą (VP 1, 4–9)?! Buvimas kūne
atrodo toks „nepatogus“, kad Plotinas
atsisako kalbėti apie savo atsiradimo
jame aplinkybes: tėvus, gimimo vietą
(VP 1, 2–4); gimimo datą paskaičiuoja
pats sumanusis biografas (VP 2, 34–
37). To paties rūpestingojo mokinio,
tarsi Sokrato Kritono palikuonio dė-
ka slapta nuo mokytojo nutapytas ir
pakankamai tikslus jo portretas. Šis
atvaizdas (Plotinas tikriausiai apsi-
džiaugtų) neišliko, tačiau kitas su
Plotinu siejamas skulptūrinis portre-
tas pateikia asketo išvaizdą. Plotinas
nelinkęs rūpintis negaluojančio sa-
vo kūno sveikatos ir gyvybės palai-
kymu (VP 2, 1–9) ir, regis, kaip ir
„Faidono“ Sokratas, džiaugiasi paga-
liau galėsiąs nusimesti sunkųjį sie-
los kiautą. Jis stengėsi gyventi taip,
lyg apskritai nebūtų nei šio kūno, nei
tokių jo reikmių kaip maistas ir mie-
gas (plg. VP 8, 20 sqq), nuolat susitel-
kęs dieviškosios savo sielos gyvenimo
aukštumose (VP 8, 18 sqq; 9, 16
sqq), mirties akimirka laimingas ga-
lįs sugražinti ją į tikrąją tėvynę. Toks
ir yra lakoniškas visą gyvenimą nepa-
liaujamai maščiusio ir daugelį savo
apmąstymų užrašiusio filosofo testa-
mentas: stengtis sugražinti mūsų
dievybę į visa ko dievybės glėbį (VP
2, 25 sq). Porfirijo pateikiamas Del-
fų dievo orakulas (*ibid.* 22) liudija,

rininkas“ (= platonikas-ezoterikas) Numenijas,
kurio pėdomis seka ir Porfirijus. Žr. Lamberton,
R., „The Neoplatonists and the Spiritualiza-
tion of Homer“, in: *Homer's Ancients Readers. The Hermeneutics of Greek Epic's. Earliest Exegetes*, ed. R. Lamberton and J. J. Keaney, Princeton–New Jersey: Princeton University Press, 1992, p. 115–133, ypač p. 127–130.

kad daug sykių šiame gyvenime jį regėjusiam Plotinui po mirties pavyko galutinai pasiekti aną palaimingos dieviškosios tikrovės krantą (plg. *ibid.* 22, 23 *sqq*)². Nepagarba kūnui persmelkia net ir Plotino minties darbo vaisių raidę: ne visai taisyklinga tartis, netobula rašyba, principinis abejingumas rašinių formai (plg. 8, 1–8; 13, 1–5). Pedantiškas filologas Longinas, manęs, kad visi jo turimi Plotino veikalų nuorašai sugadinti, paprasčiausiai nežinojo, kad toks ir yra autentiškas Plotino būdas dėstyti (veikiau fiksuoti) veržlios savo minties vingius, – paaiškina Plotino raštus „taisyti“ apsiėmęs Porfirijus (plg. 20, 6 *sqq*, 76–80; 21, 9–18).

Kantriai nelemtą kūno našta nešusi siela kiek įstengdama jau šiame gyvenime ir galutinai po mirties nusikrato šio nemalonaus, nepatogaus ir galiausiai sielai visai nereikalingo ir nerūpimo daikto... Ar tokia ir būtų ypatingai dievų globoto (plg. VP 10, 14–25) filosofo Plotino žemiško gyvenimo santrauka? Plotinas nebūtų Plotinas, ir mes neturėtume visų skvarbiai vingiuotų amžinai budraus jo proto meditacijų, jei jam būtų pakakę tokio atsakymo apie šios „nekomfortabilus“ sielos gyvenimo atkarpos prasmę ir paskirtį. Kad tokio atsakymo jam tikrai negana, kartu su kitais užrašytais Plotino apmąstymais liudija jau vienas pirmųjų (6-as pagal chronologinę seką) jo traktatų „Apie sielos nusileidimą į kūną“.

Šio veikalų apmąstymai plaukia iš dviejų pagrindinių šaltinių: prieštaringo Platono raštų „apreiškimo“, kuriam reikia egzegzės, ir tų pačių raštų pažadintos asmeninės dvasinės filosofo patirties. Nebe pirmą sykį dievybėn pakilusios sielos grožio akimirką išgyvenęs Plotinas pradeda tuo pačiu skausmingu klausimu: „Kaipgi aš dabar nusileidau, ir koku bū-

Laidojimo plokštė iš Fajumo nekropolio. II a.

du mano siela galėjo atsidurti kūne, jei ji yra tai, kokia dabar apsireiškė pati savaime, nors ir būdama kūne?“ (*En.* IV, 8 [6], 1, 8 *sqq*). Keista ne pati sielos ir kūno jungtis, o dieviško grožio ir prigimties esybės „nusileidimo“ į kūną prasmė. Kaip gali toks *žemiantis* ir skurdinantis nusileidimas būti visa ko kilties iš vieningo gėrio šaltinio dalis? Lakoniška atvira išpažintimi³ prasidėjęs svarstymas greitai virsta įprastesniu ir akademiškes-

niu autoritetingu senovės mąstytojų liudijimų apmąstymu: Herakleitas miglotai rodo į pasaulio esybių judėjimo būtinybę, o poetiškai neaiškų Empedoklis jau brėžias dramatišką sielos nuopuolio ir apsivalymo reikalingo sugrįžimo vertikale (*ibid.* 1, 11–23). Platonas apie sielos atsiradimą kūnuose kalbąs daug ir įvairiai: tai ir skausmingas nuopuolis, įkalinimas, tiesiog sielos kapas; antra vertus, jo paties teigimu, siela esą apvaizdingai siūsta gerojo pasaulio Statytojo palaimingai visybei atbaigti (*ibid.* 1, 27–50). Mokyklos ikūrėjo teiginių prieštaravimų kelianti įtampa bei Akademijos auklėtiniams būdingas siekis būtinai (dažnai ginant Mokytoją nuo kitų „konfesijų“ atstovų išpuolių) įrodyti po šiuo tariamu prieštaravimu glūdinčią minties vienybę iškelia originalios Plotino minties kibirkštį. Mąstomos ir juntamos visybės prigimčių tarpininkei sielai iš tiesų geriau be vargo rymoti mąstymo aukštybėse, tačiau jos leidimasis žemiškos būtybių link paklūsta neišvengiamam vieningo, nedalaus ir nesuvaldomai vaisingo bei dosnaus pasaulio prado sklaidos dėsniai. Neribota šio šaltinio galia *negali* nesiskleisti maloningai dovanodama savo gerumą ir būti viskam, kas geba ją priimti – iki pačių tolimiausių būties pasaulio pakraščių (6, 11 *sqq*). Tad ir sielos nusileidimas yra ne nuopuolis, o veikiau spontaniška

malonė: būdama to paties savaiminio skleidimosi grandis, siela negali negloboti, neliesti, nedovanoti savęs juntamybei. Kitaip nei kai kurie platonikai (plg. Numenijas, *apud Jambl.*, Stob. I, 380, 15 *sqq* = fr. 48 des Places) ir dauguma gnostikų, Plotinas nelinkęs sielos nusileidimo laikyti vidinio jos blogumo pasekme. „Plotinas sugrąžina žemiškai kūne gyvenančiai sielai jos dvasinį kilnumą.“⁴ Žemiška sielos misija – būtina neišvengiamos

³ Visi traktato komentuotojai pabrėžia šią Plotino kalbėsenai nebūdingą išpažintinio pokalbio su savimi intonaciją.

⁴ *Plotins Schriften*, übersetzt von Richard Harder, Neubearbeitung mit griechischen Lesetext und Anmerkungen, Bd. I. Die Schrif-

ten 1–21 der chronologischen Reihenfolge, b) Anmerkungen, Hamburg, 1956, S. 440.

ir vaisingos vieningo, gero ir proto pasaulio prado sklaidos dalis. Mąstyme glūdinti vienybė, ramybė ir pilnatvė verčia Plotiną ne tik ilgėtis prarasto „Rojaus“ (Plotino požiūriu, jis niekad nėra prarastas), bet svarstyti ir neišnaudotų, neatsiskleidusių, nežinioje likusių galimybių pavojų. Nerimastinga, smalsiai į įvairias pasaulio puses, – ne tik į „neveiklios“ mąstomosios ramybės (plg. *En.* IV, 8 [6] 2, 28–30, 53–55; 4, 5–10; 5, 30–36; 8, 11–22) dangų, bet ir į margaspalvę bei daugiaaistrę žemę – besidairanti Plotino apmąstymų siela labiau nei supančiotą kūno kalinę (plg. „Faidono“ vaizdinius) primena amžinai judrų dangiškąjį „Faidro“ sparnuotį.

Pasaulio sielos „globotinis“ visybės kūnas nereiklus, lengvas prižiūrėti ir nevargina dosnios ir galingos dangiškosios savo globėjos (*En.* IV, 8 [6] 2, 16–55, 7, 27 *sqq*; 8, 13–15). Atskiru, tad ir silpnesnių (plg. *ibid.* 4, 11 *sqq*) sielų globojami paskirbybių kūnai kelia nepalyginti daugiau rūpesčių, – sielos retai tebesugeba atsizvelgti į mąstančio savo „viršaus“ dangų ir suvokti savo mąstančio prado patirtį (*ibid.* 2, 9–16, 30–32; 3, 1–5; 8, 17–22). Tačiau „nusižeminusios“ sielos nuostolis virsta kitos, taip pat būtinos pasaulio pakopos pranašumu (plg. *ibid.* 5, 11 *sqq*). Juolab kad ir pati siela ne vien kenčia: net ir pernelyg karštai atsidadavusi savo misijai ir įsivėlusiai į nerimastingus kūno rūpesčius ji, galop sugrįžusi prie savo pradžios, atsi-

neša šiame pasaulyje įgytą blogio ir sumaišties patirtį bei išmoksta vertinti palaimingą mąstomos vienybės rimtį. Iš anos ramybės ištrūkusi siela pažino ne tik ligi tol jai nežinomo blogio prigimtį (5, 28–30; 7, 12–17), – dosniai atskleidusi kūrybinę savo galią, ji pažino *pačią save*, pati sužinojo apie savyje glūdėjusias didingas galimybes, nes tik atsiskleidimas tikrovėje paverčia tikrai esančiais uždarame vidujybės lobyne nebūčiai pasmerktus turtus (5, 25–6, 10). Beporėmėje mąstomojo pasaulio pilnatvėje visi šie turtai būtų likę apmaudžiai nežinomi ne tik kitiems stebėtojams, bet ir pačiai jų šeimininkei. O dabar visa mąstoma ir juntama visybės prigimtis liudija apie vieningą savo pradžią, prabangia išorybės įvairove bylodama apie nenusakomą ir nesuvaldomą vidujybės dosnumo galią (5, 30–6, 6; 6, 23–28). Ar tik ne todėl ir pats žemiško savo kūno globėjos šeimininkas Plotinas, Porfirio liudijimu, toks maloningas ir rūpestingas savo mokiniams, gausiems globotiniams ir visiems nors kiek pažįstamiems aplinkiniams (VP 9; 13, 8 *sqq*)? Bent jau vėlesnės kartos platonikai būtiniu tobulu, su dievu supanašėjančio filosofo bruožu laikys sugebėjimą kartu siekti mąslaus regėjimo tiesos ir apvaizdingai globoti savo mokinius⁵. Tai atitinka ir Porfirio liudijimą, esą ir atsidadavęs savo globotinių rūpesčiams, Plotinas niekada neatpalaiduodavo mąstančios sielos veik-

los įtampos (VP 9, 16–18 ir 5, 19–23), ir paties Plotino žodžius (plg. IV, 8, 7, 22–32) apie dieviškos visybės sielos sugebėjimą darniai dalyti savo veiklą tarp mąslaus stebėjimo aukštybių ir bevargės žemesniųjų esybių priežiūros.

Kartu būti ir su savo šaltiniu mąstymu, ir savo globotiniu kūnu siela gali todėl, kad niekad visa „nepasineria“ į kūną: viena jos dalis visada pasilieka mąstomame danguje. Ši „Faidono“ dvasiai ištikimą (plg. 67c–d2, 79d, 83a–b), tačiau vėlesnio platonizmo kontekste revoliucingą teiginį pats Plotinas vadina „paradoksaliu“, prieštaraujančiu įprastai *nuomonei (doxa)* (plg. *En.* IV, 8 [6] 8, 1 *sqq*). Būtent šis amžinas „išisaknijimas“ mąstyme – kūno priežiūros rūpesčiams atsidėjusi siela ne visada tai patiria (plg. *ibid.* 8) – leidžia skirtingos prigimties terpėse amfibijos gyvenimą gyventi priverstoms sieloms (plg. 4, 26–35) bet kuria akimirka ir tiesiogiai, o ne po mirties, kopiant visybės „sričių“ laiptais (kaip manė kai kurie platonikai ir dauguma gnostikų), kilti prie visa ko šaltinio ir dievo. Šis sugrįžimas nereikalauja nei jokių specialių apeigų, nei kokios nors dievo malonės (plg. traktato pradžią). Émile'is Bréhier pastebi: „Kalbant ne Plotino, bet galbūt geriau jo mintį suprasti leisiančia kalba, mūsų išganymas nėra ateities darbas, jis amžinai įvykęs, nes priklauso visa ko tvarkai“⁶. ❧

⁵ Plg. Hermijas, *In Phaedr.* p. 126, 8 *sqq*, 129, 2–10, 144, 19–24 *sqq* C.; Amonijas, *In Porph. Isagogen, prooem.* p. 3, 8 *sqq*; Elijas [Do-

vydas], *Prolegomena philos.* 6, CAG XVIII, p. 16–17.

⁶ Plotin, *Ennéades IV*, texte établi et traduit

par Émile Bréhier, Paris: Les Belles Lettres, 1927, p. 215.

ENEADOS IV, 8 [6]*

„Apie sielos nusileidimą į kūną“¹

Plotinas

1. Dažnai iš kūno atbundu savyje², visa kita lieka iš-orėje, o aš – savęs viduje. Tada regiu nenusakomai nuostabų grožį³ ir tikrai tikiu turįs geresnę dalį⁴, veikiu⁵ tobuliausio gyvenimo [lygmenyje]⁶, [5] virstu tapatus

* Tekstas verstas iš: *Plotins Schriften*, übersetzt von Richard Harder, Neubearbeitung mit griechischen Lesetext und Anmerkungen, Bd. I: Die Schriften 1–21 der chronologischen Reihenfolge. (a) Text und Übersetzung, b) Anmerkungen), Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1956. Naudoti ir prancūzų *Belles Lettres* serijoje Émile Bréhier leisti tekstas, vertimas bei paįskininimai: Plotin, *Ennéades IV*, texte établi et traduit par Émile Bréhier, Paris: Les Belles Lettres, 1927. Tekstą iš graikų k. vertė Tatjana Aleknieienė

¹ Originali traktato antraštė Porfirijo „Eneadų“ leidime (apie traktatą antraštės žr. VP 4, 16–19: pats Plotinas savo rašiniams antraščių nesuteikęs, todėl jie vadinti įvairiai; Porfirijus pateikia įsigaliojusius pavadinimus) „Apie sielos nusileidimą į kūnus“. Apie sielos (vienaskaita) nusileidimą į kūnus (daugiskaita) kalbama todėl, kad Plotino pasaulėvaizdyje visos paskiruose kūnuose įsikūrusios sielos kyla iš vienintelės bei paradoksaliai savo vienybės niekad neprarandantios visybės sielos. Todėl pačioje svarstymo pradžioje Plotino keliamas klausimas apie dieviškų grožių ir vienybę apdovanotos sielos ir susiskaidymo pasauliui priklausančio kūno sąjungos galimybę galiausiai skirtas visos pasaulinės sielos esybės „nusileidimo“ iki paskirų kūnų lygmens prasmei atskleisti; plg. 2, 1 sqq.

² Anot Plotino mokinio ir biografo Porfirijo (VP 5, 19–23), net ir su kitais žmonėmis bendraudamas Plotinas sugebėdavo „likti savyje“; jis „niekad neatpalaiduodavo vidinio susikaupimo (τὴν πρὸς ἑαυτὸν προσοχὴν)“, nebent miegodamas, bet ir sielos budrumą trikdančių miegą žabodavo skurdus Plotino maistas ir „nuolatinis jo grėžimasis link mąstymo“. Apie žemiškame gyvenime visuomet budrų Plotino sielos žvilgsnį kalba ir Porfirijo pateikiama Delfų orakulo pranašystė (22, 40–44, plg. 23, 21 sqq).

³ Graik. θαυμαστόν ἡλίκον („kokį“, kalbant apie didį) ὄρων κάλλος. Plg. Platonas, „Puota“ 210 d–e: slėpiningu grožio meilės keliu vedamas „mistat“ pačioje ilgo kelio pabaigoje išvysta grožio jūros platybės (τὸ πρὸς πέλλας τοῦ καλοῦ) ir pagaliau kažkokį nuostabios prigimties grožį (κατόψεται τι θαυμαστόν τὴν φύσιν καλόν). Porfirijus (VP 23, 7–12) apie Plotino patirtus pakilimus pas dievą sako, jog jis sekęs „Puotoje“ (210 a sqq) nurodytais keliais. „Puotos“ Diotimos brėžiamas kelias pirmąja kilimo sąlyga ir paskata numato jautrumą žemiškų kūnų grožiui; plg. Plotinas, *Enn.* IV, 8, 5, 36 sqq, 6, 23–28.

⁴ Graik. τῆς κρείττονος μοίρας ... εἶναι – „turėti geresnę dalį, lemti“ priklausant kitam – aukštesniam bei dieviškesniam mąstymo pasauliui (plg. Harder, *ad loc.*).

⁵ Graik. ἐνεργῶν.

⁶ Mintis, kad žmogus turi įvairių gyvybingumo galių ir veikia (ἐνεργεῖ) įvairiose savo žmogiško gyvybingumo pakopose – nuo augalinio maitinimosi ir augimo iki dieviškojo mąstymo – priklauso Aristoteliui; plg. „Nikomacho Etika“ I, 1097b 24 sqq: nei augalinis, nei juslinis gyvybingumas („gyvenimas“, ζωή), nėra būdingoji žmogaus gyvybės forma. Būdingasis žmogaus gyvybingumas, būdingoji jo veikla (ἐνεργεία) ir darbas (ἔργον) – protingoji sielos veikla; žmogiškasis gėris esąs protinga ir dorybinga sielos veikla (ἐνέργεια); 1101a 15: ...laimingas –

dievybei, joje randu savo vietą ir, pasiekęs tokią veikimo [aukštumą], įsikuriu⁷ aukščiau už visą mąstomybę⁸. Po šios rimties dievybėje⁹, iš mąstymo nusileidęs į protavimą¹⁰, negaliu suprasti, kaipgi aš dabar nusilei-

remdamasis tobula dorybe veikiąs (ἐνεργῶν) žmogus; laimė („gerovė“, εὐδαιμονία) – tobula dorybę atitinkantis sielos veikimas (ἐνεργεία). Aristotelis linkęs žmogiškąjį gėrį ir būdingąją žmogaus veiklą sieti su svarstančiu ir kasdienį visuomeninį žmogaus gyvenimą protingai tvarkančiu protu. Kontempliatyvusis („regintysis“) mąstymas (νοῦς) esąs nebe žmogiškas, bet dieviškas veikimas ir gėris. Žmogus dievišką reginčio mąstymo palaimą pasiekia tiek, kiek jo veikla panėši į dieviškąjį (*EN X*, 8, 1178b 21–27: ... ἐφ’ ὅσον ὁμοιωμά τι τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ὑπάρχει...). Plotinui būdingosios žmogaus veiklos „fokusas“ atrodo judrus – jis ten, ties kuo susitelkia judrios bei tąsios sielos veikimas (jos „savimonė“). Į savo vieningą mąstomą šaltinį žvilgsnį kreipianti siela visada randa kelią į dieviškesnio gyvenimo ir veikimo sritį. Siela visada turi aukštesnę, mąstyme pasiliekančią dalį, tačiau veikia ja tik tada, kai ši mąstoma patirtis pasiekia suvokiantį sielos branduolį (plg. *Enn.* IV, 8, 8).

⁷ Graik. ἰδρυθεῖς – radęs tvirtą pagrindą ir atramą. Apolono pranašystė (Porfirijus, VP 22, 23–28) kalba apie dieviškosios lemties sulaukusią ir iš varginančių gyvenimo bangų verpeto ant tvirtos pakrantės tako išnirusią Plotino sielą. Tą patį žodį (ἰδρυμένος) Porfirijus pavartoja kalbėdamas apie Plotino kilimo tikslą – aukščiau už mąstymą ir visą mąstomybę įsikūrusį („įsitvirtinusių“) dievą (VP 23, 10–12).

⁸ Tai yra aukščiausio dievo Vienio lygmenyje. Porfirijo liudijimu (VP 23, 15 sq), Plotino tikslas ir siekis visada buvęs suartėti ir susivienyti su aukščiausiu dievu. Šioji jokio „plyšelio“ tarp pažįstančio ir galutinės pažįstamos tikrovės nepaliekanti Vienovė yra ne tik egzistencinis žemiško Plotino gyvenimo tikslas, bet ir pradinis viso jo mąstymo taškas, „aksiomatinė“ ir „dogminė“, dėl išgyvenamo *akivaizdumo* abejonių nekeltanti jo svarstymų prielaida. Mūsų traktato įžanga puikiai liudija tokią nuo aukščiausio tikrovės taško svarstymus rutuliojančios Plotino mąstysenos kryptį. Plotino raštų įtaką patyręs šv. Ambraziejus jo žodžius taiko apaštalo Pauliaus patirčiai (Kor 12, 1–4): „Palaiminta siela, kuri įžengia į slapybes: *pakildama iš kūno, ji pasitraukia nuo visa ko, pačioje savyje ieškodama ir klausdama, kaip galėtų pasiekti Dieviškąjį pradą. Įstengusi tai suvokti, ji peržengia visą mąstomybę, įsikurdama joje ir ja misdama*. Toks buvęs Paulius, žinojęs, jog buvo pagautas ir pakylėtas į Rojų, bet nežinojęs, be kūno ar kūne buvęs pagautas. Nes *jo siela pakilo iš kūno, išsilaisvino iš jo mėsos ir saitų, ir, pats sau tapęs svetimas, jis savyje laikė nenusakomus žodžius, kuriuos girdėjęs negalėjo atskleisti, suprasdamas, jog žmogui neleista pasakoti tokių dalykų*“ (*De Isaac vel anima* IV, 11).

⁹ Porfirijo liudijimu (VP 23, 7–18), jam esant šalia Plotino, anas mažiausiai keturis kartus – „ne galimybė, bet nenusakomu veiksmu“ (ἐνεργεία ἀρρήτων καὶ οὐ δυνάμει) – išgyveno susijungimą su Dievybe. Pačiam šešiasdešimt aštuntuosius gyvenimo metus einančiam Porfirijui tai tapavykę vieną kartą.

¹⁰ „Protavimas“ graik. λογισμός. Plotinas kalba apie „nusileidimą“ nuo tiesiogiai savo objektą patiriančio ir išgyvenančio mąstymo iki svarstančio, objektą skaidančio ir tiriančio proto, nuo intuityvaus mistinio patyrimo iki racionalaus ir reflektivaus protavimo lygmens.

dau, ir kokiū būdu mano siela galėjo atsidurti [10] kūne, jei ji yra tai, kokia dabar apsiireiškė pati savaime, nors ir būdama kūne?

Mat¹¹ Herakleitas, kuris ragina mus tai tyrinėti¹², skelbdamas būtinuosius priešingybių mainus¹³, kalbėdamas apie „kelia aukštyn ir žemyn“¹⁴ ir sakydamas, kad „kisdama ilsisi“ ir „vargas [15] tiems patiems plūšėti ir valdomiems būti“¹⁵, teleidžia spėlioti, nepasirūpinęs paaiškinti mums savo žodžių, tikriausiai todėl, kad patys savyje¹⁶ turime [to] ieškoti, kaip ir pats jis ieškodamas rado¹⁷. Ir Empedoklis, sakęs, kad pagal įstatymą sielos nusidėjėlės turi į čia nupulti ir kad pats jis *dievų tremtinys*, atėjęs [20] *paklusdamas šėls-tančiam vaidui*¹⁸, mano galva, atskleidė ne daugiau, nei apie tai, kaip ir apie daugelį kitų dalykų mįslingai skelbia Pitagoras bei jo sekėjai¹⁹. O jam ir poezija leido būti neaiškiam²⁰.

Lieka dieviškasis Platonas, daug ir gražiai kalbėjęs apie sielą ir [25] daug kur savo kūriniuose rašęs apie jos atėjimą²¹. Tad galime tikėtis iš jo sužinoti ką nors aiškesnio. Ką gi sako šis filosofas? Pamatysime, jog jis ne visur sako tą patį, kad lengvai galėtum perprasti jo mintį: nuolat smerkia visą juntamybę ir [30] peikia sielos bendrystę su kūnu sakydamas, kad siela jame įkalinta ir palaidota²² ir kad didingi esą slaptąjį mokymo žodžiai, kad siela esanti priežiūroje²³; jo ola²⁴, kaip ir Empedoklio urvas²⁵, man regis, reiškia šią visybę, [35] nes išsilaisvinimu iš pančių ir keliu aukštyn iš olos jis čia vadina sielos kelią mąstomybėn. „Faidre“ [sielos] atėjimo

į šį pasaulį priežastis esanti *sparnų netektis*; pakilusią *apsisukimai* vėl atnešą ją čia; *nuosprendžiai* siunčia čia kitas, [siunčia] *burtai*, *likimas* [40] ir *būtinybė*²⁶. Čia visur jis smerkia sielos atėjimą į kūną, bet „Timajuje“, kalbėdamas apie šią visybę, giria pasaulį, sako jį esant laimingą dievą²⁷, ir kad siela gerojo Amatininko suteikta, idant ši visybė turėtų mąstymą, mat ji [45] turėjo turėti mąstymą, o be sielos tai negalėjo būti²⁸. Visybės siela todėl į ją ir buvo dievo atsiušta, kaip ir kiekvieno mūsų siela, idant ši visybė būtų tobula, nes reikėjo, [50] kad juntamajame pasaulyje būtų tiek pat gyvūnų rūšių, kiek ir mąstomajame²⁹.

2. Taigi norėdami iš jo sužinoti apie mūsų sielą, neišvengiamai turime imtis ir tyrinėjimo apie sielą apskritai: kokia yra jos susijungimo su kūnu prigimtis? Ir apie pasaulio prigimtį: koki reikia [5] įsivaizduoti šį pasaulį, kuriame savo noru, priverstinai ar dar kaip kitaip gyvena siela? Taip pat ir apie Kūrėją: ar teisingai [jis pasiuntė ją į pasaulį?]³⁰ ... O gal [ji] (sc. pasaulio siela), kaip ir mūsų sielos? [10] Prižiūrėdamos žemesnius kūnus, jos turėjo giliai į juos pasinerti, idant galėtų juos valdyti. Mat kiekvienas [pradas] būtų atskilęs ir judėtų į savąją vietą, o visybėje viskas turi savo prigimtinę vietą³¹, tad [kūnai] reikalauja gausios ir varginančios apvaizdos, puolami daugybės svetimybų³², [15] nuolat spaudžiami poreikio ir dideliuose varguose reikalauja visokeriopos pagalbos. O [pasaulio kūnas] – tobula, pakankama ir nepriklausoma būtybė³³, neturinti nieko priešinga savo prigimčiai – reikalingas tarsi ko-

¹¹ Klausimas apie sielos nusileidimą trikdama painus, *nes* senovės autoritetai, pradedant Herakleitu, mįslingai tamsūs, o daug apie tai pasakęs „dieviškasis Platonas“, atrodo, prieštarauja pats sau.

¹² Plotinas gali turėti omenyje fr. 101 DK („Ištyrinėjau save patį“), fr. 116 DK („Visiems žmonėms duota save pačius pažinti ir sveikai nuvokti“, vertė Mantas Adomėnas), fr. 103 DK („Eidamas sielos ribų neatrastum, kad ir kokiū keliu trauktum...“), ar kokią nors kitą apie savęs bei savo sielos pažinimą kalbančią ir mūsų galbūt nepasiekusią ištarą (plg. Harder, *ad loc.*) arba veikia apibendrina savo – atidaus Herakleito skaitytojo – įspūdžius.

¹³ Plg. fr. 90 DK ir A1, §8.

¹⁴ Fr. 60 DK.

¹⁵ Plg. fr. 84ab DK.

¹⁶ Graik. $\pi\alpha\rho^3 \acute{\alpha}\upsilon\tau\acute{\omega}\nu$ – Harderio priimta Heintzo pasiūlyta ir jau dviejuose vėlesniuose rankraščiuose randama konjektūra: „savy pačiuose“ arba „patys savo ruožtu“ (taip supranta Harderis). Senesnių rankraščių tekstas – $\pi\alpha\rho^3 \acute{\alpha}\upsilon\tau\acute{\omega}\zeta$ (anot Bréhier) arba $\pi\alpha\rho^3 \acute{\alpha}\upsilon\tau\acute{\omega}$ (anot Harderio); Volkmanas (Plotinus, *Enneades*, ed. R. Volkman, vol. I–II, Lipsiae, 1883–1884) siūlo (Bréhier sutinka) $\pi\alpha\rho^3 \acute{\alpha}\upsilon\tau\acute{\omega}\zeta$.

¹⁷ Plg. Herakleitas, fr. 101 DK (= 102 MA): „Ištyrinėjau save patį“. Daug (daugiau nei mums šiandien leidžia išlikę fragmentai) ir įdėmiai Herakleitą skaitęs Plotinas randa čia keitimosi ir persikėlimo būtinybės teigimą, kurį jis mielai pritaikytų aiškindamas sielos persikėlimo „žemyn“ (plg. Herakleito „kelia žemyn“) būtinybę. Plotinas apgailėstauja dėl mįslingų ištarų tamsumo, tačiau spėja, jog Herakleitas ragina atsakymo ieškoti asmeninėje patirtyje – ten pat, iš kur kilo ir Plotino klausimas.

¹⁸ Plg. Empedoklis, fr.115 DK.

¹⁹ Plotinas laiko Empedoklį vienu Pitagoro sekėjų.

²⁰ Plg. Aristotelis „Retorika“ III, 1407a 32 sqq.

²¹ „Senųjų pranašų“ ir Platono tekstų gretinimas gali remtis paties „dieviškojo Platono“ pavyzdžiu: „Gorgijuje“ (492e – 493b) Sokratas į savo svarstymus įpina herakleitiskai skambančią Euripido citatą ir „kažkokių sumanus siciliečio arba italiečio“ (tyrėjų galvoja apie Empedoklį arba Filolają) žodžius; plg. Bréhier, *Notice*, p. 212, n. 1.

²² Plg. „Gorgijas“ 493a; „Kratilas“ 400b–c.

²³ „Faidonas“, 62b.

²⁴ „Valstybė“, VII, 514a sqq.

²⁵ Empedoklis, fr. 120 DK (= Porfirijus *De antro nymph.* 8, 61, 19 N.): „Empedoklio [poemoje] sielas (sc. į šį pasaulį) lydinčios galios ($\acute{\alpha}\lambda\psi\upsilon\chi\omicron\pi\omicron\mu\omicron\iota\omicron\iota\delta\upsilon\nu\acute{\alpha}\mu\epsilon\iota\zeta$) sako: *Atėjome į šį dengtąjį urvą*“.

²⁶ Plg. „Faidras“ 246c („sparnų netektis“); 247d, 248c („apsisukimai“); 249a („apsisukimai“, „nuosprendžiai“); „Valstybė“, X, 617d–e, 619d („burtai“, „likimas“) 620d – 621a („būtinybė“).

²⁷ Plg. „Timajas“ 33a sqq, 34a–b, 68e, 92c.

²⁸ Plg. „Timajas“ 30b.

²⁹ Plg. „Timajas“ 30c – 31a, 33b, 39e – 40a, 41b–c, 69c.

³⁰ Taip, sekdamas Schwyzeriu (Rhein. Museum 90, 228 sq), keblią rankraščių vietą mėgina suprasti Harderis. Bréhier atkuria menamą lakūną, remdamasis vokišku „Aristotelio teologijos“ (Viduramžiais populiarius Plotino traktatų pagrindu arabų kalba sukurtas veikalas) vertimu (ed. Dieterici, Leipzig, 1883) ir verčia: „teisingai ar <ne jis sukūrė šį pasaulį, teisingai ar ne> mūsų sielos < sujungtos su kūnais>...“.

³¹ Kad visos pasaulio esybės turi savo vietą, yra Aristotelio „Fizikos“ teiginys: visa, kas yra, turi būti kurioje nors vietoje, o nesančios būtybės, tokios kaip sfinksas ar „oželnis“ ($\tau\rho\alpha\gamma\acute{\epsilon}\lambda\alpha\phi\omicron\varsigma$) neturi jokios vietos (plg. „Fizika“ III, 200b 21 sqq, IV, 208a 26 sqq); nekludomas kiekvienas kūnas juda į jam būdingą vietą; ibid. IV, 208b 12 sqq.

³² Plg. „Timajas“ 33a.

³³ Plg. „Timajas“ 32d – 34b, 68e.

kio lengvo paraginimo³⁴. Siela, kokia iš prigimties nori būti, tokia ir lieka, neturėdama ir [20] nepatirdama [jokių] poreikių. Mat jis (sc. sielos valdomas pasaulis) nieko nepraranda ir nieko negauna³⁵. Todėl [Platonas] ir sako, kad mūsų siela, būdama su ana tobuląja, ištobulėja ir taip pat *skrieja aukštybėse bei tvarko visą pasaulį*³⁶. Laikydamosi nuošalyje, neidama į kūnų vidų, netapdama kieno nors, ji ir pati, kaip visybės siela, kartu su anąja [25] lengvai valdys visybę, nes sielai ne visuomet blogis kūnui teikti gėrio ir būties galia, kadangi menkesnės būtybės apvaizda ne visada panaikina prievaizdo galimybę likti geriausioje [buveinėje]³⁷. Mat esama dvejopos visa ko globos: visuma valdoma ramiau³⁸ [30] karališkos valdžios paliepiamu, o paskirybių globa verčia imtis veiklos, prisiliesti prie veikiamojo ir pripildo veikiantįjį veikiamojo prigimties³⁹. Sakant, kad dieviškoji siela pirmuoju būdu amžinai valdo visą dangų, viršydama jį pranašesniaja savo [dalimi], o vidun [35] siūsdama žemiausiąją savo galią⁴⁰, nebegalima būtų teigti, esą dievas kaltas, kad sukūrė visybės sielą blogesnėje [buveinėje]. Ir siela nepraranda to, kas atitinka jos prigimtį, turėdama tai nuo amžių ir amžinai turėsianti tai, kas negali prieštarauti jos prigimčiai, [40] kai be pradžios nuolatos jai priklauso. Sakydamas, kad žvaigždžių sielos su savo kūnais santykiauja tuo pat būdu, kaip ir visybės siela – mat ir jų kūnus jis (sc. Platonas) įdėjo į sielos ratus⁴¹, jis gali išsaugoti ir jiems prideramą palaimą. Mat sielos bendrystė su kūnu nepakenčiama dėl dviejų dalykų: kūnas yra kliūtis mąstymui, ir ji prisipildo norų, troškimų bei skausmų⁴². Bet

Portretas iš Fajumo nekropolio. II a. pab. Enkaustika

nieko tokio negali nutikti sielai, kuri nepanyra į kūno vidų ir nėra kieno nors, – ne ji pasidaro kūno, o jis jos. O kūnas yra [50] toks, kad jam nieko nereikia ir nieko netrūksta, tad ir siela neprisipildo troškimų ar baimių. Juk ji nesitiki nieko blogo iš tokio kūno, ir joks

žemėn lenkiantis rūpestis neatitraukia jos nuo aukštesnio palaimingo reginio. Ji visada yra su anais [reginiais]⁴³, ramia galia⁴⁴ valdydama šią visybę.

3. O žmogaus siela, apie kurią sakoma⁴⁵, kad ji kūne visaip vargsta ir kankinasi susidurdama su kančiomis, troškimais, baimėmis ir visomis kitomis blogybėmis: kūnas jai ir kalėjimas, ir kapas, pasaulis – [5] ola ir urvas... Dabar turėsime pasakyti, kokia yra jo (sc. Platono) anai neprieštaraujanti mintis, nes [žmogaus sielos] nusileidimo priežastys nėra tos pačios. Kadangi visas mąstymas yra visuotinio ir viso mąstymo buveinėje, kurią vadiname mąstomuoju pasauliu, bet esama ir jame glūdinčių mąstančiųjų galių, ir [10] paskirų mąstymų, – mat mąstymas nėra vienui vienas, bet ir vienas,

ir daug, tai ir sielos turėjo būti daug ir viena: iš vienos daug skirtingų, kaip vienos giminės rūšys – vienos geresnės, kitos menkesnės, vienos labiau mąstančios, kitos mažiau atskleidžiančios mąstymą⁴⁶. Ten, mąstyme, viena yra galimybė⁴⁷ visa [15] it didelis gyvūnas⁴⁸ apimantis mąstymas, kita – tikrovėje⁴⁹ kiekviena, ką tik jis turėjo galimybę. Šitaip, jei miestas turėtų sielą ir apglėbtų kitas sielą turinčias būtybes, miesto siela būtų tobulesnė ir galingesnė, bet ir visos kitos visai galėtų būti tos pačios prigimties. Arba: iš visos ugnies [kyla] [20] didelė ugnis ir mažos ugnelės, bet yra ir bendra

³⁴ Plg. „Faidras“ 253d.

³⁵ Plg. „Timajas“ 33c.

³⁶ „Faidras“ 246c.

³⁷ Plg. „Faidras“ 246b–c, 247e sqq.

³⁸ Graik. ἀπράγμωνι, „neveikliu“, „nerūpestingu“; plg. išn. 50, 57.

³⁹ Plg. „Faidonas“ 67a.

⁴⁰ Plg. „Faidras“ 246b – 248a: lengvai aukštybėse juda ir aukščiausia savo galia „uždangės“ tikrovę regi Dzeuso ir kitų laimingųjų dievų sielos, kuriomis gali sekti visi norintieji ir gebantieji.

⁴¹ Plg. „Timajas“ 38c–e.

⁴² Plg. „Faidonas“ 66b sqq.

⁴³ Arba „su anomis (t. y. aukštesniojo pasaulio) būtybėmis“, πρὸς ἐχέινους.

⁴⁴ Graik. ἀπράγμωνι δυνάμει; plg. išn. 44, 57.

⁴⁵ Turimi omenyje minėti „Faidono“ teiginiai, toliau grįžtama prie „Kratilo“ ir „Valstybės“ vaizdinių; – plg. tekstą ad nn 25–27.

⁴⁶ Paraidžiu „mažiau veikla (tikroviškai, „aktualiai“, ἐνεργεία) mąstančios“.

⁴⁷ „Potencialiai“, δυνάμει.

⁴⁸ Plg. „Timajas“ 32d, 34b.

⁴⁹ „Aktualiai“, ἐνεργεία.

visos ugnies esybė, arba tiksliau tai, iš ko [kyla] ir visos ugnies esybė.

Aišku, kad protingos sielos darbas yra mąstyti, bet ne tik mąstyti: antraip kuo ji skirtusi nuo mąstymo? – [25] prie savo mąstymo prisidūrusi ką kita, kas nebeleido jai likti mąstymu, ji ir pati turi darbą, kaip ir visos mąstomos esybės. Žvelgdama į tai, kas prieš ją, ji mąsto, o į save pačią – teikia pavidalą, tvarko ir valdo tai, kas yra po jos, nes negalėjo viskas sustoti mąstomybėje, kai po jos iš paskos galėjo atsirasti [30] kažkas kita, menkesnio, tačiau būtina, taip pat, kaip ir tai, kas prieš ją.

4. Naudodamos savo mastomąjį potraukį, paskiros sielos gręžiasi į tai, iš ko atsirado, bet turi ir galią čionykštėms esybėms. Kaip šviesa aukštybėse priklauso nuo saulės, bet negaili parūpinti šviesos tam, kas yra žemiau, taip ir sielos [5] nevargsta, kartu su visuotine siela likdamos mąstomybėje, o danguje kartu su ja būdamos, drauge valdo, kaip karaliai, būdami kartu su visa ko valdovu, valdo kartu su juo, kaip ir jis nenusi-leidami iš [10] karališkosios buveinės; sielos išties tada yra kartu ir ten pat. Bet jos pakinta, iš visumos tapdamos dalimi ir savo pačių savastimi ir, tarsi pavargusios būti su kitu, kiekviena pasitraukia pas save⁵⁰; o kai ji šitaip daro ilgesnį laiką vengdama visybės, atsisirdama, atsitraukdama ir [15] nežiūrėdama į mąstomybę, [siela] tampa dalimi, užsisklendžia, negaluoja, įsivelia į rūpesčius⁵¹, žiūri tik į atskirą dalį ir atsiskyrusi nuo visumos, perėjusi prie ko nors vieno bei vengdama viso kito, ji ateina ir atsisuka į aną vieną visų

⁵⁰ Ta pati „ontologinė sielos klaida“ aprašyta traktate „Apie laiką ir amžinybę“ (III, 7 [45], 11, 12–27): panorėjusi priklausyti pati sau (εἴναυ αὐτῆς), siela praranda turėtą ramybę ir pilnatvę.

⁵¹ Graik. πολυπραγμονεῖ. „Pavargusi“ nuo nerūpestingo buvimo visuotinėje sieloje (plg. anksčiau 2, 27 sqq: „ramiu ... paliepimu“, κελεύσει ἀπράγμωνι; 2, 55: „ramia galia“, ἀπράγμονι δυνάμει), siela iškeičia visuotinumą ramybę į rūpesčių kupiną individualybės būvį. Etinėje graikų kalboje jau nuo „ikisokratinų“ laikų (plg. Demokritas, fr. 80 DK; Tukididas, *Hist.* VI, 87, 3; Platonas, *Resp.* IV, 434b, 444b, *Leg.* 821a; Aristotelis, *Polit.* 1313b) πολυπραγμονεῖν („veltis į rūpesčius“) ir πολυπραγμοσύνη („perdėtas veiklumas“, „smalsumas“, „kišimasis į svetimus reikalus“, pirmiausia visuomenės reikaluose) reiškia neigiamą sveikos bei orios vidinės ramybės (ἡσυχία) priešpriešą. Vėlesniame Plotino traktate „Apie laiką ir amžinybę“ (III, 7 [45], 11, 14 sqq) „nerami“ (πολυπράγμων) sielos prigimtis kartu su noru priklausyti sau pačiai ir būti savęs pačios šeimininke pavadinti jos pasitraukimo iš amžinybės ramybės į suskilusį laiko pasaulį priežastimi. Pastarajame traktate nuo mąstymo vienybės atskiriančiai sielai priskiriama ir kita „įžymi“ senosios graikų etikos yda – „godumas“, noras turėti daugiau nei turima ir daugiau už kitus – πλεονεξία (*ibid.*).

⁵² Plg. „Timajas“ 43a – 44a.

⁵³ Plg. „Timajas“ 43a sqq, 44a.

⁵⁴ Skirtingų – tyros mąstomos ir užterštos kūninės – sielos gyvenimo terpių vaizdinys būdingas Platono „Faidonui“; itin „biologiškai“ jis atsiskleidžia baigiamajame šio dialogo mite (109b – 111c): lyginant su tikrąja, mąstoma, čionykštė mūsų žemė tėra skurdus bei sūriosios jūros gelmių išgraužtas pasaulis greta gerokai puošnesnės bei turtingesnės sausumos žemės; mąstomosios žemės žmonės gyvena kur kas skaidresnėje ir sveikesnėje terpėje, geria ne vandenį, bet orą, kvėpuoja eteriu,

puolama [daikta]⁵². Atsiskyrusi nuo visų ir visumos, ji sunkiai valdo paskirą daiktą: dabar ji jau [20] prisiliečia prie jo, prižiūri išorę, būna su juo ir giliai paņyra į jo vidų. Čia jai ir atsitinka tai, kas vadinama *netekti sparnų* ir atsidurti kūno *pančiuose*, praradusiai saugumą, kuri turėjo valdydama pranašesnę esybę, kai buvo [25] visuotinėje sieloje (anksčiau, kylant į aukštybes, jai tikrai buvo geriau). Taip ji nupuola, suimama, įkalinama ir veikia juslumu, nes pradžioje jai trukdoma veikti mąstymu⁵³; sakoma, kad ji palaidota ir yra oloje, o atsigręžusi į mąstymą išsilaisvina iš pančių [30] ir žengia aukštyn, kai prisiminimas paragina re-gėti esybes. Mat ji vis dėlto visada turi kažką aukštesnio. Tad sielos ir virsta tarsi amfibijomis⁵⁴, verčiamos gyventi iš dalies tenykštį gyvenimą, iš dalies čionykštį: sugebančios daugiau būti su mąstymu – daugiau gyvena tenykštį, [35] o turinčios priešišką prigimtį ar ap-linkybes – čionykštį.

Tai švelniai nurodo Platonas: dalydamas sielas iš vėlesnio indo⁵⁵, jis čia pat pasako, jog jos *būtinai* turi žengti į gimimą, jeigu jau tapo tokiomis dalimis. O jei jis sako, jog dievas jas sėja⁵⁶, šitai [40] reikia suprasti taip pat, kaip ir jo tartum kalbą susirinkime sakanti⁵⁷ dievą: pasakojimas gimdo ir kuria tą patį, kas yra visa ko prigimtyje, vieną po kito apreikšdamas tai, kas amžinai taip tampa ir būna⁵⁸.

5. Tad viena kitam neprieštarauja: gimimo sėja, nusileidimas visybei atbaigti, bausmė, ola, [būtinybė ir savanoriškumas, kadangi [5] būtinybėje esama savanoriškumo]⁵⁹ ir buvimas kūno blogyje, taip pat ir Em-

aiškiau regi, girdi ir mąsto... Plotino įsitikinimu, individuali žmogaus siela sugeba priklausyti skirtingiems pasauliams ir „kvėpuoti skirtingu oru“.

⁵⁵ Plg. „Timajas“ 41d – 42a. „Timajuje“ (41d) kalbama, kad darydamas paskiras sielas Amatininkas sugrįžta „prie ankstesnio indo“ (ἐπὶ τὸν πρότερον κρατῆρα), t. y. to paties indo, kuriame prieš tai maišė visybės sielą. Tačiau kai kurie platonikai „Timajo“ tekstą suprato taip, lyg paskiros sielos būtų maišomos kitame, „antrame inde“; plg. Atikas ir Teodoras Asinietis *apud Proklum*, *In Tim.* III, p. 246sq Diehl. Harderio manymu (jis verčia *aus dem zweiten Mischkrug*), Plotinas seka šia Proklo atmetama tradicija. Tačiau galimas daiktas, kad Plotinas žodį „vėlesnis“ pavartoja ta pačia prasme, kaip Platonas „ankstesnis“: „ankstenis“ yra indas, kuriame *anksčiau* buvo maišoma pasaulio siela, „vėlesnis“ – tas pats indas, kuriame *vėliau* iš pirmojo mišinio likučių maišomos atskiros sielos.

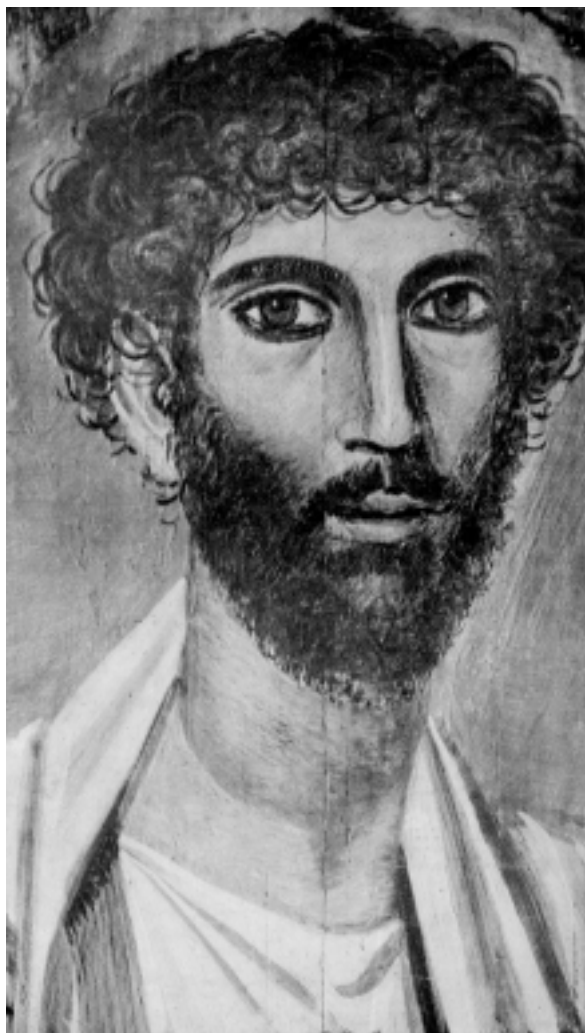
⁵⁶ Plg. „Timajas“ 41c, 42a, 42d.

⁵⁷ *Ibid.* 41a.

⁵⁸ Pasakojimas laike atskleidžia tam tikrą amžiną tapsmo ir būties pasaulio prigimtį. Plotino žodžiuose tikriausiai aidi senas poleminis platonikų teiginys apie pasaulio amžinumą (plg. Harder, *ad loc.*). Ortodoksali platonikų „Timajo“ interpretacija pasaulio kūrimo darbą reikalauja suvokti alegoriškai. Plg. Alkinojas, *Platono mokymo dėstymas* XIV: „Kai jis sako, kad pasaulis yra pagimdytas, nereikia to suprasti taip, lyg būtų laikas, kai nebuvo pasaulio. Bet jis taip sako todėl, kad pasaulis nuolat patiria tapsmą ir liudija apie tam tikrą už jo būvį viršesnę priežastį. Ir amžinai esančios pasaulio sielos dievas taip pat nekuria, bet tik ją sutvarko“. Taip pat plg. „Timajas“ 34b–c: apie pasaulio Statytojo darbą pasakojama taip ir tokia tvarka, kaip sugeba pasakotojas, o ne taip, kaip viskas iš tikrųjų vyko.

⁵⁹ Harderio manymu, šie žodžiai yra į pagrindinį tekstą įspraustas

pedoklio tremtis tolyn nuo dievo, klajonės, baismės su-
laukęs nusikaltimas; [neprieštarauja] nei Herakleito
rimtis tremtyje, nei apskritai nusileidimo savanorišku-
mas ir nesavanoriškumas. Viskas, kas eina blogesnio

Portretas iš Fajumo nekropolio. II a. pab. Enkaustika

link, daro tai ne savo noru, bet kadangi šis ėjimas yra
savas jo judesys, tai ir apie patiriamas blogybes sako-
ma, kad tai [10] bausmė už padarytus darbus. O ka-
dangi tokia patirtis ir toks veiksmas yra amžina pri-

⁶⁰ Verčiama įtikimai Harderio ginama konjektūra $\delta\iota\kappa\eta\varsigma$ vietoj rank-
raščių $\delta\iota\tau\tau\eta\varsigma$.

⁶¹ Būta įvairių siūlymų taisyti šią vietą; plg. Bréhier leidimo kritinį
aparata. Harderis siūlo palyginti Platono „Faidoną“ 83d 10, kur kal-
bama apie „į kitą kūną greitai krentančią sielą“, ir mano, kad galima
pagrįstai apginti rankraščių perteiktą tekstą $\kappa\alpha\iota\ \theta\acute{\alpha}\tau\tau\omicron\nu$: kalbėdamas
apie antrąją sielos bausmę Plotinas turįs omenyje Platono dialogų „mi-
tuose“ nurodomas greitesnio arba lėtesnio persikūnijimo galimybės,

paaikškinimas tolesniam teiginiui – „nei apskritai nusileidimo savano-
riškumas ir nesavanoriškumas“: pastarasis pateikiamas kaip nauja mintis,
o ne kaip nauja ką tik pasakyto dalyko (taip būtų, jei kartu su Harde-
riu neišbrauktume skliaustuose verstų žodžių) parafrazė.

gimties įstatymo būtinybė, o tai, kas nutinka [sielai]
žengiant šiuo keliu, virsta kito nauda, galima neprieš-
taraujant nei tiesai, nei pačiam sau teigti, jog nusilei-
džiantįjį iš aukščiau siunčia dievas. [15] Mat kad ir kiek
būtų tarpininkų, ir patys paskiausi dalykai nepraranda
ryšio su pradžia, iš kurios kilo. O bausmė⁶⁰ už nusizen-
gimą būna ir dėl nusileidimo kaltės, ir už čia padarytus
blogus darbus. Pirmoji ir yra tai, kas patiriama nusi-
leidus, antroji, švelnesnė – [20] pasinerti į kitus kūnus,
ir greitesnė⁶¹, pagal nuopelnus atitinkantį nuosprendį
(žodis „nuosprendis“ žymi dievo sprendimu vykstantį
vyksmą); o neriboto pavidalo blogybė nusipelno ir di-
desnės keršijantiems daimonams patikėtos bausmės⁶².

[25] Šitaip, nors ir būdama dieviška iš aukštybės bu-
veinių kilusi [būtybė], siela atsiduria kūno viduje⁶³; bū-
dama žemesnysis dievas, laisvu savo potraukiu, dėl savo
galių pilnatvės ji ateina į šį pasaulį tvarkyti po jos esan-
čią [būtybę]. Jei sugeba greitai pasitraukti, nepatiria
jokio nuostolio, įgijusi pikto pažinimą, pažinusi blogio
prigimtį, [30] aikštėn iškėlusį savo galias ir apreīšku-
si savo darbus bei kūrinis, – rimdami nekūniškume,
[visi jie] būtų likę bergždi, niekad nepajudėję įgyven-
dinimo link⁶⁴, o ir pati siela nė neįtartų, ką turėjo, jiems
neapsireiškus bei iš jos nepajudėjus, nes visur tik įgy-
vendinimas⁶⁵ [35] atskleidžia galia, – kitaip ji liktų visiškai
paslėpta, tarytum panaikinta, tiesiog nesanti, niekad
netapusį tikra esybe. O dabar išorės daiktų įvairovės
akivaizdoje kiekvienas gali stebėtis šias dalybes su-
kurti pajėgusios vidujybės didybe.

6. Jei nereikėjo, kad būtų tik vienis, – viskas jame
būtų paslėpta, nes neturėtų pavidalo, nebūtų jokios bū-
tybės, jam savyje sustojus, nei visos šios [5] iš vienio
gimusių žemiškų būtybių gausos, – jei iš jo nebūtų išė-
jusios žemesnės sielų vietą užėmusios [esybės], tai taip
pat nereikėjo, kad būtų vien sielos, nepasirodžius dėl
jų atsirandančioms [būtybėms], nes kiekvienai prigim-
čiai būdinga kurti žemesnę [būtybę] ir, tartum iš sėk-
los, skleistis iš [10] tam tikros nedalios pradžios einant
juntamybės tikslo link: aukštesnė [dalis] amžinai lie-
ka savo buveinėje, o žemesnioji, tarsi gimdama iš ano-
je glūdinčios nenusakomos galios, kuri neturėjo būti su-
stabdyta tarsi šykštumo ribų, bet turėjo nuolat žengti
pirmyn, kol viskas pasieks įmanomą ribą, [veikiama]

atitinkančias sielų nuopelnus bei tyrumo būklę. Ilgiau arba visai ne-
bepersikūnija, viena vertus, pačios tyriausios, antra vertus, sunkiai ar-
ba beviltiškai susitepusios ir nepataisomos sielos.

⁶² Platono dialogų pomirtinį sielų teismą vaizduojančiuose mituose
skiriamos didžiausios ir beviltiškų nusikaltėlių kategorijos; šių katego-
rijų sieloms tenka laikinos arba („nepagydomoms“ sieloms) amžinos
bausmės; plg. „Gorgijas“ 525c–d; „Faidonas“ 113e – 114b; „Valsty-
bė“ X, 615c – 616a.

⁶³ Plotinas atsako į pačioje svarstymo pradžioje sau iškeltą klausimą.

⁶⁴ Sielos galios ($\delta\upsilon\nu\acute{\alpha}\mu\epsilon\iota\varsigma$) bei joje glūdinčios turtai būtų likę bergždi,
nepajudėję atsikleidimo, įgyvendinimo ($\epsilon\iota\varsigma\ \tau\omicron\ \acute{\epsilon}\nu\epsilon\rho\gamma\epsilon\iota\nu$) link.

⁶⁵ Graik. $\acute{\epsilon}\nu\epsilon\rho\gamma\epsilon\iota\alpha$.

[15] visam kam save siunčiančios neribotos galios, nieko negalinčios palikti be savo dalies. Mat niekas niekam netrukdo tapti gėrio prigimties dalininku, [20] kiek kiekvienas geba ją prisiimti. Tad ir medžiagos prigimtis, tegul ir amžinai buvusi, būdama negalėjo netapti visam kam pagal kiekvieno galimybę gėrį teikiančio [prado] bendrininke. O jei jos atsiradimas tapo būtina pirmesniųjų [esybių buvimo] pasekme, ji vis vien negalėjo likti nuošaly, tarytum tai, kas lyg malonę dovanuoja jai pati būvi, netekęs galios būtų sustojęs jos nepasiekęs. Todėl tad tobuliausias juntamybės grožis atskleidžia didžiausias mąstomų esybių gėrybes, [25] jų galią bei gerumą, ir viskas amžinai syja – ir mąstomai, ir juntamai būvančios esybės, – vienos yra pačios savaime, kitos visiems laikams iš jų gauna savo būties dalį, pagal išgales mėgdžiodamos mąstomąją prigimtį.

7. Esant tokiam mąstomos ir juntamos prigimčių dvišypumui, sielai geriau likti mąstomybėje, bet ji būtina turi tapti ir juntamybės dalininke, [5] nes tokia yra jos prigimtis. Tad ji neturi savęs peikti, jei ne visur kur yra pranašiausias [pradas]: užimdama tarpinę esybių vietą, ji turi dievišką dalį, tačiau, it juntamos prigimties kaimynė laikydamosi ties pačia mąstomybės riba, ji privalo kažką iš savęs šiai esybei dovanoti, bet ir pati kažką iš jos gauna, [10] jei valdydama neišsaugo savo saugumo, bet dėl perdėto veržlumo panyra vidun, nepasilikusi visa visuotinės sielos [glėbyje]. Be to, ji gali vėl išnirti ir sugrižti, įgijusi žinių apie tai, ką matė ir patyrė šiame pasaulyje, bei suvokusi, ką iš tiesų reiškia būti aname, juo aiškiau pažinusi pranašesnes gėrybes, juo didesnes jų priešybes galėjo palyginti. [15] Mat blogio patirtis teikia akivaizdesnę gėrio pažinimą, jei pažįstančiojo silpnumas neleidžia blogį pažinti vien mokslu, anksčiau už bet kokią patirtį.

Kaip mąstymo raida leidžiasi iki žemesniosios esybės ribų, nes ji negali [tuoj pat] sugrižti į anas aukštybes, [20] bet išskleidusi savo veikimą ir negalėdama savyje pasilikti, pagal būtina prigimties įstatymą pri-

valo pasiekti sielą (toks mat yra šios raidos tikslas – sugrižti į aukštybes tik perdavus sielai tolesnes [esybes]), taip ir sielos veikla: jos apačia – šio pasaulio daktai, viršus – [25] [tikrujų] esybių regėjimas. [Paskiroms] sieloms tai pavyksta tik iš dalies ir ne iš karto, iš žemesnės [buveinės] grėžiantis pranašesniųjų [esybių] link, o vadinamoji visybės siela⁶⁶ niekada iš tikro neatsiduria menkesnėje [buveinėje] ir, nepatirdama jokio blogio, mašliai stebi žemesnes [esybes], niekad nesitraukdama [30] nuo pirmesniųjų, mat ji sugeba ir viena, ir kita: gaudama iš ano, ji kartu duoda ir šiam pasauliui, nes, būdama siela, negalėjo ir jo nepaliesi.

8. Ko gero, reikia ryžtis paskelbti kitų nuomonei prieštaraujanti savo požiūrį: mūsų siela taip pat ne visa panyra [į kūną], bet kažkoks jos [pradas] nuolat lieka mąstomybėje. Bet, jei nugali juntamybės esantysis (tiksliau pasakius: jei jis nugalėtas bei sutrikdytas), [5] jis neleidžia mums pajusti to, ką regi aukštesnysis sielos [pradas]. Mat mąstymu patirtas dalykas mus pasiekia tuomet, kai leisdamasis prieina suvokimą: viską, kas vyksta kurioje nors sielos dalyje, sužinome tik tada, kai tai pasiekia visą sielą. Antai geidžiančioje dalyje pasiliekančias igeidis [10] mums nežinomas tol, kol patiriame jį vidine jutimo arba supratimo galia arba abiejomis kartu⁶⁷. Mat kiekviena siela turi ir kažką žemesnio, kryptančio į kūnus, ir kažką aukštesnio, kas krypta į mąstymą. Visuotinė visybės siela, likdama aukštybėse, be vargo valdo visybę savo kūnų link kryptančia dalimi, [15] kadangi daro tai ne svarstančiu protu, kaip mes, bet mąstymu⁶⁸ (kaip kad „menas nesvarsto“⁶⁹). (...) ⁷⁰ O dalyse atsidūrusios ir daliai priklausančios sielos taip pat turi aukštesnį [pradą], tačiau, užimtos juslumu bei išitraukusios į daugelį skaudinančių ir trikdančių, jų prigimčiai priešingų dalykų suvokimą, [20] mat jų globojama dalis turi stoką, yra apsupta daugybės svetimybių ir daug ko geidžia; be to, ji patiria malonumų, kuriais klaidina sielą. O anas⁷¹ nejautrus laikiniams malonumams ir džiaugiasi tuo, kuo dera [tokiai esybei]⁷². ❧

⁶⁶ „Vadinamoji visybės“, nes iš tikro ne siela priklauso visybei, bet visybė – sielai; plg. anksčiau 2, 48sq ir „Timajas“ 34b–c.

⁶⁷ Siela ne tik atsakinga už mąstomą juntamybės apipavidalinimą ir kontrolę, pačioje sieloje yra vidurinė dalis, leidžianti hibridiniam (arba amfibiniam) padarui – žmogui – suvokti, kas vyksta tarp mąstomybės ir juntamybės ribų plytinčioje jo sieloje. Šį mąstomą ir juntamą patirtį suvokiantį sielos centrą Plotinas vadina žmogaus „aš“ (jis sako „mes“). Apie tai pirmas Porfirijo leidimo bei priešpaskutinis Plotino gyvenimo traktatas – I [54].

⁶⁸ Plg. išn. 13.

⁶⁹ „Menas nesvarsto“ – verčiama Creuzerio pasiūlyta teksto pataisa

οὐ βούλεται, rankraščiuose „nenori“ (οὐ βούλεται). Tai citata iš Aristotelio „Fizikos“ 199b 28.

⁷⁰ Teksto leidėjams iki šiol nepavyko patenkinamai interpretuoti arba pataisyti šios rankraščių vietos teksto.

⁷¹ Veikiausiai turimas omenyje aukštesnysis sielos pradas; plg. *En.* VI, 9, 11: βίος ἀνήδονος τῶν τῆδε – apie aukštesnį dievų ir dieviškų bei laimingųjų žmonių (mąstančių sielų) gyvenimą, – ir Harder *ad locum*.

⁷² Nejautrus laikiniams malonumas aukštesnysis sielos pradas ir mąstymas turi savo malonumų, patirdamas aukštesnio gėrio poveikio teikiamą džiaugsmą; plg. VI, 7, 25.

Autentiška masinė kultūra

TOMAS DAUGIRDAS

Apie „kultūrą“ ir „švietimą“ pastaruoju metu daug kalbama. Ką tik pasibaigusio Kultūros kongreso organizatoriams ir dalyviams kultūra neabejotinai buvo didžiausias rūpestis, skatinęs priimti deklaracijas ir rezoliucijas, raginančias visuomenę ir politikus atkreipti dėmesį į jų nuomone, apverttiną kultūros padėtį Lietuvoje bei jai šiandien, įžengus į XXI a., iškylančias grėsmes. Savo ruožtu, sustabdytas Lietuvos švietimo reformos įgyvendinimas, labai susirūpinus jos eiga bei pasekmėmis. Šio plataus ir, ko gero, pagrįsto rūpinimosi fone vis dėlto galima pastebėti vieną keistą faktą: kultūra ir švietimas niekaip nesiejami. Apie juos kalbama kaip apie tarpusavyje tiesiogiai nesusijusias sritis. Šis atsiejimas tikrai nėra savaime suprantamas bei nusipelno išskirtinio dėmesio.

Tradiciskai kultūra ir švietimas, lavinimas yra glaudžiai siejami. Dažniausiai suvokiama, jog per švietimą žmogus ne tik įgyja papildomų žinių, bet ir, svarbiausia, išmoksta ieškoti tiesos, įgyja teisingumo pajautą bei gebėjimą laisvai spręsti apie įvykius ir reiškinius. Tik tokia asmenybė tradicine prasme gali būti vadinama kultūros kūrėja ar skleidėja. Paprastai suvokiama, kad tikrieji kultūros centrai yra universitetai. Mat jie yra ne tik aukščiausios švietimo ir lavinimo įstaigos, bet ir mokslinių paieškų vieta. Todėl universitetai suvokiami kaip aukštosios kultūros saugojimo ir puoselėjimo vietos. Neatsitiktinai Stasys Šalkauskis inauguraciniame VDU rektoriaus pranešime 1939 m. universitetą nusakė esant „aukštąjį kultūros organą“ bei teigė, kad „universitetas ruošia kultūrinio gyvenimo reikalams inteligentus specialistus, kuriems

skirta vaidinti vadovaujamąjį vaidmenį visuomenėje, valstybėje, tautoje, Bažnyčioje“. Taip suprantant kultūrą bei patyrus, jog ji išgyvena krizę, būtų natūralu atramų šios įveikai ieškoti universitetuose, mokslo ir švietimo įstaigose. Sprendžiant iš to, jog pas mus to nedaroma, galime numanyti, jog kultūros nesiejame su „aukštąja kultūra“, o gal pastarosios ir visai neturime.

Trečiasis Lietuvos kultūros kongresas, iškėlęs tikslą nubrėžti strateginius kultūros politikos metmenis, iš tiesų rėmėsi specifine kultūros samprata. Kultūra buvo siejama su tokiais gražiais ir svarbiais dalykais kaip tautinis tapatumas, teisingumo, sąžiningumo, konstruktyvaus gyvenimo būdo, humanizmo idealai, tradicinės dvasinės vertybės bei sakralinis ir etnis paveldas. Kita vertus, iš organizatorių bei kai kurių pranešėjų pasisakymų galima spręsti, jog kultūra, kuria rūpinamasi, yra ne „aukštoji“, subkultūra ar marginalinė kultūra, o šias esmines žmogui savybes vienijanti pamatinė, etninė kultūra. Kokie pagrindiniai jos bruožai?

Pirmiausia pastebėtina, jog šios kultūros tikslas nėra išskleisti žmogaus individualybę, kreipiant jį individualiu tiesos paieškos keliu. Ši kultūra nesiekia padėti žmogui savyje atpažinti geruosius pradus ir juos išpuoselėti, vegetacijai paliekant bloguosius. Ji taip pat neskatina žmogaus įvaldyti jį supantį pasaulį, formuojant jį pagal pažintą tiesą. Pagrindinis etninės kultūros tikslas yra vadinamoji „autentiška“ žmogaus raiška, šiame kontekste reiškianti etni-

nį ar tautinį kūrybiškumą. Akivaizdu, jog šiai raiškai svarbi ne tiek žmogaus individualybė, kiek tradiciniai etniniai bendruomeniškumo saitai, vieninteliai gali būti tokio kūrybiškumo šaltinis. Vienas Kultūros kongreso organizatorių Juozas Algimantas Krikštopaitis nurodo ir pagrindinį tokios kultūros krizės požymį: „Negailėstinga konkurencija ir visuomenės mobilumas – fizinis ir intelektualinis – suardo šimtmečiais ugdytus žmogaus bendravimo būdus. Naujoje situacijoje formuojasi laikini samdomų žmonių kolektyvai, kurių uždavinys – greitai atlikti tam tikro pobūdžio darbą“. Pasirodo, kad tai, kas mūsų išskirtinėje kultūroje yra vertinga, nėra medžiaginės kultūros vertybės ar individo tiesos paieškų lavinimas, o pirmą kartą bendruomeniniai ryšiai, etninės bendrumo pajautos, kurių sunykimas grasas ir asmenybės degradacija.

Kas kelia didžiausias grėsmes šiai kultūrai? Globalizacija, įnešanti į mūsų gyvenimus laikinumo pojūtį, sutraukianti tradicinius saitus bei, žinoma, grasinanti užmarščiai pasmerkti mūsų autentišką etninę kultūrą. Ko šioje situacijoje turėtų imtis kultūros žmogus? Visas savo kūrybines ir intelektualines jėgas nukreipti šiai kultūrai išsaugoti. Kito pasirinkimo jis neturi, nes išnykus etninei kultūrinei bendrijai išnyks ir jis, kaip individas ir

asmenybė, kaip išskirtinis kūrėjas. Ką jis galėtų nuveikti? Burtis, sueiti draugėn su bendraminčiais, norinčiais išsaugoti savo kultūrinį orumą, mėginti atverti akis akiai pražūtin keliaujančiai visuomenei. „Kongresas parodė, kam rūpi

kultūra.“ Būrimosi vietos? Miestai. Nors į juos ir greičiausiai patenka visos globalios kultūros blygybės, vis dėlto juose esti daugiausia susiburti galinčių intelektualų. Kultūros idealas? Etninės savimonės vienijama bendrija, išpažįstanti šimtmečiais susiklosčiusias bendruomenines vertybes, harmoninga, dvasinga, gražiai draugaujanti, atsikračiusi individualistinio maištingumo, nesutarimų ir kivirčų. Bendrija, kurioje gerbiamas kūrėjas.

Kokios yra svarbiausios mūsų saugotinos ir godotinos kultūros apraiškos? Teatras, simfoniniai orkestrai, kinas, geriausiai demonstruojantys mūsų lokalią kultūros galią. O mokslas? Jis svarbus kaip kultūros dalis. Mūsų valstybėje jis turi būti plėtojamas, kad išliktų valstybė, vis dėlto brėžianti šokią tokią sieną tarp mūsų ir ano, globalaus, pasaulio. Turime žinoti ir dalyvauti tame, kas vyksta pasaulyje, bet mokslas, žinoma, neatspindi išskirtinių mūsų kultūros galių, jis priklauso globaliam pasauliui.

Nors šios kultūros propaguotojai ir skelbia kovą nihilizmui ir destrukcijai, akivaizdu, jog kaip tik jų skleidžiamos idėjos yra destruktivos ir pražūtingos kultūros, tradiciškai vadinamos „aukštąja“, raidai. Kultūros kongreso, siekiančio visuomenei įpiršti savą kultūros sampratą, veikla vienareikšmiškai vertintina kaip reakcinga. Besipriešindama globaliai masinei kultūrai, pasiūlo ne ką daugiau kaip lokalią, nors ir etninę, bet masinės kultūros atmainą. Ši kultūra yra svarbesnė už joje veikiančius individus. Jos natūraliai susiformavusios vertybės yra svarbesnės už žmogaus asmenį formuojančias vertybes, už kurias apsisprendamas jis atrastų ir kultūros bei kultūrinės bendrijos svarbą. Juo žalingiau visuomenei, kai šią kultūrą bandoma pristatyti kaip kitokią, aukštesnio lygio, kitos plotmės kultūrą, negu mus pasiekianti vakarietiškoji masinė. Klaustina, kuri

kultūra agresyvesnė: individą niveliuojanti technizuotame, susvetimėjusiame pasaulyje, ar ji pajungianti natūralistiniams bendruomeniniams, jo laisvę eliminuojantiems ryšiams.

Taip suprantant kultūrą nepastebima, kad vadinamajame globaliame pasaulyje esama ne tik masinės, bet ir aukštosios, šimtmečiais saugotos ir kurtos kultūros. Tik labai aukšta kultūra, skatinanti ieškoti žmogaus, visuomenės ir aplinkinio pasaulio tiesos, galėjo duoti ir tokių rezultatų kaip išvystytos technologijos, atominė elektrinė bei, žinoma, globali ekonomika ir atominė bomba. Tokia aukštoji kultūra žmogui ne tik suteikia pasirinkimo laisvę, bet ir uždeda didelę atsakomybę už jos padarinius. Daugelis mokslinių kultūrinių atradimų šiai kultūrai šiandien save priskiriantį žmogų verčia ieškoti tvirtų vertybinių atramos taškų, galinčių užkirsti kelią pragaištingoms kultūros pasiekimų panaudojimo blogam pasekmėms.

Aukštoji vakarietiška kultūra šiandien yra tapusi tokia sudėtinga, jog joje dalyvaujantis žmogus privalo nuolat tobulėti, įsisavindamas gausybę žinių, idant suvoktų ir galėtų įvertinti politinius, visuomeninius ir mokslo pasaulyje vykstančius procesus. Todėl šiandien kaip ir anksčiau universitetai yra pagrindiniai tokios kultūros centrai. Tai yra ar turėtų būti vietos, kuriose igyjama daugiausia žinių apie naujuosius pasiekimus bei formuojasi vertybinės pozicijos jų atžvilgiu. Universitetai kaip didžiausi kultūrai priklausančių žmonių sambūriai, yra ir svarbiausios tos kultūros kūrimo vietos.

Masinė kultūra yra terpė, kurioje neprisiimama atsakomybė už kultūrinius pasiekimus, čia nėra ir nuolatinės būtinybės įvertinti kultūros nešamas naujoves. Masinės kultūros reiškiniai sudomina arba palieka abejingus. Čia galimas tik vienas – buvimo masinės kultūros terpėje pasirinkimas. Masinė vakarietiška tech-

nologinės visuomenės kultūra šiuo požiūriu nė kiek nesiskiria nuo mums siūlomos etninės kultūros. Ši taip pat lieka uždara aukštosios kultūros pasiekimams, nepajėgdama įvertinti gerųjų ir blogųjų jos savybių. Atmesdama „globalizaciją“, ji kartu atmeta ir visą aukštąją vakarietišką kultūrą, taip lyg ir išsivadudama iš atsakomybės už jos vyksmą.

Kultūrininkų mums šiandien brūkamas kultūros modelis bei jų iškelti tikslai menkina ir švietimo struktūrų bei universitetų kaip mokslo centrų svarbą mūsų kultūros likimui. Ir į procesus juose žiūrima kaip į neutralius, neįpareigojančius kultūriniais vertinimams. Žiūrint iš tokių kultūrinių pozicijų jie suvokiami kaip neišvengiama blygybė, kaip informacijos apie tai, kas vyksta globaliame pasaulyje „anapus“ sankaupos. Nekyla net mintis juos pavadinti kultūros kūrimo, kultūros asmenybių rengimo centrais. Gali nutikti taip, jog susiformavus panašiai bendrai nuostatai visuomenėje, ir universitetai pradės save suvokti kaip tarpininkus tarp globalios ir etninės kultūros. Juolab kad tokiam suvokimui formuotis yra ir palankios institucinės sąlygos. Šiandien mes turime dvi skirtingas ministerijas, Kultūros bei Švietimo ir mokslo, kurujančias ir administruojančias neva skirtingas veiklos sritis.

Tačiau akivaizdu, kad kultūra, švietimas, mokslas tarnauja visuomenei tik tuomet, kai jie sudaro nedaloma visumą, kai vertybės nepriešinamos moksliniams atradimams, kultūra – tiesos ieškojimui, autentiška kūryba – aukščiausiems žmonijos pasiekimams. Net labiausiai išlavinta vaizduotė šiandien mums negalėtų pateikti aukštos „lietuviškos“, atsietos nuo vakarietiškosios, kultūros vaizdo. Todėl mes neturime jokio kito pasirinkimo kaip tik stengtis atrasti ir priimti aukštąją Vakarų kultūrą. Priešingu atveju pasmerksime save masinei, globaliai arba etninei, kultūrai. ❧

OLIVIER MESSIAEN: MUZIKA IR SPALVOS

Kalbina Claude Samuel

Šių metų balandžio mėnesį sukanka lygiai dešimt metų, kai ši pasaulį apleido žymus prancūzų kompozitorius Olivier Messiaenas (1908–1992). Sukūręs savitą, unikalų muzikos pasaulį, jis paliko ateinančioms kartoms išsisa „muzikinį testamentą“. Jį skaitydamas, atskleidi rafinuotą pasaulėjautą, garso ir spalvos darną, kuri per novatoriškas technikos priemones (ribotų transpozicijų dermės, negrįžtamieji ritmai, simetriniai perstatymai) išsikūnija dar negirdėtais tembro, ritmo, muzikinės dramaturgijos potėpiais. Visas kompozitoriaus gyvenimas buvo nuosekli Dievo adoracija, pasireiškianti nenuilstamu triūsu iki galo išnaudojant jam suteiktą dovaną – muzikos talentą. Nors yra prisipažinęs, jog atiduotų visus savo darbus, jei galėtų būti Motina Teresė. Turbūt galima teigti, kad savo kūrybos, pasaulėjautos ir talento vientisumu šis unikalus žmogus XX a. šviesoje iškyla kaip didingas monolitas, viršukalnė, į kurią kops ne vienas ateinančių kartų tyrinėtojas. Minties skaidrumas bei nuoseklumas yra esminis Messiaeno mąstymo bruožas, matomas ir iš jo pokalbių su Claude'u Samueliu. Messiaenas ikūnijo dvasinio ir kūrybinio gyvenimo darną, o savo tvirtais įsitikinimais ir visa kūryba nusipelnė Paukščių Pranašo vardo, kurį jam po ilgo bendravimo suteikė išvalgusis publicistas. Iš anglų k. (*Olivier Messiaen: Music and Color. Conversations with Claude Samuel*, transl. by E. Thomas Glasow, Portland: Amadeus Press, 1994, p. 13–37) vertė *Dai va Tamošaitytė*.

Labai dažnai minite savo motinos Cécile Sauvage įtaką jūsų asmenybės plėtrai, ypač pranašišką poemų rinkinio L'âme en bourgeois („Besiskleidžianti siela“), kuri besilaukdama parašė jūsų motina, pobūdį.

Taip, aš visuomet tikėjau ir juo toliau, juo labiau tikiu šios rinktinės lemiamu vaidmeniu. Salvadoras Dali, ekscentrikas iš prigimties, dažnai kalbėjo apie savo „vidinius embrioninius atsiminimus“. Neperlenkiant lazdos, tebetikiu, jog vaikas egzistuoja nuo užsimezgimo akimirkos. Štai dėl ko Katalikų Bažnyčia taip aršiai priešinas abortams, kuriuos laiko nusikaltimu. Juk nuo pat pirmo pradėjimo mirksnio vaikas yra tas, kas yra – būsimasis menininkas arba žudikas, gamyklos darbininkas arba respublikos prezidentas.

Toks determinizmas yra gąsdinantis!

Pažvelkime į bičių avilį, kuriame kai kurioms bitėms lemta būti darbininkėmis, tranams skirta atlikti apvai-

sinimą, o motinėle tik deda kiaušinius. Šis determinizmas taip pat gąsdina!

Jums leidus, laisva žmonių valia aš pasitikiu labiau nei bičių.

Žinoma, žmogus turi laisvą valią ir ištengia keisti savo asmenybę. Nepamenu, kuris šventasis pasakė: „Mūsų buvo du; kitą išmečiau per langą“. Tačiau vaiko asmenybė formuojama iščiose. Tarp motinos ir vaiko vyksta nuolatinė apykaita, ir šis gali perimti išorines emocijas. Kai kurie vaikai pilve spurda smarkiau, kai motina klausosi muzikos, ir skirtingai reaguoja į ją. Pavyzdžiui, prisimenu vieną mano žmonos dukterėčių, kurios kūdikis iki gimimo spardydavosi kiekvieną kartą, kai jo motina klausydavosi šiuolaikinės muzikos, o Bacho muzika jį nuramindavo. Iš esmės panašus reiškinys aprašomas Biblijoje – tai išskirtinė Apsilankymo akimirka. Marija, nešiojanti iščiose Kristų, vyksta aplankyti Elzbietos, kuri laukiasi Jono Krikštytojo. Tą akimirka, kai Marija ją pasveikina, Elzbietos kūdikis keičia padėtį ir atsiklaupia. Jis pakrikštijamas savo motinos viduj. Elzbieta sako Mergelei: „Palaiminta esi tarp moterų, ir palaimintas tavo iščių vaisius“. Tai vienos žinomiau- sių maldų pradžia.

Tai simbolinis gestas.

Ne, tai nėra simboliškumo klausimas. Vaikas iš tiesų pasislinko. Tai unikalus atvejis, tačiau jis tikrai buvo pakrikštytas savo motinos iščiose. Todėl Kristus sakė: „Tarp gimusiųjų iš moters nėra didesnio kaip Jonas Krikštytojas“. Kitaip sakant, nėštumo metu tarp motinos ir vaiko vyksta mainai; savo ruožtu motina taip pat yra transformuojama. Gimimo valanda yra tragiška – tragiška vaikui, kuriam pirmas oro įkvėpis yra šiurkštus, skausmingas – tačiau tragiškas ir motinai, prarandančiai dalį savęs po ilgiausio ir intymiausio iš žmogiškųjų santykių. Visus šiuos dalykus, kuriuos taip sunku išreikšti, mano motina perteikė eilėraščių knygoje *L'âme en bourgeois*. Ji papasakojo apie juos didingai, gerai apgalvojusi vaizdus, su labai stipriu natūralaus grožio pojūčiu ir, be kita ko, išskirtiniu santūrumu. Be

abejo, daugelis moterų rašė poemas, tačiau nė viena nekalbėjo apie gimties paslaptį. Vis dėlto kai kurios jų – nuo Sapfo iki Anna de Noailles, nuo Louise'os Labé iki Marceline'os Desbordes-Valmore – buvo nuostabios rašytojos, ir romanistė ponia de La Fayette, iškelianti meilės malonumus, ir Emily Brontë, aprašanti jos kančias. Ta, kurią laikau didžiausia, yra ponia d'Aulnoy, daugelio pasakų autorė, kuriose meilė ir fantastika susipina išradimų siautulyje, pranašaujančiame siurrealizmą. Kai kurios Éluard'o poemos ir Jeano Cocteau filmai nebūtų atsiradę be d'Aulnoy kūrinų *La chatte blanche* („Balta kaltė“), *Le Prince Mouton* („Princas Avinas“) ir *La Princesse Carpillon* („Princesė Karpytė“). Savo laiku įstabus, jie, nelaimei, buvo užmiršti.

Ar jie jus domina būtent dėl to, kad pranašauja siurrealizmą?

Turbūt. Esu neabejingas nerealiai siurrealizmo puisei, tam tikros rūšies mokslinei fantastikai, kuri pranoksta tikrovę ir patį mokslą. Neseniai viešėjau Izraelyje ir, baigdamas pokalbį su įžymiu mokslininku, nedrąsiai užsiminiau apie savo susižavėjimą Herberto G. Wellso knyga „Laiko mašina“. Jis atsakė: „Nesibaiminkite tai prisipažinti, nes ši knyga yra šedevras, o Wellso išpranašautus atradimus mokslas tik dabar pradeda suprasti“.

Tačiau jus jaudina mokslinės fantastikos poetiškumas. Pavadininkime tai poetine intuicija.

Šis posakis man patinka: tai iš tiesų poetinė intuicija. Motina ją turėjo, kai manęs laukėsi. Dėl to ji, nežinodama, kad tapsiu kompozitoriumi, pasakė: *Je souffre d'un lointain musical que j'ignore* („Kenčiu nuo nežinomos, tolimos muzikos“). Taip pat rašė: *Voici tout l'Orient qui chante dans mon être – avec ses oiseaux blues, avec ses papillons* („Visi Rytai dainuoja manyje – žydrieji paukščiai ir drugeliai“). Kaip ji galėjo žinoti, kad tapsiu ornitologu ir žavėsiuosi Japonija? Galiausiai, kai tais laikais dar nebuvo galima nustatyti kūdikio lyties, ji visą laiką mane minėjo kaip berniuką. Tai tikriausias regėjimo pavyzdys. Ji mirė, man dar nepradėjus muziko karjeros, tačiau esu įsitikinęs, jog už pastarąją turiu būti dėkingas šioms muzikiniams lūkesčiams. Motina mane dar prieš gimimą nukreipė į gamtą ir meną. Ji tai išreiškė poetinėmis sąvokomis; būdamas kompozitorius, išverčiau jas į muzikines.

Norėčiau jums perskaityti Cécile's Sauvage ketureilį, kuriame išpūdingai aprašomas motinos veikiamas kūdikio vystymasis:

*Je suis autour de toi comme l'amande verte
Qui ferme son écrin sur l'amandon laiteux,*

*Comme la cosse molle aux replis cotonneux
Dont la graine enfantine et soyeuse est couverte.*

Esu aplink tave nelyginant migdolas žalias
Kurs supra riešutą dangą pieninga
Tarsi kokonas minkštas, klostėmis meilingai
Šilkinę sėklą kūdikio apdengęs.

Ši poema su atitinkamais vaizdais buvo išspausdinta 1909 m.; po metų gimiau aš. Motina parašė dvi knygas, abi buvo išleistos Mercure'io de France'o. Pirmoji vadinasi *Tandis que la terre tourne* („Kai pasaulis sukasi“), o *L'âme en bourgeon* – paskutinis knygos skyrius. Antroji, *Le vallon* („Slėnis“), labiau melancholiška; čia aprašomi paukščiai ir gėlės, tačiau nebėra Provanso saulės, krašto, kurį mama karštai mylėjo ir niekada iš jo neišvyko. Po to atsitiko nelaimė. 1914–1918 metais ji parašė epą. Veiksmas vyksta tarp dangaus ir žemės ir vaizduoja Pirmojo pasaulinio karo veikėjus: kareivius, taip pat negyvėlius, o tuo metu deivė Hémérocalles, pagrindinis personažas, stebi įvykius. Tai buvo eiliuota drama, trijų ar keturių šimtų puslapių ilgumo, tačiau keletą kartų kraustantis iš vieno namų į kitus, rankraštis dingso.

Ar jūsų motina save laikė femme de lettres?

Ne, ji niekam nepasakojo apie tai, ką rašė. Buvo kukli ir slėpė savy kažkokią nevirtį – galbūt dėl to, kad jai buvo lemta mirti jaunai, arba dėl to, kad buvo netikinti. Iš tiesų ji buvo nelaiminga.

*Jūsų tėvai buvo netikintys, bet jūs visuomet tvirtino-
te, kad gimėte tikinčiuoju. Ar atsimenate tą momentą,
kada jumsyse sąmoningai atsivėrė tikėjimas?*

Teisybė, mano tėvai nebuvo tikintys. Tačiau tai nereiškia, kad jiems nerūpėjo anapusybė. Šiuo požiūriu noriu jums papasakoti apie André Malraux, kurį gerai pažinojau. Jūs žinote, kad jis save laikė ateistu, arba, vartojant ne tokia radikalia sąvoka, agnostiku, tačiau kaskart, kai susitikdavome, jis kalbėdavo apie mirtį ir kas būna po jos, ir netgi užsakė man veikalą apie mirtį, kuris tapo kūriniumi apie Prisikėlimą: *Et expecto resurrectionem mortuorum*.

Jūs norite pasakyti, kad netikintys žmonės kamuojasi?

Sakyčiau, kad jie yra savos rūšies tikintys. Jie – tai „išvirkšti tikintieji“.

*Tačiau jūs neatsakėte į mano klausimą: kaip jums tapo
aiškus jūsų paties tikėjimas?*

Aš nepatyrčiau staigaus atsivertimo, kaip atsitiko Blai-

se'ui Pascaliui ar Pauliui Claudeliui. Žinote, vieną gražią dieną Paryžiaus Dievo Motinos katedroje Claudelis išgyveno staigų įkvėpimo blyksnį, o Pascalis vidury nakties patyrė savąjį ypatingą apreiškimą ir parašė žodį „ugnis“ „Memorialo“ pradžioje. Man neatsitiko nieko panašaus. Aš visuomet buvau tikintis, tyras ir paprastas. Po truputėlį skaičiau knygas, kurios stiprino mano tikėjimą; pats asmeniškai, skaitydamas studijavau teologiją. Perskaičiau beveik visą šv. Tomo Akviniečio *Summa Theologica*. Taip pat studijavau Evangelijas, ap. Pauliaus laiškus, Apokalipsę ir visą Bibliją. Konsultavausi su šiuolaikiniais teologais: belgu Domu Columba Marmionu, Romano Guardini, kuris, nepaisant pavardės, yra vokiečių, Thomasu Mertonu, prancūzų kilmės amerikiečiu, ir didžiausiu nūdienos teologu, vienodai gerai rašančiu ir vokiškai, ir prancūziškai – Hansu Ursu von Balthasaru.

Ar niekada nesusimąstėte apie stojimą į vienuolyną?

Galvojau apie tai, tačiau žinau, kad būčiau buvęs labai prastas vienuolis. Nebūčiau ištvėręs vienuoliško gyvenimo tvarkos – vidurnaktį keltis melstis. Nepajėgčiau nutraukti muzikos rašymo vos suskambus varpams, kviečiantiems į Mišias. Manau, jog gyvenimas vienuolyne reikalauja specialaus pašaukimo. Kai kuriems tai lemta, kitiems ne. Tačiau šventuoju galima tapti įvairiausiomis aplinkybėmis. Ir karalius, ir prezidentas gali tapti šventuoju. Pavyzdys – šv. Liudvikas!

Kai kuriuos pašauktuosius vargindavo abejonių laikotarpiai. O jus?

Ne, niekada, tačiau pripažįstu, kad krikščionys ir net šventieji žinojo, kas yra abejonė.

Ką manote apie Pascalia „atpildą“?

Tai tik teorija. Žodis „ugnis“, kurį jis parašė pradėdamas „Memorialą“, man daro kur kas didesnę įspūdį. Mus supa nesuskaičiuojama daugybė nepaaiškinamų įvykių, atskleidžiančių didesnę nei mūsų nematomą galią, kuriai lenkiamės.

Atrodo, moksliniai paaiškinimai jums nuobodūs.

Kartais moksliniai paaiškinimai esti didūs ir visuomet – labai naudingi, tačiau labiausiai jie leidžia pajusti, kokio neišmanymo iš tiesų esame kupini. Juo toliau mokslas žengia, juo aiškiau jis atskleidžia mastą dalykų, skendinčių tamsybėse. Su tuo sutiks kiekvienas mokslininkas.

Dažnai buvo manoma, ypač XIX a., jog religinis tikėjimas ir mokslo pažanga yra nesuderinami.

Taip, yra net žmogus, kuris nesėkmingai mėgino šias pažiūras suderinti: Teilhard'as de Chardinas. Dievas mums davė smegenis, idant jas panaudotumėm plėsdami žinojimą, aštrindami mintį, tačiau kol gyvename žemėje, niekada neįvaldysime tobulo žinojimo įrankio.

Ar jus domina tarpplanetiniai skrydžiai?

Taip, tai yra fenomenalu, bet aš tikiu, kad atliksiu tokią kelionę natūraliu būdu po mirties, kai atstumas ir erdvė nebeturės man jokios galios.

Kodėl rašote muziką? Ką jums reiškia kūrybos veiksmas?

Manęs dažnai to klausia, bet šis klausimas bergždžias. Iš tiesų man regis, jog kompozitorius kuria todėl, kad privalo, kad turi tam gabumų. Be abejo, mane nuo pat vaikystės nenugalimai ir stipriai traukė muziko pašaukimas, kuriam mano tėvai anaipol nesipriešino, nes patys buvo menininkai. Tėvas, Pierre'as Messiaenas, dėstė anglų kalbą; jis atliko visos Shakespeare'o kūrybos kritinį vertimą. Motina, Cécile Sauvage, buvo didžiausia motinystės poetė.

Motina paskatino jus studijuoti muziką?

Ne, aš pats išmokau skambinti fortepijonu Pirmojo pasaulinio karo metais, būdamas Grenoblyje; tuomet pabandžiau rašyti muziką. Išsaugojau iš tų dienų pjesę fortepijonui *La dame de Shalott* („Ponia de Shalott“) pagal Tennysono poemą. Tai visai vaikiška pjesė. Nepibrėžtas jos stilius ir naivi forma man kelia šypsena.

Ar pjesė buvo išleista?

Ne. Tai tik mažytis suvenyras.

Jei nuo tada kuriate, vadinasi, turėjote vidinę paskatą tai daryti.

Suprantama, ir šito niekaip negaliu paaiškinti. Todėl klausimas „Kodėl rašote muziką?“ man atrodo beprasmiškas.

Galbūt jis atrodo beprasmiškas, jei reiškia: „Kodėl pradėjote rašyti muziką?“, tačiau aš suformuluosiu jį tiksliau: „Kodėl rašote šiandien?“

Man, mažam vaikui, muzika buvo tokia pat pramoga, kaip kitiems vaikams žaislai, ir linksmino mane Shakespeare'o dramoms. Kai man buvo aštuoneri dešimt metų, visas jas rečitavau akivaizdoje publikos, kurią atstovavo vienas žmogus – mano brolis.

Šiandien kuriu kaip profesionalas, – ne tik laisvalaikiu, kaip kadaise. Esu priverstas įnirtingai ginti kūrybai skirtą laiką, ir daugelį metų visas vasaras esu paskyręs rašymui.

Tai tiesa studijų konservatorijoje, kur buvote suvaržytas mokytojavimo, atžvilgiu, bet ne dabar, kai išėjote.

Vis tiek labai daug laiko prarandu keliaudamas į tolimas vietas, dalyvaudamas savo kūrinių orkestrui repeticijose bei koncertuose. Taip pat geriau rašau kalnuose arba kaime, nes Paryžiuje esu nuolat atitraukiamas nuo darbo.

Nepaisant to, jūsų išėjimas iš konservatorijos dienotvarkę gerokai palengvino. Turėtumėt jaustis išsilaisvinęs.

Ne, neišsilaisvinau ir neturėjau laiko verkšlenti dėl prarastos klasės, kadangi buvau užsiėmęs didžiuliu darbu: rašiau ir orkestravau operą *Saint François d'Assise* („Šventasis Pranciškus Asyžietis“). Tai truko aštuonerius metus! Ir tikrai dirbau dieną naktį ištisus metus.

Bet kuriuo atveju, kai pradėti rašyti kaip profesionalas, prarandi tam tikrą nekaltybę. Aš asmeniškai rašau, kad kažką iškelčiau, išreikščiau ir apibrėžčiau, ir kiekviename darbe neabejotinai susiduriu su naujomis problemomis, kurios darosi dar sudėtingesnės dėl tokios daugybės prieštarų estetinių pažiūrų mūsų amžiuje. Mėginu su jomis susipažinti, tačiau likti nuo jų visai laisvas.

Ką siekiate išreikšti ir kokius išpūdžius perteikiate klausytojams?

Pirmiausia ir svarbiausia mintis, kurią noriu išreikšti, yra egzistuojančios katalikų tikėjimo tiesos. Man pasisekė, kad esu katalikas. Gimiau tikinčiuoju, ir dar vaiką mane veikė Šventieji raštai. Teologinių katalikų tikėjimo tiesų nušvietimas yra pirmas mano darbo aspektas, kilniausias, ir neabejotinai naudingiausias bei reikšmingiausias – tikriausiai vienintelis, kurio nesigailėsiu atėjus mirties valandai. Tačiau esu žmogus, kaip ir kiti, jautrus žmogiškai meilei; ją norėjau išreikšti trijuose savo darbuose, apimančiuose didingiausią mitą apie žmogišką meilę – sakmę apie Tristaną ir Izoldą. Galiausiai labai myliu gamtą. Manau, jog gamta mus gerokai pranoksta, ir aš visada iš jos mokiausi. Myliu paukščius, todėl turėjau polinkį specialiai tyrinėti paukščių giesmes: studijavau ornitologiją. Tad mano muzikoje dera katalikų tikėjimas, legenda apie Tristaną ir Izoldą bei labai išplėtotas paukščių giesmių panaudojimas. Taip pat ji apima graikų metrinę sistemą, senovės Indijos liaudies ritmiką, arba *deči-tâlas*, ir keletą mano paties ritmo technikų, kaip antai ritminės charakteristikos, negrižtamieji ritmai ir simetriniai perstatymai. Galų gale egzistuoja garso ir spalvos tyrimai – svarbiausia mano muzikinės kalbos ypatybė.

Pirmiausia pakalbėkime apie jūsų kūrybinio darbo

ir katalikų tikėjimo ryšį. Ar būtumėte galėjęs kurti be šio tikėjimo? Ar jūsų muzika būtų buvusi visai kitokia?

Estetinė kalba ir jausmų raiška priklauso dviem skirtingoms sritims. Geriausiai šią tiesą įrodo faktas, jog kai kurie puikiai žinomi kompozitoriai, pavyzdžiui, Mozartas, sugebėjo panaudoti tą pačią muzikinę kalbą, kurdami ir pasaulietinę, ir religinio pobūdžio muziką – abiem atvejais sėkmingai ir itin nekeisdami savo estetinių kanonų.

Kai rašote liturginį arba pasaulietinį veikalą, panaudojate tą pačią kalbą?

Beveik, ir tai kai kam pasirodė skandalinga. Man atrodo juokinga ir žalinga priešintis savo stiliui, taikyti

Olivier Messiaen prie Salette's Notre Dame. 1973

skirtingus estetikos principus tik tuo pretekstu, kad, girdi, išraiškos objektas ir mintis pasikeitė.

Tačiau, man regis, katalikų kompozitoriui vis-à-vis su muzikos kūrinium egzistuoja dvi nuostatos: pirmoji susideda iš rašymo kūrinium, skirtų liturgijai, antroji – religinio pobūdžio kūrinium, kurie pirmiausia yra koncertiniai. Kaip šios dvi tendencijos dera jūsų muzikinėje raiškoje?

Liturginiai kūriniai, tobulai atitinkantys pamaldų reikalavimus, – pavyzdžiui, tradicinės Mišios su *Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus Dei* – ne, niekada nesu parašęs nė vieno! Tik sukūriau keletą labai ilgų kūrinų vargonams, didelių ciklų, kurie gali būti atliekami išties arba dalimis kasdienių Mišių metu bei aiškinant su kiekviena paslaptimi susijusius tekstus, su nuo jų priklausančiais pagražinimais.

Kita vertus, tikėjimo tiesas perkėliau į koncertų salę, tačiau liturgine prasme – tokiu mastu, kad mano du svarbiausi religiniai kūriniai atliekami koncertų metu yra *Trois petites liturgies de la Présence Divine* („Trys mažosios Dieviškosios Esaties liturgijos“) ir *Transfiguration de Notre Seigneur Jésus-Christ* („Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus Atsimainymas“). Ne šiaip sau parinkau šiuos pavadinimus; norėjau atlikti liturginį veiksma, kitaip tariant, į koncertų salę įvesti savitas pamaldas, tam tikros rūšies organizuotą šlovinimo aktą. Tai buvo originalu, nes katalikų liturgijos idėja iš akmeninių statinių, skirtų garbinimui, perkėliau į kitus pastatus, kurie nebuvo pritaikyti šio tipo muzikai, tačiau galiausiai jie čia visai puikiai pritiko.

Bet paimekite Petites liturgies atvejį. Ar jums labiau patinka, kai jos atliekamos koncertų salėje, ar bažnyčioje?

Jos tinka ir čia, ir ten.

Kai vargonininkaujate, jūsų muzikinė veikla esti visiškai pajungta liturgijai?

Be abejo; jau sakiau jums, kad mano vargonų ciklai gali būti skambinami po viena, kasdienių mišių metu ir pritaikyti įvairios trukmės pamaldų dalims.

Vargonininku tapote dėl katalikų tikėjimo?

Ne! Keista, tačiau daug metų lankydavau mišias kaip parapijietis. Buvau šešiolikos ar septyniolikos, kai harmonijos mokytojas Jeanas Gallonas mane pristatė Marceliui Dupré mokytis vargonininku. Ne todėl, kad buvau katalikas, o kad jis jautė many esant improvizuotojo gabumą. Tuo metu fortepijono akompanimento klasėje buvau ką tik laimėjęs prizą. Mes ne tik harmonizavome pateiktas melodijas (daug improvizuodami instrumentu), bet ir skaitėme iš lapo bei transponavome iš natų. Gallonas mane išsiuntė į vargonų klasę, nes čia išlavinau tam tikrus gabumus, o vargonai iš esmės ir yra skirti jais improvizuoti. Kai laimėjau grojimo vargonais apdovanojimą, visai natūraliai išengčiau į bažnyčią kaip „liturgijos tarnautojas“ bei pagrindinis vargonininkas.

Pirmoji bažnyčia?

Pirmoji ir vienintelė bažnyčia buvo Paryžiaus Švč. Trejybės bažnyčia.

Kokio amžiaus pradėjote ten dirbti?

Labai jaunas, tik dvidešimt dveju.

Buvote jauniausias tituluotas vargonininkas Prancūzijoje ir nuo tada aktyviai vargonininkavote toje bažnyčioje iki?..

Aktyviai dirbau joje penkiasdešimt penkerius metus; kiekvieną sekmadienį vargonuodavau per mišias ir vakarines pamaldas, paprastomis savaitės dienomis – dažnai per laidotuves ir vestuves. Paskutinius dvidešimt metų vargonavau tik per dvi savaites sekmadienio mišias, pusę dešimtos ir penkiolika minučių po vienuoliktos. Taip pat padariau keletą metų pertrauką, nes Paryžiaus miesto valdžios potvarkiu vargonai buvo remontuojami, tačiau kai darbas buvo baigtas, tuoj pat vėl ėmiausi pareigų. Šiuo metu turiu nuostabų instrumentą, kuriame išsaugoti originalūs Cavaillé-Coll registrai, tačiau pridėta daug papildomų liežuvėlinių registru ir jų mikstūrų, elektrinė traktūra; maža to, mano vargonai turi paruoštas šešias įrašomas elektrines registruotės kombinacijas. Šiuo instrumentu galima groti įvairiausia muziką: Cabezono, Frescobaldi, Grigny, Johanno Sebastiano Bacho, Césaro Francko, Marcelio Dupré ir Charleso Tournemire'o. Galima atlikti pačią moderniausią muziką ir, žinoma, mano kūrinus.

Atrodo, kad nemėgstate groti kitais vargonais. Kodėl, nors buvo progų, atsisakydavote pasiūlymų iš šalies?

Todėl, kad kiekvienai vargonai yra sukonstruoti tam tikru būdu, pagal specialų pavyzdį, ir visada, kai tik atsisėdu prie nepažįstamos klaviatūros, man prireikia kokių dešimties dienų susipažinti su skirtingų registru tembrais, klaviatūrų išdėstymu ir pedalų kopuliacijomis. Priprasti prie šių elementų sunku ir užima laiko. Pakeisti vargonus daug sudėtingiau, nei vairuoti naują automobilį!

Pažįstu daug kolegų vargonininkų, kurie gastroliuoja su „universaliosiomis“ programomis; jie pasirenka klasikinį veikalus, kurie nereikalauja didelių registrinių pritaikymų, ir sutinka kur nors vykti dvi dienas prieš rečitalį. Aš taip nesielgiu.

Bet jūs taip esate padaręs.

Iš tiesų, pasaulinės *Méditations sur le mystère de la Sainte Trinité* („Švenčiausios Trejybės paslapties meditacija“) premjeros proga Nekaltojo Prasidėjimo Nacionalinėje šventovėje į Vašingtoną atvykau prieš de-

šimt dienų, kad išstudijuočiau vargonų sandarą, susirasčiau reikiamus tembrus bei pasižymėčiau juos natose. Pasibaigus koncertui, kuris į baziliką sutraukė keletą tūkstančių klausytojų, keli žmonės man pasakė, kad niekada nėra girdėję tokių spalvų ir yra nustebę dėl neįtikimų instrumento galimybių. Tačiau tai buvo ilgo triūso padarinys.

Sakėte, jog jūsų naujaisiais vargonais Švč. Trejybės bažnyčioje galima skambinti bet ką. Ir priešingai: ar jūsų kūrybą galima atlikti bet kuriais vargonais?

Ne. Jai atlikti reikia didelių instrumentų, kurie turi įvairius tembrus ir jų kopuliacijas, ypač turinčių šešiolikos pėdų manualų registrus. Šiais laikais, kaip žinote, labai madinga rekonstruoti vargonus baroko stiliumi. Elektrinės kombinacijos pašalinamos tuo pretekstu, jog nėra autentiškos, ir taip netenkama nepaprastai vertingos įrangos. Atsisakoma šešiolikos pėdų labialinių registrų, nes jų nebuvo baroko amžiuje, tačiau visiškai sugriaunama tonalinė paletė. Tam, kad būtų išgaunamas romantinis garsas, buvo padidintas mikstūrų skaičius ir pašalinti galingi liežuvėliniai registrai. Todėl naujaisiais instrumentais negalite groti nieko, išskyrus Frescobaldi arba Nicolas de Grigny, ir tai galų gale yra žingsnis atgal! Aš mėgstu šiuos kompozitorius, tačiau vis tiek norėčiau turėti galimybę atlikti ir kitų autorių kūrinius. Suprantama, mano muzikos tokiais instrumentais skambinti neįmanoma, tačiau didelių vargonų dar yra, tad, šiaip ar taip, mano vargonų muzika skamba dažnai.

Net ir Japonijoje, kur jūsų kūryba gerai žinoma?

Deja, Japonijoje nėra vargonų, išskyrus didelę NHK radijo auditoriją. Japonijoje yra tik šintoistų bei budistų šventyklos, kuriose vargonai nenaudojami. Daugelis japonų katalikų bažnyčių yra tokios mažos, jog taip pat neturi vargonų. Tačiau dideli vargonai stovi modernioje katalikų katedroje Tokijuje – Marinos bažnyčioje.

Grįžkime prie Švč. Trejybės bažnyčios, kur vargonininkavote beveik pusę amžiaus. Ar niekada nebuvote prašomas tapti kitos bažnyčios vargonininku? O gal žmonės susilaikydavo nuo pasiūlymo, žinodami, kaip esate prisirišęs prie Švč. Trejybės bažnyčios?

Būtent. Jie žinojo, kad esu taip prisirišęs prie Švč. Trejybės bažnyčios, jog niekas manęs nepriverstų jos palikti, todėl niekada ir nesulaukiau jokių pasiūlymų. Saint-Sulpice bažnyčioje ir Paryžiaus Dievo Motinos katedroje ilgai vakavo dvi vietas.

O jei jums būtų pasiūlę Paryžiaus katedrą? Juk tai labai prestižiška!

Būčiau atsisakęs! Esu visiškai pasišventęs Švč. Trejybės bažnyčiai. Tai mano vargonai, mano kūdikis, mano sūnus! Negaliu jo apleisti.

Švč. Trejybės bažnyčios vargonais grojate savo parasytus kūrinius ar improvizuojate?

Mano pareigas skirstė įvairūs tuo metu pareigas einantys kunigai. Per sumą atlikau tik grigališką chorąlą; vienuoliktos valandos mišias – klasikinę ir romantinę muziką; popiečio pamaldų metu, taip pat sekmadieniais, man leisdavo groti savo kūrinius; galiausiai vakarinėse pamaldose penktą valandą būdavau priverstas improvizuoti, nes posmai buvo per trumpi, kad galėčiau atlikti pjeses tarp Psalmių ir *Magnificat*.

Kuo pasižymi jūsų improvizacijos? Ar jos panašios į jūsų užrašytus kūrinius, ar yra klasiškesnės?

Kai būdavau varžomas aplinkybių, klasiškesnės. Pavyzdžiui, atlikdavau fantazijas solo vargonais – neva Bachą, Mozartą, Schumanną ir neva Debussy, – kad galėčiau tęsti ta pačia tonacija ir tuo pačiu stiliumi kaip ką tik padainuota atkarpėlė. Tačiau net ir tuo atveju improvizuodavau savaip, „riebiai“ skolindamasis iš savo senosios harmonijos bei ritmikos. Kartais man sekdavosi – išgyvendavau įkvėpimo akimirku.

Ar Švč. Trejybės bažnyčios kunigai nebuvo kiek šiurp-telėję nuo tokios drąsios muzikos, kaip Livre d'orgue („Vargonų knyga“), skambėjimo jų bažnyčioje?

Jie nesibaisėjo, nes tiesos, kurias aš išreiškiu, Tikėjimo tiesos, yra tokios pat iššaukiamos. Tai pasakos – viena už kitą paslaptingesnės, šlovingesnės, kankinančios, o kartais keliančios siaubą ir visada besiremiančios į švytinčią, nekaičią tikrovę. Esu labai atsargus su kiekviena tiesa. Ne, kunigai nebuvo išsigandę, tačiau parapijiečiai buvo, nes jie ne visada žino tekstą.

Šiaip ar taip, kunigai bažnyčioje viską išmintingai su tvarkė, prašydami, kad stilių pritaikyčiau prie auditorijos poreikių, kadangi publika, ateinanti popiečio mišių yra ne ta pati, kuri lankosi sumoje, o vakarinių mišių publika skiriasi nuo rytinių lankytojų.

Neklausinėsiu apie slaptas jūsų tikėjimo priežastis, tačiau ar nėra šis tikėjimas jūsų žavėjimosi didybe, paslaptimi ir poezija aidas?

Be abejo, tačiau norėčiau grįžti prie Shakespeare'o pjesių, kurias rečituodavau vaikystėje. Matote, visi šie dalykai telpa jo kūryboje: ne tik žmogiškos aistros, bet ir stebuklai, raganos, fėjos, oro dvasios, šmėklos ir visokiausi vaiduokliai. Shakespeare'as yra autorius, kuris

galingai plečia skaitytojo vaizduotę. Linkau į pasakas, o Shakespeare'as neretai yra super-pasaka. Šis jo aspektas man darė žymiai didesnę įspūdį, negu kai kurie nuviliantys komentarai apie meilę ir mirtį, kurių galima rasti „Hamlete“, komentarai, kurių aštuonerių metų vaikas, aišku, negali suvokti. Labiausiai mėgau „Makbeta“ dėl raganų ir Banko vaiduoklio, dėl tos pačios priežasties – Paka bei Arielį, ir labai stipriai išgyvenau išprotėjusio karaliaus Lyro didybę, sukilusio prieš audrą ir žaibus. O garsiosios scenos nuorodos istoriniuose spektakliuose – „aliarmas, susirėmimai, priešas įžengia į miestą“ – man jos visada simbolizavo pastangą siekti kažko nauja.

Tikra yra tai, kad katalikų tikėjimo tiesose aptikau tą potraukį didybei, padidintą šimtą ir net tūkstantį kartų, ir tai jau nebebuvo teatrinės fikcijos, o kažkas tikra. Pasirinkau tai, kas buvo tikra. Panašiai nutiko šv. Kristupui, kai jis dar vadinosi Reprobis ir tarnavo Malonumų Karalienei, Aukso Karaliui bei Blogio Princui, ir vis dėlto galiausiai ėmėsi nešti Kristų (iš čia kilęs jo vardas *Christophorus*, arba „Kristaus nešėjas“).

Keistas tai derinys – teatro reikšmė jūsų gyvenime, ypač vaikystėje, ir jūsų ilgas delsimas rašyti teatrui. Kita vertus, savo kūriniuose plačiai panaudojote katalikų tikėjimo stebuklus.

Norėjau išreikšti stebuklingus tikėjimo aspektus. Nesakau, kad man pasisekė, nes galutiniu pavidalu jie yra neišreiškiami. Kitais atžvilgiais aš visada mėgau teatrą ir tebemėgstu jį dabar, tačiau mano pirmoji meilė yra kalbos teatras. Žinoma, dėščiau mokiniams kursus apie visų rūšių operos žanrus ir estetiką, nuo Monteverdi iki operų „Pelėjas“ ir „Wozzeck“, tarp kitų Rameau, Mozartą, Wagnerį ir Musorgskį, tačiau šios estetikos kryptys jau praeity. Jos pagimdė milžinišką sėkmę, kuri negali ateiti dar kartą, ir man atrodo, jog muzikinis teatras visuomet yra savotiška išdavystė.

Galiu pridurti, kad dauguma menų netinka religinių tiesų raiškai. Tik muzika, pati nematerialiausia iš visų, priartėja prie jų. Tačiau teatro scena pasirinkto siužeto atžvilgiu mus nuleidžia taip žemai, jog rizikuojame atsidurti ties juokingumo, netinkamumo ir absurdo riba.

Norėčiau jums priminti, kad šitai pareiškėte 1967 m., tuo metu, kai operos kūrimas buvo esminis jus užvaldęs dalykas. Tada radosi Saint François, kurio premjera Garnier rūmuose tapo svarbiausiu tarptautiniu įvykiu operos pasaulyje. Ar tebesilaikote ankstesnių pažiūrų?

Taip, ir dėl tos priežasties šventąjį Pranciškų pasirinkau savo operos herojumi. Nesiryžau scenoje vaizduoti

Kristaus, tačiau pamaniau, jog Pranciškus buvo labiausiai į jį panašus dėl savo neturto, skaistumo ir nuolankumo ir todėl, kad turėjo stigmas, t. y. penkias Kristaus ant kryžiaus žaizdas. Abi jo rankos ir kojos iš tiesų buvo pervertos, taip pat ir šonas dešinėje pusėje, lygiai kaip Kristaus.

Kai sakote, jog teatras yra „išdavystės rūšis“, turite galvoje operoje vaizduojamus siužetus ar muzikinę dramaturginę jos formą?

Norėjau pasakyti, kad dainuojamoji drama yra paprastesnė nei kalbamoji. Operos forma yra kita problema. Aš pats buvau už tai labai kritikuojuamas, nesukūriau tikros operos, taip pat ir simfonijos. Parašiau „muzikinį spektaklį“ – ir laikaisi šios sąvokos. Nenorėčiau, kad *François* būtų atliekamas koncertinėje scenoje, nes tai yra tikras spektaklis. Nesiskelbiu, kad parašiau klasikinę Mozarto tipo operą su rečitatyvais ir juos keičiančiomis arijomis bei ansambliais, arba vagnerišką operą su leitmotyvais. Mano projektas buvo kitoks. Keturiais paveikslais norėjau atskleisti malonės augimą šventojo sieloje.

Netrukus grįšime prie Saint François. Pakalbėkime apie tai, ką jūs laikote „klasika“, – nuo Monteverdi iki Albano Bergo, iš kurių sudarėte savo operos muziejų. Sakote, kad „šios estetikos kryptys jau praeity“. Ar galvojate, kad tradicine šio žodžio prasme operos šiandien rašyti jau nebegalima?

Nemanau, jog gali būti rašomos operos, apie kurias užsiminiau, tokios, kaip Monteverdi ar Rameau, Mozarto ar Wagnerio. O operos „Borisas Godunovas“, „Pelėjas ir Melisanda“ ir „Wozzeck“ yra trys išskirtiniai darbai. Net patys autoriai nesugebėjo parašyti dar ką nors panašaus, tad turi būti atrasta kažkas nauja.

Prieš nukrypstant pokalbiui minėjote, jog „dauguma menų netinka religinių tiesų raiškai“. Šiaip jau atrodo, kad menininkai tuo visai nesirūpina, ypač nesuskaičiuojama daugybė dailininkų, šimtmečiais drobėje vaizdusiu religines tiesas.

Visa religinė tapyba pagrįsta simboliškais konvencijomis; tai tinka ir kalbant apie spalvotą Viduramžių stiklą. Aš pats turėjau prisitaikyti prie šių konvencijų, nes į operos *Saint François d'Assise* sceną įvedžiau angelą. Grynos dvasios, angelai yra neregimi, todėl pričiau įprastą ikonografinę sistemą: išivaizdavau didingą būtybę, nei vyrą, nei moterį, sparnuotą esybę su ilgu drabužiu. Tai yra simbolinė konvencija.

Ar toji simbolinė konvencija yra neišvengiama, no-

*rint perteikti religijos tiesas platesniam žmonių ratui?
Ar dėl apčiuopiamo sąlyčio tikėjimas nedingsta?*

Kristus apsireiškė mums tam, kad vestų nuo matomų dalykų prie nematomų, idant juos pamiltume. Galima pavaizduoti Kristų žmogų, bet ne Kristų Dievą. Dievas nepavaizduojamas. Jis nėra net išreiškiamas. Kai sakome: „Dievas yra amžinas“, ar mąstome apie šių žodžių reikšmę? Posakis „Dievas yra amžinas“ reiškia ne tik tai, kad jis niekada nesibaigs, bet ir tai, kad jis neturi pradžios. Štai laikinės sąvokos „prieš“ ir „po“ mus ir klaidina. Ko nors be pradžios suvoktis mus visiškai pribloškia, mus, kurie buvome iš pradžių pradėti motinos išciöse, vėliau – ankstyvame gyvenimo etape. Taip yra ir su kitais dieviškaisiais atributais. Tikriausiai senovės izraelitai buvo teisūs, uždraudę tarti Jahvės vardą.

Tai labai teoriniai samprotavimai!

Nesu teoretikas, tik tikintysis – tikintysis, apakintas Dievo begalybės!

Grižtu prie jūsų pirmojo teiginio: „Dauguma menų netinka religinių tiesų raiškai“. Mūsų žodynas taip pat.

Tai, kas tinka vaizdui, tinka ir žodžiui. Tam tikra prasme muzika turi galių, kurios pranoksta vaizdą ir žodį, nes yra nematerialios ir intelektą bei mintį veikia labiau negu kiti menai. Ji net ribojasi su fantazija ir priklauso svajonių pasauliui. Maža to, muzika ir spalva yra artimai susijusios.

Kurie kompozitoriai, jūsų manymu, rašė religinėms tiesoms artimiausią muziką?

Manding tėra viena tikrai religinė muzika, nes ji atsieta nuo visų išorinių tikslų – monodinis giedojimas, dar žinomas kaip grigališkasis choralas.

Ar manote, kad grigališkasis choralas per šimtmečius išlaikė savo gryną pavidalą?

Deja, vargšas grigališkasis choralas! Liturgijoje jį pakeitė giesmės! Net ir tie, kurie jį stengiasi išsaugoti amžiams – tokių ne taip jau mažai – ne visada tiksliai išdainuoja neumas. Grigališkąjį choralą sukūrė labai intelektualūs vienuoliai. Tai yra nepaprastai rafinuotas menas ir melodijos, ir ritmo prasme, menas, radęsis dar tais laikais, kai Vakarų muzikoje nebuvo harmonijos, o akordų prasmė buvo nežinoma. Kodėl šiandien grigališkasis choralas turi būti atliekamas su vargonų pritarimu ir pagražinamas harmonija jei, net ir meistriškai pateiktas, toks atlikimas visiškai sugriau-na jo dvasią?

Tik ne Solemo vienuolyne!

Žinoma, tokiose vietose kaip Solemo grigališkasis choralas yra gerbiamas. Tačiau daugelyje bažnyčių jis giedamas su pritarimu ta dingstimi, kad įtikytų kongregacijai. Tai didelė klaida.

Ar grigališkasis choralas yra religiškiausia muzika dėl to, kad ji buvo religinė dar prieš tapdama muzika?

Grigališkasis choralas buvo sukurtas didžio tikėjimo amžiuje; jį kūrė vienuoliai, kurie buvo tokie kuklūs, jog išsaugojo savo anonimiškumą. Galbūt tai ir suteikia jam grynumo. Maža to, šis giedojimas buvo skirtas sustiprinti šventą tekstą – tekstą lotynų kalba. Nuo tada, kai įvairiuose katalikų pasaulio kraštuose pasidarė įprasta giedoti ir kalbėti vietine tarpe, lotynų kalba išnyko. Toks nerūpestingumas sudavė rimtą smūgį monodiam giedojimui.

Jūsų manymu, grigališkasis choralas, giedamas prancūziškai, – jau nebe grigališkasis choralas?

Tai atima iš muzikos jos didybę ir pasakišką kokybę. Statula nukeliama nuo pjedestalo!

Grižkime prie galingų pagrindinių linijų, kurios driekiasi visoje jūsų kūryboje: katalikų tikėjimo, Tristano ir gamtos. Apibūdinate savo katalikiškas pažiūras muzikos atžvilgiu; pakalbėkime apie Tristano versijas.

Parašiau tris labai skirtingo teksto ir trukmės versijas. Ankstyviausia yra *Harawi*. Tai valandos trukmės ciklas balsui ir fortepijonui. Antroji – *Turangalla-symphonie Ondes Martenot* („Marteno bangos“; vert. past.), fortepijonui solo ir didžiuliam orkestrui. Ji trunka maždaug pusantros valandos. Paskutinioji – pusvalandžio ilgumo *Cinq rechants* („Penki perdainavimai“) dvylikos balsų chorui a cappella.

Šių veikalų dvasia tiesiogiai nurodo į Tristano legendą. Kaip ją suprantate?

Galima sakyti, kad ši legenda simbolizuoja didelę meilę – ji yra visų literatūros ir muzikos meilės poemų simbolis. Beje, man tik Tristano mitas pasirodė esąs vertas dėmesio. Tikrai nenorėjau perdirbti Wagnerio muzikinės dramos „Tristanas ir Izolda“ arba Debussy operos „Pelėjas“, – dabar paminėjau du didžiausius muzikos „Tristanus“.

Jūsų „Tristanai“ scenoje nevaizduoja personažų.

Ne, jie neturi nieko bendra su senąja keltų legenda,

nėra net pagrindinės meilės nuodų dozės idėjos, išskyrus kai kurias užuominas *Cinq rechants*. Išlaikiau tik fatališkos meilės, kuriai negalima atsispirti, mintį. Ji visada veda į mirtį ir tam tikru mastu ją prisišaukia, nes būtent meilė transcenduoja kūną ir net proto ribotumą, išsaugdama iki kosminio lygmens.

Ar ši pažiūra į meilę neprieštarauja jūsų tikėjimui?

Visai ne. Didžioji meilė atspindi – blankiai, tačiau vis tiek atspindi – vienintelę tikrą meilę: dieviškąją.

Manote, jog tame pačiame kūrinyje galima susieti Tristano idėją su katalikų tikėjimu?

Ar galima žmogiškąjį simbolį sugretinti su amžinąja realybe? Tai būtų skandalingai arogantiška! Tučtuojau turite atmesti savo veikiausiai iškreiptą mintį apie amžiną teatrinį trikampį: pono, ponios ir meilužio. Toks siužetas man niekada neatėjo į galvą. Čia nėra nė interdikcijos bei bausmės.

Tačiau Tristanas yra būtent apie tai.

Taip, nes priešara gimdo nepaprastą meilę ir veda myriop. Tačiau pagrindinė mintis yra ne priešara, o didi meilė ir jos padarinys – mirtis. Tad per mirtį ir atsispyrimą nuo pasaulio ateina tauresnė ir tyresnė meilė. Galbūt geriau tai suprasite, jei paminėsiu kitus mitus. Mąstau apie užburta bokštą, kuriame Viviana įkalina Merliną, apie Orfejaus leidimąsi į Hada...

Taigi jūsų Tristanas reprezentuoja meilės tyrumą. Norėčiau, kad be nuostatų apie tyrumą apibūdintumėte savo simbolinį požiūrį į žmogiškąją meilę.

Mano manymu, žmogiškoji meilė atstovauja tam tikrą susivienijimą, tik kūniškai šį susivienijimą transcenduoja motinystė. Mūsų laikais diskredituota motinos ir vaiko vienybė neabejotinai yra žemiškojo kilnumo ir grožio viršūnė. Tačiau šią vienybę savo ruožtu transcenduoja bažnyčioje gaunančio ostiją kataliko komunija. Taip yra dėl to, kad šitaip susivienijus Kristus esti mumyse ir mes jame. Tokiu būdu kiekviena aukštesnė būtybė asimiliuoja žemesniąją. Esame sugeriami Kristaus, kuris yra mūsų vyresnysis, – šito nesuteikia žmogaus meilė ir net motinos santykis su vaiku.

Kitaip sakant, nustatėte meilės hierarchiją.

Būtent. Pradedame nuo trivialios meilės, apie kurią kalbėjome, kol pasiekiamo pakopą didžiosios žmogiškosios meilės, tos nuostabios meilės, kuri yra fatališka aistra. Tada pereiname prie motiniškos meilės,

tačiau piramidės viršūnėje yra dieviškoji meilė.

Ar negalėtume stabtelėti ties antrąja pakopa? Kodėl didžiąją žmogiškąją meilę visada sugretinate su fatališkos aistros samprata, kai mirtis tėra vienintelė išeitis? Ar tai iš tiesų neišvengiama?

Taip. Todėl, kad vyras ir moteris negali visiškai pažinti vienas kito. Net jei jiedu daro tuos pačius dalykus, jei jų skoniai atitinka ir norai panašūs, visuomet vieno jų asmenybės dalis lieka nežinoma kitam.

Iš to darote išvadą apie visų pastangų patirti laimę bergždumą. Pasak jūsų, žmogui trukdo nesugebėjimas būti laimingam.

Tai klausimas ne apie nesugebėjimą būti laimingam, o apie absoliutaus suvokimo neįmanomybę. Visiško suvokimo trūkumas ne tik aprėžia meilės galią. Jis veikia kiekvieną pojūčiais suvokiamą dalelę. Mes esame jo vergai. Taip pat daug kalbu apie spalvą, tačiau spalvos egzistuoja tik akims. Panašiai kompozitoriai kalba apie garsą, tačiau jis egzistuoja tik ausims.

Šis ribotas suvokimas, iliuziškas susivienijimas atrodo esąs mūsų silpnybė, neleidžianti patirti jokios žemiškos laimės.

Visi sutinka, kad mūsų planetoje viešpatauja netvarka. Tai vaizdingai liudija karai, smurtas ir net kasdieniai išpuoliai. Iš kur tokia suirutė? Nes žmogus buvo sužalotas gimtosios nuodėmės. Sužalota pati jo prigimtis. Tačiau Kristus ant kryžiaus numirė kaip tik dėl to, kad galėtumėme tapti tuo, kuo visą laiką turėjome būti. Mus sukūrė didingus. Per savo kvailumą sugedome, tačiau prisikėlimo valandą vėl tapsime didingi.

Man atrodo, jūsų aukšta, reikli ir kankinanti žmogiškos meilės samprata, susipynusi su katalikų tikėjimo tvirtumu, atspindi kitame jūsų asmenybės aspekte – meilėje gamtai, kuri savo ruožtu atitinka daugelį transcendentinių minčių apie tyrumą.

Gamta iš tiesų yra didingai graži ir raminanti. Ornitologo darbas man buvo ne tik nusiramino elementas formuojant estetines muzikos nuostatas, bet ir tikėjimo veiksnys. Turbūt jo dėka atlaikiau visas gyvenimo nesėkmes ir sunkumus.

Kada jus pradėjo traukti gamta?

Tada, kada ir muzika bei tikėjimas. Tačiau stipriau si jausmai, susiję su gamta ir kuriuos aiškiai pamenu, kilo paauglystėje, kai buvau šešiolikos ar septyniolikos.

Matyt, buvo ir kitų išpūdžių, tačiau jie išblanko, nes patyriau juos labai mažas. Kai man buvo ketveri ar penkeri, gyvenau Ambert'e – tai buvo pirma vieta, kur tėvas dirbo anglų kalbos mokytoju. Be abejo, ten patyriau, kas yra gamta, tačiau jos atradimas liko nesąmoningas; net negaliu nieko tiksliai atsiminti. Teatsimenu tai, kas įvyko keturioliktais penkioliktais gyvenimo metais, daugiausia iš laikotarpio, kai gyvenau Aube's apskrityje su tetomis jų gana keistoje fermoje. Ten buvo vieno mano dėdžių darytos skulptūros, gėlių darželis, vaisių sodas, karvių bei vištų. Visa tai buvo nauja, ir tetos, norėdamos „pataisyti“ mano sveikata, išsiuntė mane ganyti nedidelę karvių bandą. Ji buvo iš tiesų maža: tik trys karvės, bet vis tiek buvau labai prastas piemuo. Vieną dieną jos pabėgo ir sukėlė baisų sąmyšį runkelių lauke. Juos suėdė per kelias valandas, ir taip užsitraukiau viso kaimo rūstybę. Aube's kraštovaizdis labai gražus ir paprastas: plokščiakalnis, didelės medžių apsuptos pievos, didingi saulėtekliai ir saulėlydžiai bei daugybė paukščių. Ten pradėjau užrašinėti paukščių giesmes. Buvau pradedantysis, nieko neišmaniau apie tuos užrašus ir net nesugebėjau atskirti, koks paukštis gieda.

Apie ornitologiją pakalbėsime vėliau; man įdomu, ar nepaisant to, jūs nesate miestietis.

Kaip tik nesu. Visiškai nepakenčiu miestu, baisiuosi tuo, kuriame gyvenu, nepaisant viso jo grožio – kalbu apie Prancūzijos sostinę. Baisiuosi prastu skoniu, kurį dėl miesto reikmių ar kitų priežasčių žmonės apie jį akumuliuoja. Tai, ką gamta pateikia, niekuomet nepasižymi blogu skoniu: niekada nerasite klaidos žaibe arba spalvose, o paukščių giesmėse – neteisingo ritmo, melodijos ar kontrapunkto.

Man atrodo, kad vėl grįžtame prie katalikų tikėjimo. Ar nemanote, kad dieviškoji kūrinių misterija yra atakinga už tobulą gamtos harmoniją?

Visiškai. Gamta išlaikė tyrumą, turtingumą, šviežumą, kuriuos mes praradome.

Tad žodis „tyrumas“, kurį vartojome kalbėdami apie katalikų tikėjimą ir Tristana, atsikartoja jūsų meilėje gamtai. Ar šis tyrumo siekis nėra dominuojantis jūsų žmogiškosios bei muzikinės asmenybės bruožas?

Gali būti. Aš taip nebūčiau pasakęs, bet pasakėte jūs.

Ar jūsų katalikų tikėjimas susijęs su meile gamtai?

Susijęs, tik abu yra tuo pačiu metu nepriklausomi vienas nuo kito. Gamtą myliu dėl jos pačios. Žinoma, kaip

ir šv. Paulius, gamtoje regiu vieno iš dieviškumo aspektų pasireiškimą, tačiau akivaizdu, kad pats Dievas ir jo kūriniai nėra tas pat. Maža to, visi jie suvaržyti laiko. Laikas – keisčiausias Dievo kūrinys, nes konfliktuoja su amžinąja prigimtimi To, kuris neturi pradžios, pabaigos, eiliškumo.

Egzistuojant konfliktui su amžinybe, šis baigtinis laikas, kuriame gyvenate, jus verčia kentėti.

Ne. Veržiuosi į amžinybę, tačiau gyvendamas laike nepatiriu kančios – ypač dėl to, kad laikas yra mano užsiėmimų centre. Kaip ritmo žinovas stengiausi laiką dalyti dalimis ir dalydamas geriau jį suvokti. Jei nebūtų muzikantų, laikas nebūtų taip gerai suvoktas. Filosofai šioje srityje yra pasiekę mažiau. Tačiau mes, kompozitoriai, valdome didelę galią dalyti ir keisti laiką.

Kuri gamtos apraška jums mieliausia: kalnai, jūra ar kaimas?

Myliu visą gamtą ir visus gamtovaizdžius, tačiau pirmenybę teikiu kalnams, nes vaikystę praleidau Grenoblyje ir nuo mažumės mačiau Dofinės kalnus.

Kaip Berliozas.

Kaip Berliozas – gražiausius, negyvenamus Prancūzijos kampelius, tokius kaip Meije ledynas, kuris ne toks garsus, kaip Monblanas, bet tikrai baugesnis, tyresnis, nuošalesnis.

Mėgstate laukinės gamtos apraškas?

Jos slapčiausius ir didingiausius aspektus ir, sakykime, gamtą, nesuterštą žmogaus.

Ar keliaujant susižavėjote kokiū nors kraštovaizdžiu, kuris skiriasi nuo jums pažįstamų iš jaunystės?

Žinoma. Kelionių metu, kurios davė pradžią mano *Catalogue d'oiseaux* („Paukščių katalogas“) pjesėms *Le merle bleu* („Mėlynasis strazdas“), *Le traquet rieur* („Linksmos žabangos“) ir *Le traquet stapazin* („Kūltupio spąstai“), susipažinau su Rytų Pirėnų regionu, ir tai buvo meilė iš pirmo žvilgsnio. Nuo pirmos akimirkos mane sužavėjo ta ypatinga vieta, kurioje susijungia jūros žydruma, kabančios uolos, vynuogių terasos, kamštiniai ažuolai ir net nuolatinis sniegas.

Ar į gamtą žvelgiate kaip į objektą, gyvą apraišką ar jausmų pamatą? Ar regite kaip romantikai, išvelgią gamtoje raminančią jėgą?

Nieko panašaus. Pirmiausia gamta yra galinga jėga, kurioje prarandi save, savos rūšies nirvana, tačiau be to ji yra nuostabi mokytoja, ir šis aspektas mano darbui buvo itin naudingas.

Todėl jums gamtos pirminė nauda – garsai?

Visiškai taip.

Neapsiribojanti tik paukščiais...

Neapsiribojanti tik paukščiais! Aistringai klausiausi jūros mūšos, kalnų upių bei krioklių ir visų garsų, skleidžiamų vandens bei vėjo. Nueisiu taip toli, kad pasakysiu, jog man nėra skirtumo tarp triukšmo ir garso: viskas reprezentuoja muziką.

Ar kurdamas stengiatės atkurti gamtos garsus?

Mėginau, ir apsisvojau ties paukščių giesmėmis, nes jos yra muzikaliausios, mums artimiausios ir lengviausiai atkuriamos. Vėjo ir vandens keliami garsai yra nepaprastai sudėtingi. Tarp kitko, jų daug klausėsi ir vykusiai pagavo kompozitoriai Berliozas, Wagneris ir Debussy, kuris be galo mėgo vėją ir vandenį. Tačiau reikia pasakyti, kad nė vienas iš jų nuodugniai neišsmelkė šių sudėtingų garsų ir jų kompleksus. Aš pats jaučiuosi visiškai negalintis to padaryti. Tai nepaprastai sunku.

Tačiau šiuolaikiniai kompozitoriai turbūt geriau pasirengę šiam uždaviniui?

Taip, nes, jei reikia, jie gali pasinaudoti įrašų įranga ir su elektroniniais įrenginiais išnarstyti tai, kas įrašyta.

Ar tai išmėginote?

Atsakysiu visiškai nuoširdžiai. Įrašinėju paukščių giesmes gamtoje pavasarį, meilės sezono metu ir darau tai tinkamu metu – per saulėlydį ir saulėtekį. Naudoju natas, planšetę, kelis pieštukus ir trintukus lyg rašyčiau muzikinį diktantą, kuris reikalauja dešimterio-pai didesnio dėmesio ir greičio. Paukščiai gieda labai greitai. Vos užrašau pirmąją strofą, jie jau čiulba antrąją, kai rašau antrąją, jie imasi trečiosios. Visose ornitologinėse išvykose mane lydi žmona, ir aš, kaip modernus žmogus, prašau jos atnešti magnetofoną. Tad mano žmona įrašinėja tai, ką aš transkribuoju, ir grįžęs namo šiuos įrašus sulyginu su savo užrašais. Magnetofonas ne toks selektyvus kaip mano ausis: jis įrašo visus pašalinius triukšmus. Mano ausis atkuria tik paukščių čiulbesį. Kita vertus, prietaisas tą pačią giesmę įrašo daug tiksliau, todėl viską galiu perrašyti antrą kartą. Tai du ma-

no darbo šaltiniai: užrašai, atlikti pagal tikslus įrašus, ir tiesioginiai užrašai, atlikti gamtoje, meniškesni, su variantais ir modifikacijomis, kuriuos įneša kiekvienas bet kurios rūšies padaras.

Ką manote apie Claude'o Debussy posakį: „Stebėti saulėtekį yra daug naudingiau nei klausytis Beethoveno Pastoralinės simfonijos“?

Tai įnoringa, tačiau ne itin reikšminga pastaba, kuri rodo, kad jis gamtą iškėlė aukščiau visko. Be to, Debussy buvo kompozitorius, kuris suvokė garso ir spalvos ryšį – tai, ką aš itin intensyviai jaučiu. Jis tai perprato kontemplanodamas gamtą.

Jums kaip kompozitoriui gamtos spalvos turėtų būti tokios pat esminės kaip ir garsai?

Jie susiję. Nesergu fiziologine sinestezija. Tai išgyveno mano draugas dailininkas Blanc-Gatti, kuris, klausydamasis muzikos, dėl regos bei klausos nervų sutrikimų iš tikrųjų matė spalvas ir formas. Kai klausau ar skaitau partitūrą, girdėdamas ją galvoje, vizualizuoju atitinkamas spalvas, kurios sukasi, juda ir mainosi kartu su garsais.

Ar būtent gamta jums sukėlė meilę spalvoms?

Gamta ir spalvotas stiklas vaikystėje. Kai mano tėvas dirbo Paryžiuje, su džiaugsmu lankiau paminklus, muziejus ir bažnyčias. Pirmas vizitas buvo į Dievo Motinos katedrą, *Sainte-Chapelle*, vėliau aplankiau Šartro ir Burgo katedras, ir tai iš tikrųjų padarė įtaką mano karjerai. Visam laikui likau sužavėtas nuostabiomis Viduramžių rozečių langų spalvomis ir kitais vitražų paneliais, kuriuos adoravau tose bažnyčiose.

Iš esmės katedrų vitražai reprezentuoja žmogaus kūrinį, kurių neišsizadate, nors bjauritės miestais bei nenatūraliais dirbiniais. Ar spalvoto stiklo langai yra pakankamai taurūs kūriniai, lygūs gamtos stebuklams?

Bet juk tai pati gamta nuostabiliausia savo apraiška: jos šviesa, pagauta žmogaus tam, kad pašlovintų tauriausią iš funkcionalių vietų, skirtą garbinimui.

Kalbėdami apie gamtą, grįžtame prie katalikų tikėjimo, kaip atsitiko jums kalbant apie Tristaną. Visa tai sako, kad jūsų asmenybė įcentruota šių trijų pažiūrų, kurių pobūdis skiriasi, bet jos yra labai artimos.

Ir galiausiai jos susitraukia į vieną ir tą pačią idėją: dieviškąją meilę! ❧

PALEMONO LEGENDOS PERIFERINIS TURINYS: BOSPORO PALEMONAS

Gintaras Beresnevičius

GRAIKŲ KOLONIZACIJOS PRADŽIA PONTE

Graikai kolonijas kūrė dėl įvairių priežasčių – gyventojų pertekliaus, socialinių neramumų, politinių aplinkybių, siekdami plėsti miesto-metropolijos įtaką, dėl prekybinių sumetimų. Plaukta dažniausiai laivais; miestas, išsiunčiantis kolonistus, iš savo piliečių skirdavo kolonijos vadą, vadinamąjį oikistą, arba jį rinkdavo patys kolonistai. Jo pareigos – išdalyti kolonijos žemes, vadovauti kuriant kolonijos konstituciją, kuri vėliau pagal aplinkybes galėjo būti keičiama. Jei koloniją steigdavo grupuotė, pralaimėjusi metropolijoje per vykusią kovą ar pilietinį karą, kolonijos steigti vykdavo nugalėtosios pusės piliečiai drauge su šeimomis. Jei kolonija būdavo steigiama valstybiniu mastu, valdžia turėdavo teisę atsirinkti tik tam tikrų socialinių sluoksnių atstovus, arba visi piliečiai traukdavo burtus.

Pirmasis kolonijas ėmėsi kurti Jonijos pakrantėje esantis stambus ir įtakingas Miletas, apskritai pasižymėjęs polinkiu į nuolatinis pilietinius neramumus. 670 m. pr. Kr. Miletas Helesponto (Dardanelų) azinėje pakrantėje įkuria Abido miestą. VII a. pirmoje pusėje Propontidės (Marmuro jūros) pietuose buvo įkurtas Kizikas, vėliau, išitvirtinęs sąsiauriuose, Miletas ėmė skverbtis į visą Pontą (Juodąją jūrą). VII–VI a. pr. Kr. įsikuria kolonijos vakarinėje Ponto pakrantėje – Apolonija, Odesas, Tomai, Istrija, Tira, – visos kolonijos iš Mileto. VI a. pr. Kr. pirmoje pusėje įkuriamą Olbija dešiniajame Bugo upės krante, ties jo intaka į Dniepro-Bugo žiotis.

Miletas kolonizavo ir Kimerų Bosporą (Kerčės sąs.), jo europinę ir azinę dalį (Kerčę ir Tamane). VI a. įkuriamą Feodosiją, Pantikapėja (dab. Kerčė), azinėje Bos-

poro dalyje – Kepai. Netrukus aplink Bosporą išauga gana daug smulkesnių ir stambesnių kolonijų, kurių daugumą kūrė išeiviai iš Jonijos¹.

BOSPORO KONGLOMERATAS. KOLONIJOS VIRTIMO VALSTYBE PRADŽIA

Graikų kolonizacijos laikotarpiu buvo skiriamos dvi naujai įkuriamų gyvenviečių rūšys. Viena buvo skirta „kolonijai apgyvendinti“, iš esmės agrarinio pobūdžio, antra – faktorijos ar emporijos, t. y. prekybinės kolonijos². Pantikapėja, arba Kimerų Bosporas, išsyk įgavo abiejų bruožus – agrarinis pagrindas jungėsi su intensyvia nuo pat miesto įkūrimo vystoma ir ilgais laikotarpiais klestinčia prekyba.

Bosporas, kitaip negu kitos graikų kolonijos, apėmė ne vieną polį, o daugelį; savo klestėjimo metu užėmė dideles teritorijas. Keičiantis riboms, dinastijoms, priklausomybės periodams kaitaliojantis su okupacijų ir vasalinių santykių, Bosporas kaip karalystė ar archontystė išsilaikė gana ilgai – nuo VI a. pr. Kr. iki IV a. po Kr., kai krito nuo klajoklių genčių antpuolių.

Bosporo vardas kilęs nuo sąsiaurio, jungusio Juodąją jūrą su Azovo (dab. Kerčės sąs.). Seniau sąsiauris vadintas Kimerų Bosporu, kurie gyveno apie šį sąsiaurį IX–VIII a. pr. Kr., bet ir vėliau Šiaurės Pajuodjūryje pasirodydavo kimerų ar kimbrų vardais (ar išties kimerai ir kimbrai iš bendros šaknies, nėra iki galo aišku, bet Antikos ir vėlesni autoriai juos sykliais tapatindavo).

Miestui įsikurti, atrodo, teko gauti aplinkinių skitų genčių pritarimą; įtikėtina, kad palankų sprendimą, kaip ir kitų graikų kolonijų, besikuriančių galingų barbarų pašonėse, atveju, lėmė skitų diduomenės ekonominiai

GINTARAS BERESNEVIČIUS (g. 1961) – dr., religijotyriminkas, MA Kultūros, filosofijos ir meno instituto vyr. m. bendradarbis, VU RSTC docentas, „Šiaurės Atėnų“ bendradarbis. Ankstesnius autorius straipsnius šia tema žr. NŽ-A, 2000, Nr. 7–8; 2000, Nr. 11–12.

¹ Gaidukevič, B. A., „Istorija antičnych gorodov Severnogo Pričernomorja“, in: *Antičnyje goroda Severnogo Pričernomorja. Očerki istorii i kultury*, Leningrad, 1986, s. 23–147; 27.

² Aleksandri, O. L., „Nekotoryje voprosy istorii i kultury bosporskogo gosudarstva“, in: *Problemy istorii i kultury Severnogo Pričernomorja v antičnuju epochu*, Moskva, 1991, s. 62–89; 64.

interesai³, be to, karinio pavojaus smulkios faktorijos ar gyvenvietės, kartais net neapjuostos sienomis, nekėlė, – antai iki III a. pr. Kr. Bosporo graikų gyvenvietėse nėra įtvirtinimų⁴. Suprantama, tokia ideali santarvė bemaž niekur netruko amžinai, tačiau po konfliktų dažniausiai vėl būdavo randamas koks nors koegzistavimo principas, nes prekyba ir kontaktai paprastai duodavo naudos abiem pusėm.

Kimerų Bosporo tėvonija – Miletas. Po socialinių neramumų iš Mileto pasitraukė pralaimėjusi pirklių aristokratijos grupė. Tačiau, kaip užsiminėme ir kaip matyti iš vėlesnės Bosporo istorijos, šis pirkliškas pagrindas miesto ir karalystės plėtrai išėjo į naudą. Vėliau Bosporas patraukia eoliečius iš Lesbo salos, kitas smulkesnes graikų grupes, Azijos krante įkuriamas Fanagorijos miestas, pavadintas vieno iš oikistų Fanagoro vardu. Svarbiausiu miestu tampa Pantikapėja, atlikusi ekonominio ir politinio centro vaidmenį. Būtent čia stovėjo pagrindinė Bospore Apolono šventykla, o ir pati Pantikapėja buvo vadinama Kimerų Bosporu, kaip ir šasiauris.

Bosporą supo vietinės gentys. Kerčės pusiasalyje, kaip ir visose Krymo stepėse, viešpatavo karališkieji skitai, Tamanės pusiasalis priklausė sindams, kurie gyveno iki dabartinės Anapos, anksčiau čia stovėjo Gorgipija. Piečiau sindų gyveno toretai, Kubanės žemupyje – dandarijai, šiauriau, prie Azovo, psesai. Kubanės žemupyje ir Meotidės pakrantėse gyvenusios gentys vadinosi bendru vardu – meotais.

Iš pradžių Bosporo poliai susivienijo kaip federacinė sąjunga – simachija; tai įvyko prieš įsitvirtinant Archeanaktidams V a. pr. Kr. aštuntą dešimtmetį, kai, atrodo, neseniai įsteigti graikų poliai susidūrė su skitų ekspansija. Po graikams sėkmingos karo baigties simachija egzistavo toliau, bet jau įgavusi gynybinės sąjungos pobūdį. Kaip vieningas darinys, Bosporas formavosi palengva ir palyginti natūraliai suartėjant gana netolimiems, bendrus interesus ir, matyt, bendras ištakas pripažįstantiems miestams. Suartėjimo pavyzdys iš numizmatikos srities: VI–V a. pr. Kr. sankirtoje Pantikapėja ir Mirmekija išleidžia monetas, vienodas iš vienos pusės, dar vieną tokią emisiją atlieka Apolono šventykla. Formavosi taiki Bosporo polių konfederacija, kuri drauge buvo ir karinė simachija, religinė amfiktionija ir monetarinė sąjunga⁵.

Pirmoji Bosporą valdžiusi dinastija – Archeanaktidai, jos atsiradimas siejamas su kažin kokių dinastijos pradininku Archeanaktu. VI a. pr. Kr. taip vadinosi vienas žymių Mileto magistratų sūnų. Galbūt kuris nors Archeanaktas ir buvo oikistas, t. y. Pantikapėja įkūrusių kolonistų vadas. Iš pradžių valdžia telkėsi ar-

chonto rankose – pastarasis buvo vienas vyriausių miesto magistratų – ir pereidavo iš tėvo sūnui iki gyvos archonto galvos. Apie jokią renkamumą nebuvo nė kalbos; tironas valdydavo drauge su broliais ar sūnumis.

SPARTOKIDŲ VALDYMAS (437 M. PR. KR. – II A. PR. KR. PABAIGA)

438–437 m. pr. Kr. baigiasi Archeanaktidų valdymas. Bosporo valdovu tampa Spartokas, pagal vardą trakas, kitų dinastų vardai buvo arba trakiški, arba graikiški. Įtikėtina, kad spartokidai iškilo perversmo keliu; spėjama, kad arba atėjusi trakų gentis išgalėjo Pantikapėjoje (tačiau ši hipotezė neįrodoma), arba, labiau tikėtina, kad iš trakų samdinių ar kariaunos pačiame Bospore iškilusi grupuotė perėmė valdžią⁶.

Spartokidai vedybų keliu giminiavosi su vietinių genčių diduomene. Įsitvirtinę, tęsdami pirmtakų politiką, jie ėmėsi plėsti Bosporo teritorijas. Ekonomikos pagrindas buvo žemės ūkis, tad reikėjo naujų žemės plotų. Iš pradžių spartokidai paėmė Nimfėja ir pasistengė išsyk likviduoti pavojingą konkurentę pašonėje – Feodosiją, turinčią gerą uostą, eksportuojančią grūdus, palaikančią gerus ryšius ir su aplinkinėmis gentimis, ir su Graikijos miestais. Kova buvo nelengva, nes per karą su Bosporu Feodosiją palaikė dar ir Ponto Heraklėja. Satyras I, Bosporo archontas 433–389 m. pr. Kr., nesugebėjo paimiti miesto ir mirė ar žuvo jo apsiausties metu. Tą padaryti pavyko Leukonui I (389–349 m. pr. Kr.), kuris ėmė tituluotis „Bosporo ir Feodosijos archontu“. Toliau buvo plečiamos valdos Azijoje – palei Kubanę ir Azovą. Besipriešinančios gentys numalšinamos. IV a. pajungiama Sindika, stipriai helėnizuota ir valstybės link pažengusių genčių teritorija (galutinai pajungta IV a. pr. Kr. pabaigoje), IV a. pr. Kr. pirmoje pusėje spartokidai pajungia Meotidės gentis tiuretus, dandarijus, psesus. IV a. pr. Kr. pabaigoje Bosporas tampa tais laikais didele valstybe su heterogenišku etnosu. Valstybė laikosi stabiliai, nes Spartokidai sumaniai laviruoja tarp graikų polių ir vietinio barbarų pasaulio⁷, o tarp jų valdinių yra ir vienu, ir kitų.

IV a. pr. Kr. viduryje Bosporas rytuose driekėsi iki dabartinio Novorosijsko. Šiaurėje, apimdamas Kubanės ir jos intakų žemupio bei vidurupio teritorijas ir ten gyvenančias meotų gentis, užgriebė ir šiaurinę Azovo pakrantę. Prie vienos Dono deltos atšakos įkurtas stambus atsparos taškas, dab. Jelizavetskajos stanicos apylinkėse. Per čia į prekybą su Bosporu įtraukiamos ir skitų bei sarmatų gentys. Helėnistiniu laikotarpiu, intakai užakus, tas centras perkeltas šiauriau (Tanajis).

³ Gaidukevič, B. A., *op. cit.*, s. 95.

⁴ Jakovenko, E. V., „Ob etnokulturnoj prinalležnosti naselenija chory Bospora Evropejskogo“, in: *Demografičeskaja situacija v Pričernomorje v period Velikoi Grečeskoj kolonizacii*, Chaltubo, 1979, s. 248–249;

256 ir t.

⁵ Aleksandri, O. L., *op. cit.*, s. 64 ir t.

⁶ Gaidukevič, B. A., *op. cit.*, s. 103.

⁷ Aleksandri, O. L., *op. cit.*, s. 67.

Ekonomika rėmėsi milžinišku grūdų eksportu, antra vieta teko džiovintai žuviai ir gyvulininkystės produktams. Derlingos Pajuodjūrio žemės, Strabono liudijimu, duodavo puikų derlių, vienas pasėtas grūdas atnešdavo 30 (Strabo XI, 2, 4).

Nuo V a. pabaigos svarbiausiu Bosporo užsienio prekybos partneriu tampa Atėnai, po karo su Peloponesu praradę Sicilijos duonos rinką. Atėnų pagrindiniu tiekėju tampa Bosporas. Siekiant šią prekybą atpiginti ir duoną padaryti prieinamesnę, sudaryta prekybos sutartis tarp Atėnų ir Bosporo, pagal kurią duonos eksportas iš Bosporo į Atėnus nebuvo apmokestinamas, o pirkliai, tiekę grūdus Atėnams, Bosporo uostuose būdavo praleidžiami be eilės. Vyravo abipusės Atėnų ir Bosporo privilegijos, nuolaidos, Bosporo valdovams Atėnuose rodyta didžiulė pagarba, keistasi dovanomis. Atėnų akropolyje ir agoroje Bosporo valdovams statytos skulptūros; Leukonui I ir jo palikuonims suteiktos Atėnų piliečių teisės. 347–346 m. pr. Kr. Leukono sūnūs Spartokas, Perisadas ir Apolonijus Atėnų liaudies susirinkimo potvarkiu buvo vainikuoti auksiniais vainikais. Iš Atėnų bosporėnai prašydavo ir gaudavo patyrusių jūrininkų.

Bosporas ir pats buvo nemaža rinkla – pramonės dirbiniams, prabangos prekėms, audiniams, vynams, alyvai, keramikai. Specialistai į Bosporą keldavosi iš Mažosios Azijos bei Graikijos – amatininkams čia atsiverdavo didžiulės galimybės.

Žemė, išskyrus priklausiusią polių gyventojams, buvo Bosporo valdovų nuosavybė. Ji būdavo dalijama ir pasižymėjusiems, ir didžiūnams, ir imigrantams, pastarieji ją gaudavo kleruchų teisėmis, t. y. privalėdavo atlikti karinę tarnybą. Žinoma, dirbo ir vergai. Bosporo turtai plaukė ir iš duoklių, kurias Bosporui mokėjo pavaldžios meotų gentys Pakubanėje, Tamanėje ir Kerčėje, o kiti žemdirbiai už teisę naudotis valdovo žeme atsiskaitydavo produkcijos dalimi.

Aplink polių 7–10 km spinduliu driekėsi miesto gyventojams priklausantys žemės plotai, tačiau daugiausia žemės ūkio produkcijos gamindavo vietinės gentys, dirbdavusios karaliui ar valstybei priklausančią žemę. Laikei bėgant Bosporą supė klajokliai sėslėjo ir ėmė daugiau užsiimti žemdirbyste. Būta įvairių žemės dirbimo ir priklausymo formų, ją dirbo ir laisvi, ir priklausomi žemdirbiai, buvo tiek didelės latifundijos, tiek maži sklypai, o nuo I a. po Kr., matyt, dėl dažnų išorės neramumų, didelių žemės sklypų atsirado netgi pačiuose poliuose, miesto ribose.

Valdant pirmiesiems spartokidams, po karaliaus-archonto mirties valdžią paveldėdavo vyriausias sūnus, o jaunesnieji tapdavo bendravaldžiais. Spartokidų valdymo forma buvo tironija, bet laikėsi 300 metų – graikiškais mastais neįtikėtina ilgai – ir buvo lyginama su tokiais pozityvios tironijos pavyzdžiais kaip Hierono tironija Sicilijoje ar Kipselidų Korinte. Beje, Bosporo

miestuose dažnai išlikdavo ir polio struktūros elementų, antai liaudies susirinkimai, kurie natūraliai sugyvendavo su realia tironija.

IV–III a. pr. Kr. sandūroje Bosporo valdovai ima vadintis jau nebe archontais, o karaliais. Tą pastebime iš jų įrašų, monetų ir nepriklausomų šaltinių – 286 m. pr. Kr. Atėnų dekrete Spartokas III vadinamas karaliumi.

IV–II a. pr. Kr. sankirtoje Bospore įvyksta kažin kokių pokyčių. 370 m. pr. Kr. imti kaldinti auksiniai Bosporo staterai, o apie 300 m. pr. Kr. jų leidimas baigiasi. Tuo pat metu liautasi kaldinti ir sidabrinės monetas, liko varinės, ir, be to, vis naujesnės laidos to paties nominalo monetos sverdavo vis mažiau. Tik III a. pr. Kr. antroje pusėje atnaujinamas sidabrinių monetų kaldinimas, o nuo III a. pr. Kr. pabaigos vėl pasirodo Bizantijoje kaldintos auksinės Bosporo monetos.

Nuosmukio priežastys tikriausiai slypėjo ekonomikoje. Visų pirma atsirado naujos pigių grūdų rinkos Ptolemėjų Egipte, o Atėnai prarado centrinę reikšmę; bosporėnai sukosi, patys spausdami vietinį vyną (parduoti skitams), darydami keramikos dirbinius, užsiimdami vietiniais amatais.

Atsigaunama maždaug šimtmečiui, bet II a. pr. Kr. išryškėja naujas ekonomikos nuosmukis, kurį sąlygoja jau nebe ekonominės priežastys. Kryme susiformuoja skitų valstybė. Skitai, sarmatų spaudžiami, puola ir Chersonesą, ir Bosporą. Iškilus mirtinam pavojui, Chersonesas kreipiasi į Ponto karalių Mitridatą VI Eupatorą. Šis pasiunčia Diofantą su ekspedicija į Šiaurės Pajuodjūrį; apie pagalbos sąlygas Diofantas derasi ir su Bosporo karaliumi Perisadu V. Antroji ekspedicija sumuša skitus ir Perisadas, aplinkybių verčiamas, Mitridatui patiki valdyti Bosporą. Diofantui tebesiderant Pantikapėje, 107 m. pr. Kr., vadovaujami Saumako, europinėje Bosporo dalyje sukyla skitų vergai. Sukilėliai nužudo Perisadą, Diofantas laivu pabėga į Chersonesą. Iš Ponto po pusmečio vėl Diofanto vadovaujama ekspedicija siunčiama į Krymą; ją sudaro ir karo laivynas, ir reguliarioji sausumos kariuomenė. Diofantas nugalai, Saumakas paimamas nelaisvėn, išsiunčiamas į Pontą ir ten nubaudžiamas mirties bausme.

Spartokidų dinastija baigiasi sukilimų, karų ir didžiųjų galių interesų susikirtimo lauke. Kitas šimtmetis atneša daugybę karų bei logiškų ir neįtikėtiniausių politinių pervartų.

BOSPORAS ROMOS IR MITRIDATO JĖGŲ LAUKE

Numalšinus sukilimą, visame Šiaurės Pajuodjūryje valdo Mitridato skirti vietininkai, o pats valdovas čia rengiasi priešintis Romos rengiamai ekspansijai į Mažąją Aziją. Mitridato ir Romos kovoje Bosporas Ponto karaliui teikia gyvąją jėgą, žaliavas, grūdus ir t. t. Bosporo

ekonomika vis smunka, auga nepasitenkinimas. Pirmojo Mitridato karo metu Bosporas, nutaikęs palankų momentą, pasiskelbia nepriklausomu, bet 80 m. pr. Kr. Mitridatas vėl susigražina Bosporą ir jį bei kitas Šiaurės Pajuodjūrio sritis valdyti paveda savo sūnui Macharui.

Per trečiąjį Mitridato karą 74–63 m. pr. Kr. Roma sutriuškina Mitridatą. Ir šis, 66 m. pr. Kr. patyręs sutriuškinimą Mažojoje Azijoje, per Kaukazo pajūrį bėga į Bosporą. Bosporą valdęs Macharas, laikęs Mitridato pralaimėjimą neišvengiamu, išduoda tėvą ir, pasiskelbęs Romos sąjungininku, iš Bosporo Sinopę apsiutusiam Lukului nusiunčia maisto atsargas, Bospore sukauptas Mitridato kariuomenei. Tačiau Mitridatas nenuleidžia rankų – jis įsitvirtina Pantikapėje, Macharas sprunka į Chersonesą, bet pavejamas ir nužudomas.

Mitridatas aplink Bosporą ima telkti vietines ir šiaurės gentis, rengdamasis pulti Romą iš Pajuodjūrio, persikelti per Dunoją, patraukti savo pusėn keltus ir,

kariuomenė. Mitridato sūnus Farnakas, matydamas tragišką tėvo padėtį, perėjo į romėnų pusę ir slapta ėmė kurstyti kariuomenę išdavystei. Kareiviai sukėlė maištą. Mitridatas, matydamas, jog padėtis beviltiška, ir nenorėdamas būti išduotas romėnams, įprašė vieną savo asmens sargybinių, kad tasai jį nužudytų kalaviju.

Žinia apie Mitridato mirtį Romoje sukėlė džiūgavimą. Iš esmės Bosporo ir kitų Pajuodjūrio miestų pozicija ir nulėmė Mitridato likimą bei išlaisvino nuo rimtos grėsmės iš šiaurės. Bosporo miestų sukilimas prieš Mitridatą 63 m. pr. Kr. praktiškai reiškė perėjimą į romėnų pusę.

Šiaurės Pajuodjūrio kontrolės raktu romėnai pasirinko Bosporą, kurio karalius, pasak Strabono, skyrė romėnui (Strabo VII, 4, 7).

Pirmu karaliumi paskirtas Farnakas, Mitridato sūnus, prisidėjęs prie tėvo žūties. Jis valdė visas Bosporo žemes, išskyrus Fanagoriją. Bosporo protektoratu tapo Chersonesas. Kelių vietinių genčių mėginimus iš-

trukti iš Bosporo valdžios Farnakas numalšino.

Tačiau Romoje prasidėjus pilietiniam karui tarp Cezario ir Pompėjaus, Farnakas nutarė atimti iš romėnų buvusias savo tėvo valdas Mažojoje Azijoje ir kartu atkurti buvusią Mitridato Ponto karalystę. Iš pradžių jis apsupo ir paėmė Fanagoriją. 48 m. pr. Kr. išvykdamas į žygį Mažon Azijon, Bosporo karalystės vietininku paliko savo bendražygį Asandrą. Farnakui pradėjus kovas su romėnais Mažojoje Azijoje, Asandras pasiskelbė savarankišku Bosporo valdovu. Farnakas, Cezario sumuštas prie Zelų, bėgo į Sinopę, kur užsidarė, bet iš apsupusių romėnų išsiderėjo galimybę, atidavęs miestą, palikti jį su nedideliu karių būriu. Farnakas siekė susigražinti valdžią

Bospore; su skuirčių bei sarmatų būriais jis paėmė Fedosiją ir Pantikapėja, tačiau Asandro kontrpuolimas jį sustabdė. Farnakas pralaimėjo, buvo sužeistas ir 47 m. pr. Kr. mirė nuo žaizdų.

Asandras iš Cezario negavo savo valdžios patvirtinimo, kadangi veikė savavališkai. Cezaris siuntė kariauną į Bosporą išvyti Asandrą, tačiau šis iš Pergamo atsius-tą būrį atrėmė, pastarojo ekspedicinio korpuso vadas Mitridatas Pergamietis žuvo mūšyje.

Vidinė padėtis Romoje buvo tokia, kad ne Bosporas

Palemonas arba Publijus Libonas. Radvilų genealoginio medžio fragmentas. XVII a. Krokuvos Czaratoryskių biblioteka

perėjęs Alpes, įsiveržti į Romą. Mitridatas mobilizuoja ir laisvuosius, ir vergus, telkia visus įmanomus rezervas ir vis kelia mokesčius.

Roma tuo metu surengė jūros blokadą ir visiškai sustabdė bet kokią prekybą. Pirkliai ir miestiečiai visų bėdų šaltinį išvelgė Mitridato asmenyje. Kai Mitridatas kariuomenės dalį pasiuntė pasroviui į Fanagoriją, mieste įvyko sukilimas; keli Mitridato sūnūs ir dukros pateko į sukilėlių rankas. Paskui sukilo Nimfėjas, Fedosija ir Chersonesas, ėmė bruzdėti ir pati Mitridato

jai rūpėjo, ir galiausiai Asandras išitvirtino faktiškai, bet, liudydamas nuolankumą romėnams, pasivadino archontu, kaip ir ankstesnieji Bosporo valdovai. Jis veda Farnako dukterį Dinamiją, ir romėnams nelieka nieko kita, tik galiausiai jį pripažinti karaliumi, bet tai bus vėliau, ir Asandras kaip teisėtas karalius valdys iki savo mirties 17 m. pr. Kr., ir valdžia pereis Dinamijai (17–14 m. pr. Kr.), o kol kas Roma sprendžia savo problemas.

Po mūšio prie Akcijaus 31 m. pr. Kr. daugelis Rytų valstybių ir sričių, anksčiau palaikiusių Antonijų, pereina į Oktaviano pusę. Tai lėmė, kad Oktavianas 31–29 m. pr. Kr. užsiėmė Rytų politika. Nesiekdamas užkabinti didžiųjų galybių, pvz., Partijos ar jos interesų srityje esančios Armėnijos, jis vykdė valdžios pertvarką tose teritorijose, anksčiau priklausiusiose Romai ar kur Romos įtakos įtvirtinimas negalėjo sukelti didesnių problemų.

20 m. pr. Kr. pasirašoma taikos sutartis su Partija, ir Armėnija pereina į Romos interesų sritį. Rytinių imperijos sričių valdymas patikėtas Agripai, kuris Rytuose buvo gana mėgiamas; kai kurie romėnų kariniai junginiai pasivadino Agripos vardu, Erodas dvi savo naujų rūmų iškilnių sales pavadina Augusto ir Agripos menėmis. Atstatęs Antedono miestą, Judėjos karalius suteikė jam Agripijaus vardą.

Taikos įtvirtinimas sąlygojo Oktaviano Augusto populiarumą. Daugelyje Rytų miestų (Mile, Nisoje, Mitilėnėje ir kt.) statomi aukurai Augustui. Gali būti, kad panašūs procesai apie 20 m. pr. Kr. pasiekė ir Šiaurės Pajuodjūrį. Dinamija savo įrašė Augustą vadina „Visų žemių ir jūrų valdovu“⁸.

POLEMONAS I, BOSPORO KARALIUS

14 m. pr. Kr., valdant Dinamijai, Mitridato vaikaiti, Farnako dukrai, Bospore prasideda sukilimas. Kązoks Skribonijus, romanizuotas graikas, remdamasis savo tikra ar tariama giminyste su Mitridatu Eupatoriumi (nesantuokinis sūnus) ir imperatoriaus Augusto globa, ima veržtis į Bosporo sostą. Agripa, baimindamasis, kad valdžios kaita Bospore gali neišeiti Romai į naudą, ima kovoti su uzurpatoriumi. Neturėdamas tiesioginėje dispozicijoje pakankamai karinių pajėgų, jis pasistengia pasinaudoti kita galimybe – į sostą pasodinti savo kandidatą ir jo rankomis susidoroti su Skribonijumi. „Mitridato vaikaitis“ Bospore, iš kur ką tik Romai grasė pats Mitridatas, buvo visiškai nepageidautinas, kaip ir visi kiti pretendentai pagal Mitridato liniją. Į Bosporo sostą turėjo teisių ir graikai bei sarmatai, giminingi valdžiusiai dinastijai, Bosporo sostu nuolat domėjosi trakai, visada siekę plėsti savo įtaką į

Rytus. Tačiau po visų Mitridato karų, perbėgimų ir sukilimų reikėjo žmogaus, atitinkančio vietos ir laiko reikalavimus, populiarus, nesiekiančio atgaivinti Mitridato planų, galinčio apjungti skirtingus visuomenės sluoksnius, palaikyti graikus prieš vietinius, o svarbiausia – ištikimo Romai.

Tokiu asmeniu Agripa pasirenka Polemoną, retorius Zenono sūnų, pagal kilmę – Ponto graiką. Polemonas, pasižymėjęs įvairiuose karuose ir kovojęs keliose pusėse, tuo metu buvo ištikimas romėnų bei imperatoriaus Augusto sąjungininkas ir žymus valdovas, jau turėjęs karvedžio, valdovo ir politikos patirties.

Polemono kilmė ir iškilimas Strabono dėka nėra paslaptis, tačiau dėl daugelio aplinkybių tai virsta papildomų mįslių šaltiniu. Strabonas apie Polemono karjerą užsimena, tačiau ir tais pervartų bei kūrverstom šokinėjančių likimų laikais jis nebuvo eilinė asmenybė. Įdomus jo tėvo asmuo. Strabonas, kalbėdamas apie Laodikėja, kalba, kad ją išpuosė, išplėtė ir svarbiu miestu pavertė Hieronas, liaudžiai palikęs apie 2000 talentų, po to retorius Zenonas ir jo sūnus Polemonas, kuris už savo narsą buvo pakeltas į karališkąją luomą – iš pradžių Antonijaus, po to Cezario Augusto (Strabo XII, VI, 16). Strabonas pamini dar kelias smulkmenas, pvz., Polemonas su Likomedu, kitu karaliumi, paėmęs Ikizario tvirtovę; į pietus nuo Galatijos paminima Ikonijo gyvenvietė, buvusi Polemono valdžioje (Strabo XII, V, 38; XII, VI, 1). Tai rodo Polemono veiklos geografiją, tačiau paties Polemono jaunystė ir giminė lieka uždengta sunkiai perregima skraiste. (Lengvai išivaizduojame, kad jis buvo išsilavinęs, tačiau Zenonas sūnui galėjo duoti tik išsilavinimą, vargu ar eilinis retorius Zenonas galėjo būti turtuolis.) Be to, nuo kada retorikai ar filosofai sugeba lygiai su valdovais funduoti, puošti miestą? Taigi Zenonas kažin ar buvo paprastas retorius, jis turėjo būti turtingas, kilmingas asmuo, tada ir Polemonas – visai ne žmogus „iš gatvės“, stebuklingai susiklosčius aplinkybėms tapęs karaliumi. Atrodo, Polemonas bus priklausęs kuriai nors Mažosios Azijos valstybių karališkajai linijai. Galbūt Kilikijos, nes tokių užuominų istorikai yra radę. Kita galimybė – Zenonas fundatoriumi tapo jau Polemonui karaliaujant.

Straboniškąją Polemono kilmės versiją netiesiogiai patvirtina vardų seka. Pasak Strabono, filosofas Polemonas († 273 m. pr. Kr.) buvo Atėnų filosofo Zenono mokytojas; nieko nuostabaus, kad (gal atėniečio Zenono filosofinei mokyklai artimas) retorius Zenonas savo sūnų pavadina Polemono vardu. Tai galėjo būti ir giliau siekianti retorių/filosofų šeimos tradicija – vienas iš Polemono I sūnų buvo vardu Zenonas – žinoma, senelio garbei, kitas – Polemonas – tėvo; bet ta tradicija giminėje galėjo tęstis kelis šimtmečius – šeimoje kaitalioji Polemono ir Zenono vardai. Pakankamai pagrįstai galime spėti, kuriai mokyklai priklausė Polemono tėvas – vei-

⁸ Golubcova, E. S., *Severnoje Pričernomorje i Rim na rubeže našej ery*, Moskva, 1951, s. 85–86.

kiausiai paties „tikrojo“, „pirmojo“ Zenono Eléjiečio (490–430 m. pr. Kr.), Parmenido mokinio, tu pačių žymiųjų Zenono aporijų autoriaus, Antikoje laikyto dialektikos pagrindėju. Tad retorius Zenonas iš Laodikėjos tikriausiai priklausė tai pačiai Zenono įkurtai dialektikos mokyklai. Tačiau kvalifikavę Zenoną kaip filosofą, vis vien nerandame jokio Polemono iškilimo politinio užnugario. Veikiausiai pripažintina, kad jis priklausė šalutinei kurios nors dinastijos šakai ir gal turėjo paveldimų valdų Kilikijoje ar Ponte, tik, žinia, ne tokio masto, kokias jis igijo pilietinių karų metu ir vėliau užkariavo pats.

Dar apie 36 m. pr. Kr. Antonijus Polemonui, Kilikijos dinastui, suteikia Ponto valstybę⁹ už šio pagalbą kare su partais. Polemonas gauna Romos pilietybę su visomis jos teikiamomis teisėmis.

Tuo metu monetose Polemonas kaldinasi savo vardą – M. Antonijus Polemonas, be abejo, kiek pasiskolintą iš imperatoriaus. Monetose, leistose jau po 36 m. pr. Kr., matome kitą užrašą – Karalius Polemonas.

Antonijus, toliau vykdydamas savo politiką – remtis aristokratiniais Rytų sluoksniais, savo dukrą Antoniją išleidžia už turtingo graiko Pitodoro iš Tralų. Antonijos ir Pitodoro duktė Pitodoridė vėliau taps Polemono žmona. Antonijaus ir Oktaviano karų metu Polemonas – vienas stipriausių Rytų valdovų, kuriais remiasi Antonijus. Šiam pralaimėjus prie Akcijaus, Polemonas pereina į Oktaviano pusę, ir taip diplomatiškai, kad jam lieka visos Antonijaus jam perleistos valdos (Ponto provincija ir Mažoji Armėnija). Vėliau Polemonas buvo ištikimas Augusto šalininkas, vadino jį dievu, dievybės sūnumi, net neminėdamas savojo karaliaus titulo, kukliai pasivadindamas „Polemonas, Zenono iš Laodikėjos sūnus“.

Polemonas Ponte buvo labai populiarus (Strabo XII, 8, 16). Būtent jam Agripa pavedė surengti ekspediciją į Bosporą, už tai žadėdamas Bosporo karaliaus titulą.

Bosporo gyventojai, ką tik patys susitvarkę su Skribonijumi, priešišškai sutiko Ponto valdovą ir jam teko susikauti su vietinėmis pajėgomis. Agripa negalėjo pasiųsti savo statytiniui romėnų legionų, tačiau surinko iš Azijos uostų laivyną, ir jį sutelkęs Sinopėje, rengėsi plaukti į Bosporą.

Agripos laivynas kėlė realų pavojų, bosporėnai pasidavė ir pripažino Polemoną savo karaliumi.

Šiuos įvykius lakoniškai aprašė Dionas Kasijus (LIV, 24): „Patyręs apie tai [Skribonijaus maištą, – G. B.], Agripa pasiuntė prieš jį Polemoną, karalių, valdžiusį Pontą Kapadokijoje. Polemonas Skribonijaus jau neaptiko gy-

vo, nes bosporėnai anksčiau jį nužudė, patyrę apie jo kėslus. Kai jie Polemonui pasipriešino, bijodami jo valdžios, jis stoji su jais į kovą ir nugalėjo. Kai jie sužinojo apie Agripos žygį, pasidavė Polemonui. Ir Dinamija tapo jo žmona, tikriausiai Augusto sprendimu“.

Taigi Polemonui, siekiant, kad jo valdžia būtų teisėta, tenka vesti Dinamiją, iki Skribonijaus maišto valdžiusią Bosporą ir kaldinusią savo monetas. Vis dėlto Polemonas turi atiduoti duoklę Dinamijai kaip Mitridato palikuonei – kai kuriose jo monetose antroje pusėje iškaltas Pegasas, Mitridato simbolis. Kitų monetų vienoje pusėje regime užrašą „Karalius Polemonas“, kitoje pusėje – Agripa.

Polemonas laviruoja, bet jo padėtis netvirta, o laviravimai bergždi; Dinamiją liaudis laiko tikrąja valdove, karalių karaliaus Mitridato palikuone. Polemonas tevaldo 6 metus (14–8 m. pr. Kr.), ir visas jo valdymo laikotarpis praeina kariaujant ir slopinant maištus. Nepaisant to, jo kaip karvedžio sugebėjimai verti pagarbos. Jis sėkmingai kariauja su Meotidės gentimis, ir – kas palieka amžininkams didžiausią išpūdį – užima ir iki pamatų sugriauna Tanajo miestą Dono žiočių atšakoje.

Regis, kad žygio priežastis buvo ta, kad Tanajis, remdamasis vietiniais gyventojais ir aplinkinėmis gentimis, atsimetė nuo Bosporo.

Tanajis iš pat pradžių buvo įkurtas graikų persikėlėlių iš Bosporo, netoli Dono žiočių, ir, atrodo, buvo gavęs emporijos statusą, siekiant pagyvinti prekybą su Dono pakrantėse gyvenusiais skitais ir sarmatais. Archeologiniai duomenys liudyta, kad miestas įkurtas III a. pr. Kr. pradžioje. Tai helénistinis, gana savarankiško miesto egzistavimo laikotarpis, klestėjimo metas, pasibaigęs, kai 8 m. pr. Kr. jį paima ir sutriuškina Polemonas (Strabo XI, II, 3). Sutriuškimo būta tokio totalaus, kad miestą atstatyti tapo įmanoma tik I ar II a. po Kr. arba kitoje vietoje. Bet kuriuo atveju miesto istorija aiškiai skiriasi „iki Polemono“ ir „po Polemono“¹⁰. Tai buvo ir jėgos demonstravimas, ir konkurento pašalinimas, nes Tanajis buvo bendras Azijos ir Europos klajoklių prekybos centras su graikų poliais, kurio funkcija siekė užvaldyti Bosporas. O tyrinėtojai pastebi, kad nuolat pasireiškiančias Tanajo separatistines tendencijas sėkmingiausiai malšino Farnakas, Asandras, Polemonas¹¹. Tą separatizmą, viena vertus, skatino tikrai didžiulė prekybinė apyvarta ir, reikia manyti, pakankama turtų sanakaupa; antra, tanajiečiai, tyrinėtojų nuomone, buvo susimaišę ir solidarūs su vietiniais gyventojais, ne taip, kaip kituose poliuose, kur graikus ir barbarus

⁹ Dėl pačios „valstybės“ apimties ir kas tuo žodžiu numanyta, gali kilti abejonių, nes Pontas viena reiškė Mitridato laikais, kita – kai jis tapo Romos provincija, trečia – kai jis buvo eilinė valstybė Mažajoje Azijoje. Bet kuriuo atveju veikiausiai tai buvo dalis – matyt, ta, kuri vėliau buvo pavadinta Polemono Pontu (15 m. pr. Kr.) (Latyšev, V. V., *Gontika. Izbornik naučnych i kritičeskich statei po istorii, archeolo-*

gii, geografii i epigrafiki Skifii i Kavkaza i grečeskich kolonij na pobe-režjach Černogo moria, Sankt-Peterburg, 1909, s. 100).

¹⁰ Šelov, D. B., „Tanais – ellinističeskij gorod“, in: *Vestnik drevnej istorii*, Moskva, 1989, t. 3, s. 47–54; 47–48.

¹¹ *Ibid.*, s. 48.

tuose pačiuose poliuose bent jau pirmaisiais kolonizacijos amžiais skyrė nemenki kultūriniai ir socialiniai barjerai (išskyrus helėnizuotą gentinę diduomenę); be to, aplink Tanajį dėl įtakos miestui nuolat kovėsi graikai, aplinkinės gentys, meotai¹². Taigi Tanajo separatizmas skatino ir jo paties pajėgumas, ir čia besikertančių interesų gausa, leidžianti politiškai laviruoti tarp galių ir igr̃yti politinio subjekto statusą. Taigi Polemonas Tanajį iki pamatų sugriovė ne dėl beprasmišio žiaurumo, o tiesiog perkirto niekaip neatmezgamą Gordijaus mazgą.

Strabonas apie tai liudija gana iškalbingai: „Upėje ir ežere yra to paties vardo miestas Tanajis, įkurtas Bosporą valdžiusių graikų. Neseniai jį sugriovė karalius Polemonas. Viena vertus, tai buvo bendras Azijos ir Europos klajoklių centras, kita vertus – atvykstančių laivais į ežerą iš Bosporo. Pirmieji atgabena vergus, odas ir kitus daiktus, kuriuos galima aptikti pas klajoklius, antrieji mainais pristato drabužius, vyną ir visus kitus kultūringo apsiėjimo dalykus“ (Strabo XI, II, 3). Apskritai Tanajo sunaikinimas turėjo reikšmės visai prekybai Donu ir jo pakrantės gentims – Strabono liudijimu, Tanajo upe, t. y. Donu, aukštyn plaukti sunku dėl maisto stokos ir šalčių, be to, vietiniai klajokliai uždarė visus praėjimus į šalies vidų ir užvėrė visus laivybai tinkamus vandenius, jie vengia bendravimo su aplinkinėmis gentimis bei graikais (Strabo XI, II, 2). Tad po Tanajo sugriovimo Padonės gentys, norinčios toliau bendrauti su graikų pasauliu, privalėjo rinktis Bosporą ir jo polių.

Polemonas strategiškai siekė pajungti gentis, gyvenančias Meotidės pakrantėse. Jis valdė Šiaurinį ir Pietinį Pontą, ir sujungti teritorijas į vieną galėjo per rytinio Ponto pakraščio užkariavimą. Iš esmės jis kūrė valstybę, galinčią prilygti Mitridato valdytomis teritorijoms ir jau tikrai realiai pranoko Farnaką. Bent jau todėl, kad jam priklausė svarbi rytinio Pajuodjūrio dalis – Kolchidė, kuri, žlugus Mitridato valstybei, atiteko Polemonui (Strabo XI, II, 18). Dar pridėkime ilgą laiką nepriklausomą Chersonesą, kuriame po ilgų kovų Bosporo karalius Asandras įtaisė savo statytinį, bet procesą baigė Agripa, 14 m. pr. Kr. iš Sinopės perdavęs Chersoneso valdymą Bosporui, ir Polemonas, galutinai ir realiai pajungęs Chersonesą¹³.

Trumpas Polemono valdymas ir pavaldinių antipatija buvo atvirksčiai proporcingas jo pasiekimams, karalystės dydžiui ir juolab planams. Bosporas nebuvo nei Romos provincija, nei vasalinė valstybė. Polemonas, aiškiai ir tvirtai palaikydamas Romą, Bosporo savito savarankiškumo nė negalvojo naikinti ar mažinti. Tai buvo Romai sąjunginiška ir draugiška valstybė, bet ne vasalė, nes Romos kariuomenei Bosporas žmonių neteikė, o Bospore Romos legionai Polemono laikais nestovėjo.

Po Dinamijos mirties (pagal kai kurias versijas ji tik nusišalino nuo valdymo reikalų ir grįžo vėliau) Pole-

monas apie 12 m. pr. Kr. antrą kartą vedė Pitodoridę, Antonijaus vaikaitę, su kuria susilaukė dviejų sūnų ir dukros. Polemonui žuvus, vaikai tebebuvo mažamečiai ir apie sosto paveldėjimą negalėjo būti jokios kalbos, juolab kad Polemonas buvo laikomas jėga primestu romėnų statytiniu. Bet kokių atveju per antrąsias vedības Polemonas įėjo į Romos valdantįjį klaną, Tiberijų-Julijų giminę.

Atrodo, kad prieš Polemoną buvo labai nusistatę vietiniai gyventojai meotai, o jų gentis aspurgai tą pademonstravo praktiškai. Strabonas, „Geografijoje“ vadydamas meotų gentis (joms priskiriami ir Europoje, ir Azijoje gyvenantys), aprašo ir Polemono žūties aplinkybes: „Meotams priklauso patys sindai ir dandarijai, toreatai, agrai ir arechai, taip pat tarpetai, obidiakenai, sitakenai, doskai ir kai kurie kiti. Jiems priskiriami ir aspurgai, gyvenantys 500 stadijų plote tarp Fanagorijos ir Gorgipijos. Kai karalius Polemonas, užpuolęs juos draugystės sutarties sudarymo dingtimi, vis dėlto nesugebėjo paslėpti savo užmačių, jie pergudravo jį ir, paėmę į nelaisvę, nužudė“ (Strabo XI, II, 11). Matome Polemono veržimosi kryptį – link Pietų Pajuodjūrio, kur prasideda jo valdos, Ponto provincija, Mažoji Armėnija, Kolchidė. Mastai milžiniški, ir neatrodo, kad Polemonas buvo toli nuo realaus savo planų įgyvendinimo. Beje, Strabonas ten pat pažymi, kad taip daugiausia nukariavę Bosporo karaliai – Farnakas, Asandras ir Polemonas. Ši trijulė apskritai išsiskiria iš visų Bosporo archontų ir karalių grandinės. Vis dėlto Polemonas, valdęs Juodosios jūros šiaurę, pietryčius, pietus ir t. t., buvo Bosporo galybės išikūnijimas. Tai buvo Bosporo istorijos ir teritorijos viršukalnė – tik jau po romėnų erelio ženklų, o Polemonas, užuot buvęs bosporenų garbostomas bent už kovas Meotidės apylinkėse ir Tanajo sutriuškinimą, nebuvo mėgiamas ir galų gale buvo nužudytas vasalinių genčių teritorijose.

Neatrodo, kad palankumo jis būtų susilaukęs iš Dinamijos, kuri, būdama tiesioginė Mitridato Eupatoriaus palikuonė, idant išsaugotų Bosporą sau ir savo aplinkai, turėjo ištekėti už pikčiausio Mitridato dinastijos priešų – romėnų statytinio. Ši neapykanta, kaip matysime, atsilieps po Polemono I žūties praėjus kone pusšimčiui metų – valdant Kaligulai.

BOSPORAS NUO POLEMONO I IKI POLEMONO II

Po Polemono mirties ir erų sankirtoje ryšiai tarp Bosporo ir Romos nutrūksta, iš dalies tai lemia Romos problemos kituose imperijos pakraščiuose (Varo legionų sutriuškinimas Germanijoje, sukilimai Padunojuje), tačiau

¹² Knipovič, T. N., *Tanais*, Moskva–Leningrad, 1949, s. 98–101.

¹³ Golubcova, E. S., *op. cit.*, s. 95–98.

Romos šešėlis jaučiamas – po Polemono viešpatavę Bosporo valdovai titulavosi archontais, o ne karaliais, kadangi šį titulą galėjo suteikti tik imperatorius. Tuo Romai gal norėta parodyti, kad Polemono nužudymas niekaip nepakeitė draugiškų Bosporo santykių su Roma, kad uzurpatorius – ne maištininkas, o nuolankus Romos draugas ir bičiulis, nedrįstantis priimti tik Romos jurisdikcijai priklausančių karališkų regalijų.

Po Polemono nužudymo Bosporo istorijoje – tamsus periodas. Duomenys dažniausiai imami iš numizmatikos srities, tačiau Bosporo archontai ir karaliai auksines monetas kaldina nenurodydami savo vardo, tik monogramas, kurios nėra lengvai iššifruojamos. Bet kuriuo atveju monogramų rūšys keturios, o vienoje pusėje visada kaldinamas valdančiojo Romos imperatoriaus profilis.

Vis dėlto nustatoma apytikslė eilė būtų tokia: pirmasis po Polemono, galimas dalykas, uzurpatorius, inicijavęs paties Polemono nužudymą, valdantis 8 m. pr. Kr. – 7 m. po Kr. Jo monograma – savotiški „žirgeliai“, tai gali būti Asandrochas, gal aspurgiečių vadas, užėmęs sostą, gal vyresnysis Asandro brolis. 8–9 m. po Kr. valdo Asandrocho sūnus Asandras, 10–36 m. – Aspurgas, kuris 13 metų gauna iš romėnų karaliaus titulą, ir nuo tada pasivadina Reskuporidu I, nors apskritai visa eilė tamsi; gali būti, kad čia kur nors įsiterpia „prisikėlusis“ Dinamija (gal pirmuoju periodu po Polemono nužudymo), tad nors žinomos keturios monogramos, valdovai gali būti ir trys (archonto titulą karališkuoju pakeitęs Aspurgas galėjo pakeisti ir monogramą)¹⁴.

Polemono palikuonys negauna Bosporo sosto, tačiau apskritai negalima sakyti, kad Polemonidai įsitaisę prastai ar Romos administracijos bei imperatorių užmiršti. Be to, Pitodoridė paveldi didelius Mažosios Azijos ir rytinio Pajuodjūrio plotus.

Strabonas praneša, kad po Polemono mirties jo žmona Pitodoridė valdė Kolchidę, viešpatavo Trapezundo miestui ir Farnakijai bei aukščiau esančioms barbarų sritims (Strabo XI, II, 18). Kitur Strabonas apie Pitodoridę ir jos bei Polemono palikuonis pasakoja smulkiau: „Tibarenius ir chaldėjus iki Kolchidės, Farnakijos ir Trapezundo valdo Pitodoridė, išmintinga moteris, sugebanti vadovauti valstybiniam reikalams. Ji – Pitodoro iš Tralų duktė. Ištekėjusi už Polemono, ji kurį laiką buvo jo bendravaldė; po vyro žūties vadinamųjų aspurgiečių šalyje [viena iš barbarų genčių, gyvenančių netoli Sindikos, – G. B.] ji paveldėjo jo valdžią. Nuo Polemono ji susilaukė dviejų sūnų ir dukros. Pastaroji ištekėjo už sapėjiečio [odrisų karaliaus] Kočio, po to, kai Kotis buvo išdavikiškai nužudytas, ji liko našlė su vaikais, kurių nuo jo susilaukė. Vyriausias sūnus dabar valdo šalį [Trakiją]. O dėl Pitodoridės sūnų, tai vienas jų padeda motinai valdyti kaip privatus asmuo [Polemonas II], kitas ne per seniausiai tapo Didžiosios Armėnijos karaliumi

[Zenonas]. Pati Pitodoridė ištekėjo už Archelajaus ir gyveno su juo iki mirties [17 m.]. Dabar ji našlė, valdo aukščiau minėtas ir dar kultūringesnes sritis“ (Strabo XII, III, 29).

Čia reikia kelių paaiškinimų. Strabono prabėgomis paminėta Polemono ir Pitodoridės dukra – labai svarbi asmenybė, Antonija Trifena, ištekėjusi už Trakijos karaliaus Rimitalko sūnaus Kočio, ir būtent jiems gimė Polemonas II, klaidingai tapatintas su antruoju prie Pitodoridės paminėtu Polemonu I sūnumi, tikriausiai irgi Polemonu (Polemonu-Zenonu; Polemonidų giminėje vardai keičia ir papildo vienas kita), tačiau Polemonu II, vėlesniu Bosporo karaliumi, tapo ne Polemono sūnus Polemonas, o Polemono I vaikaitis Polemonas II, Antonijos Trifenos ir Kočio sūnus, kurio brolis tapo Trakijos karaliumi.

Tad Polemonidai dinastiškai susieja Trakiją ir Bosporą. Tai buvo nuo seno vykusiu procesų rezultatas. Trakų dinastijos ir trakų kariai Bosporo karalystėje amžininkų buvo suprantami kaip visai natūralūs istoriniai reiškiniai (Spartokidų dinastija, trakiški kai kurių karalių vardai – antai Rimetalkas, Kotis).

Zenonas ima valdyti Armėniją, kai Tiberijus, pertvaręs savo santykius su Rytai, užsiima ir Armėnija; kai krito Armėnijos karalius Vononas, imperijai Rytuose atstovavęs Germanikas su proromėniškai nusiteikusių sluoksnių parama Armėnijoje pasodino Polemono I sūnų Zenoną, kuris Armėnijoje tapo karaliumi Artaksijumi († 36 m. po Kr.)¹⁵.

Neaiškus Polemono sūnaus, spėtina, irgi Polemono, likimas – jį Strabonas ir, beje, Dionas Kasijus mini kaip „Polemoną II“, laikinai padedantį valdyti kaip privatų asmenį, bet tai apsirikimas, nes Bospore vyko kiti dinastiniai ir politiniai procesai, į kuriuos Pitodoridės „dvaras“ nesikišo. Polemonas buvo gavęs tiesioginį tėvo palikimą – Polemono Pontą ar, kita galimybė, kaip galima spėti, dinastijai priklausančią Kilikijos dalį, kaip vėliau buvo pasiūlyta Polemonui II.

Polemono sūnaus atstumtumą nuo reikalų galima būtų paaiškinti jaunu amžiumi – jis juk padeda tvarkyti valstybės reikalus, tačiau keista, kad neužsimenama, kad jis yra tegu ir nominalus ar būsimas valdovas, – viskas sutelkta Pitodoridės rankose. „Gal Pitodoridė jį laikė visų savo valdomų teritorijų paveldėtoju ir tiesiog mokė valdymo gudrybių, kol kas neduodama nieko į rankas. Tačiau kaip tada su jos antruoju sutuoktiniu Archelajumi ir eventualia jo gimine bei aplinka, kuri irgi gali pretenduoti į Pitodoridės kraitį – ar nebus čia Polemono sūnus nemylimo sūnaus vietoje? Polemonas žuvo 8 m. pr. Kr., Strabonas rašo apie tą laiką po 17 m. po

¹⁴ *Ibid.*, s. 113–117.

¹⁵ Mommsen, Th., *Römische Geschichte*, Bd. 5, Berlin, 1921, 9 Aufl., S. 375–376.

Kr., kai Archelajus jau miręs. Tad antrasis Polemono sūnus gana suaugęs, kad imtų valdyti, vesti gerą partiją etc. Buvo bent jau pakankamai suaugęs, kad „padėtų valdyti“. Tad „privataus asmens“ statusas mums lieka neaiškus. Strabonas nei Pitodoridės, nei Polemono paveldėtoju jo nevadina.

Baigiant apie Pitodoridę, labai tinka paminėti jos ir jos aplinkos paveikslą, su gana įdomia simpatija nupieštą Strabono (Polemonui jokios simpatijos jis nejautė): „Pitodoridė valdo Ponto sritį, vadinamą Fanarėja, taip pat Zelitidę ir Megalopolitidę. Valdo ir Kabirų miestą, kurį Pompėjus pavertė miestu, pavadinęs Diospoliu (Dzeuso miestu), Pitodoridė dar labiau jį išpuošė ir pervadino Sebasta, *lot. Augusta*, kuri tapo jos sostine. Mieste stovi Meno šventykla, vadinama farnakietiška, Amerijos vietovė, su daugybe šventyklos vergų ir šventuoju sklypu, kurio visos įplaukos priklauso žyniui. Karaliai nepaprastai garbino šią šventyklą ir kalbėdavo vadinamąją karališkąją priesaiką: [Prisiekiui] „Karaliaus laime ir Farnako Menu“ [Menas – Mėnulio dievas, – G. B.]. Ši šventykla yra Selenės šventykla, kaip ir pas albanus ir Frigijoje“, Selenei skirtos ir kitos gretimos šventyklos (Strabo XII, III, 30).

Pitodoridė ir jos aplinka Strabono fragmentuose piešiama kaip iš esmės administravimu tebeužsiimanti, bet nuo didžiosios politikos atitolusi dama, visiškai nedeganti noru keršyti, puošianti miestus ir, kiek galima spręsti iš konteksto, užsiimanti daugiau religijos negu politikos dalykais.

Polemonidų politika tęsiama šiaurėje, kur ji tampa bendra su trakais (Pantikapėjoje, sprendžiant iš įrašų, stovi trakų kariai)¹⁶, ir Romoje, kuri Polemono I ir Bosporo neužmiršta. Tiberijui valdant, Antonijos Trifenos vaikai, būsimieji Trakijos ir Bosporo valdovai, Romos imperatorių giminaičiai, Tiberijai-Julijai, auklėjami Romos imperatoriaus dvare, beje, tarp jų žaidimų ir mokyklos draugų ir būsimieji Judėjos karaliai.

Mirdamas Aspurgas Bosporo sostą palieka savo sūnams Mitridatui ir Kočiui (Mitridatas – užuomina į Achemenidų liniją, Kotis – į ryšius su trakais). Tačiau nepaisydamas jokių paveldėjimo teisių, Gajus Kaligula 38 m. į Bosporo sostą Senato nutarimu pasodina Polemoną II (Dionas Kasijus (LIX, 12) jį klaidingai vadina Polemono I sūnumi¹⁷), Polemono I vaikaitį, Antonijos Trifenos sūnų, bet jis susilaukia bosporėnų pasipriešinimo, kaip ir jo tėvas. Imperatorius Klaudijus 41 m. Polemoną II atšaukia ir Bosporą atiduoda valdyti Mitridatui, kilusiam iš Mitridato VI; Polemonui II atitenka dalis Kilikijos provincijos¹⁸. Taigi Polemono ipėdiniui netenka nė dalelės senelio užkariautų žemių, kurias val-

do Pitodoridė, nei Polemono Pontas, o tik nežymi dalis Kilikijos, kuri tikriausiai ir taip priklausė Zenono ir Polemono I giminei. T. y. Polemonas II, užuot gavęs tėvo valdas Bosporą su Pontu, numetamas į politikos pašalę, gauna tai, nuo ko pradėjo Polemonas. Polemono II brolis Kotis tuo metu tikriausiai dar mažametis, nes Tacitas (Ann XII, 15) mini, kad 40 m. jis vis dar buvo jaunuolis.

Vėliau Bosporą valdęs Mitridatas VII mėgina išsilaisvinti iš Romos, tačiau jo brolis Kotis (abu jie Aspurgo sūnūs) jo planus išduoda Klaudijui ir pats tampa Bosporo karaliumi. 61–62 m. Neronas Pontą ir Bosporą paverčia eilinėmis Romos provincijomis, atima teisę kaldinti auksines monetas, o nuo Nerono laikų Bospore jau nuolat stovi Romos garnizonas.

Polemonidai nueina nuo scenos. Bosporo aplinkoje jie nebepasirodo, galbūt jų giminė šlovingus laikus mena Mažosios Azijos užkampiuose, ir tik viena šaka nelabai aiškiai susijusi su Trakija ir ten gali turėti savo atskirą likimą. Bet kuriuo atveju trakų karaliaus žmona ir karalaičio motina – Polemono dukra.

Polemono II likimas mums lieka paslaptis. Įtikina, kad jis, susijęs su Trakija ir su Roma bei jos jaunąja diduomene (augo ir buvo auklėjamas Romoje), į Kilikiją trauktis neturėjo jokio noro. Su Kilikija Polemono II niekas nesiejo, grįžimas į Bosporą vargu ar galėjo būti bent kiek tikėtinas, turint omenyje karčią ir jo paties, ir senelio patirtį. Jo dėdė valdė Armėnija, tėvas ir brolis Trakija, senelė – turtingus Mažosios Azijos miestus ir ištisas provincijas, o jis liko karalius be sosto. Kaligula, matyt, jautęs jaunuoliui simpatiją, buvo žuvels, Klaudijus į jį žiūrėjo šalta ir abejingai, Neronas po dviejų dešimtmečių panaikino ir Bosporo, ir Ponto savarankiškumą. Bosporas liko ūkiniu Romos priedėliu, kurio archontai buvo mažateisiai Romos vasalai. Būtent tuo laiku, kai Polemonas II pasiekė brandą, Neronas panaikino Ponto ir Bosporo savarankiškumo likučius ir Polemonas II, jau seniai negalėjęs rimtai tikėtis Bosporo, prarado net teorines galimybes kada nors gauti Pontą, senelio palikimą ar Pitodoridės valdas, irgi paverstas ar prijungtas prie provincijų, administruojamų Romos pareigūnų.

Polemonui II liko trys išeitys. Pirmoji – likti Romoje ir gana nerūpestingai gyventi iš pajamų Kilikijos valdose (jei jos jam liko, Kilikijai virtus provincija), juolab Roma jam turėjo būti artima it gimtasis miestas; antroji – dėtis su trakais, kur jis tebebuvo karališko kraujo diduomenės narys, karaliaus sūnus ir karaliaus brolis. Trečioji – Kilikija, su savo provincijos kvapu ir pralaimėjimo kartėliu, reiškianti visų aspiracijų ir siekių paবায়া. Nesiryždami spręsti už Polemoną jaunesnįjį, galime tik nuvokti, jog paskutinioji išeitis buvo mažiausiai viliojanti. Dvi pirmosios galėjo teikti kokių nors perspektyvų, gal labiausiai, laikui bėgant, net Roma. Trakijos karalystė 46 m. buvo paversta provincija, ir joje

¹⁶ Golubcova, E. S., *op. cit.*, s. 127 ir t.

¹⁷ Latyšev, V. V., *op. cit.*, s. 107.

¹⁸ *Ibid.*, s. 107.

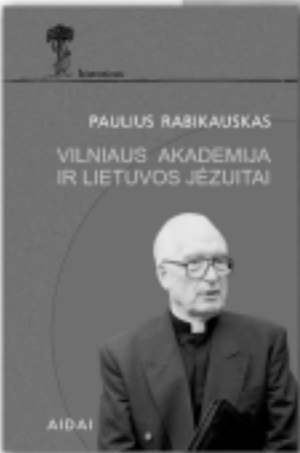
paskutiniųjų karalių giminės atstovai nebuvo reikalingi. Juolab kad Augustas, Tiberijus Rytų karalystes atkakliai vertė eilinėmis Romos provincijomis (Kilikija, Komagena), Gajus Kaligula, rėmėsis Rytų valdovų jėgomis bei įtaka, gražino daug valdų, paverstų provincijomis. Būtent iš Kaligulos Kotisas ir Remetalkas, Trakijos karaliai, gavo Mažąją Armėniją (matyt, kaip senelio Polemono I valdą) ir Trakiją, o Polemonas II, Polemono I vaikaitis, gavo savo tėvo valdytas teritorijas (Dio Cass. LIX, 12, 2). Žinome, kad bosporenai jį atstūmė, ir Klaudijus, vėl viską gražinęs į senąją Romos administracijos Rytuose stiprinimo vėgą, Polemoną II atšaukė iš Bosporo. Mes nežinome, ar Polemonidai nuo 41–63 m. turėjo dar kokių nors karališkos valdžios liekanų Pontoje, tačiau viską bet kuriuo atveju po Klaudijaus turėjo užbaigti Neronas, 63 m. Ponto ir Bosporą drauge pavertęs provincijomis ir čia pastatęs Romos garnizonus.

Taigi Polemonas, Nerono giminaitis, Romoje augęs ir būsimu karaliumi auklėtas kilmingasis, 63 m. turėjo priežasčių įsiusti ant Nerono, o Neronas – priežasčių tai įtartai. Dėl Polemono II teisių į Bosporo sostą galėjo

vykti įvairių diskusijų ir dar reikėjo imti domėn ten valdžiusią gana populiarią Mitridato dinastiją, tačiau bent jau Polemono Pontoje turėjo būti teisėta Polemono II nuosavybė. Neronas, perėmęs Ponto kaip vientisą Romos provinciją, su visais mums žinomais imperatoriaus įtarumo priepuoliais tapo mirtinai pavojingas Polemonui, o tas, Romos imperijos politinius žaidimus puikiai pažįstantis, nuo mažumės tarp kilmingųjų besisukantis ir Nerono charakterį žinąs, galėjo arba laukti klastingo mirtino imperatoriaus smūgio – arba... arba – bėgti?

„Vienas Romos kunigaikštis vardu Polemonas, kuris buvo Nerono giminaitis, susiruošė su žmona ir vaikais, ir su savo lobiais, ir su pavaldiniais savo, su šiuo kunigaikščiu susirinko 500 kilmingųjų su žmonomis ir vaikais ir su daugeliu žmonių. Ir paėmė su savimi vieną astronomą, ir išplaukė laivais jūra link saulės laidos, norėdami sau rasti žemėje tinkamą vietą kur galėtų gyventi ir gyventi ramiai...“¹⁹

¹⁹ *Polnoje sobranije russkich letopisei*, t. 17: Zapadnorusskije letopisi, Sankt-Peterburg, 1907, s. 228–229, 241–242, 296–297, 263–264.

**VILNIAUS AKADEMIJA
IR LIETUVOS JĖZUITAI**

*Paulius Rabikauskas SJ (1920–1998) –
europinio garso istorikas,
Popiežiškojo Grigaliaus universiteto Romoje vicerektorius,
Bažnyčios istorijos fakulteto ilgametis dekanas,
aktyvus LKMA narys.*

*Antroje Pauliaus Rabikausko studijų rinktinėje – darbai,
skirti Vilniaus akademijai ir Lietuvos jėzuitams.*

Apie Žižeką ir totalitarinio galvojimo rekonstrukciją

NERIJA PUTINAITĖ

Juk, pirmiausia, aš kruopščiai
dėstau didįjį mokslą
Dvasią iš prietarų spastų visai
išlaisvint norėdams
Lukrecijus, *Apie daiktų prigimtį*

Noras atrasti galimybę „išeiti į visuomenę“, netampant tik politiniais patarečiais, politologais, įvairaus rango tarautojais, jau seniai net neišsakytas kirbėjo ne vieno Lietuvos filosofų bendrijos nario galvoje. Filosofija, reiškianti specialių problemų tyrimą, atrodo, gali sudominti tik nedidelį tos pačios srities filosofų būrelį ar, geriausia atveju, grupelę filosofija besidominčių nespecialistų. Tokia filosofija ne vienam tampa nepatraukli, nes vertinama kaip praradusi ryšį su tikrove. Todėl nenuostabu, jog atrasti ryšį su visuomene, su kintančia tikrove, pateikti realiai visuomenei jos atspindį pasirodo esąs vienas būtiniausių dabartinio filosofavimo uždavinių. Kaip tik jį, atrodo, ir atliko kovo 13 d. į Lietuvą užsukęs pasaulyje išgarsėjęs slovėnų filosofas Slavojus Žižekas. Save materialistu, nekrikščionimi ir „Lenino mokiniu“ vadinantis mąstytojas, pasižymintis išskirtine praktine įžvalga bei įtaigiu kalbėjimo stiliumi, Vilniuje skaitytoje paskaitoje atskleidė vieną galimų šiuolaikinio pasaulio matymo ir aiškinimo perspektyvų. Žižeko pavardė jau seniai šmėžavo mūsų filosofiniuose horizontuose, iki jam pasirodant, jau būta nemažo šalininkų būrio. Paskaitos klausytojų gausa leidžia manyti, jog jo galvojimas tampa nors ir ne priimtinas, tai bent jau svarbus. Kokia yra ta Žižeko patrauklumo paslaptis, ka-

jo minčių populiarumas mums atskleidžia apie mus pačius?

Žvelgiant iš filosofijos istorijos perspektyvos, Žižeko požiūris ne tik kad nėra naujovė, bet pavadintinas klasikiniu, skleistu ne vieno filosofo. Vienas pirmųjų jo pirmtakų – Antikos mąstytojas Lukrecijus, teigęs, kad „niekas iš nieko dievo valia niekuomet nesidaro“ bei pasiūlęs materialistinių dalykų prigimties aiškinimo būdą. Žižekas plėtoja tą pačią idėją, tiesa, remdamasis šiuolaikinio pasaulio realijomis, į pasaulį žiūrėdamas šiuolaikinio žmogaus žvilgsniu. Kaip šiuolaikinis žmogus, Žižekas žmonių pasaulį mato esantį politinės prigimties, kaip materialistas jis daro prielaidą, jog mūsų gyvenamas pasaulis yra globaliai politiškasis. Lukrecijui, aptarusiam regimojo pasaulio prigimtį, pirmiausia rūpėjo gamtiškasis pasaulis bei žmogus kaip gamtiška būtybė. Žižekui politiškumas yra vieninga „gamta“, o žmogus – turintis politinių santykių nulemtą pavidalą, t. y. politinės prigimties.

Paskaitoje Žižekas pabrėžė, jog mes gyvename ne tradicinėje, o dirbtinai sukonstruotoje, manipuluojamoje aplinkoje. Mūsų pasaulio daiktai esą praradę medžiagiškumą. Tame pasaulyje alus yra be alkoholio, mėsa – be riebalų, kava – be kofeino, seksas – virtualus. Žmogaus viešos raiškos galimybės taip pat esančios politiškai manipuluojamos. Šiame pasaulyje nesama jokių nepolitiškumo properšų, jokios nepolitinės laisvės galimybės. Jame joks įvykis negali ženklinti jokio radikalios pokyčio. Pavyzdžiui,

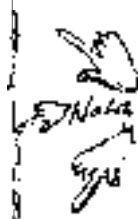
viename savo interviu apie rugsėjo 11-osios įvykį Žižekas paneigia dažną vertinimą, jog po jo „niekas nebebus kaip buvę“. Tuo metu neįvykę jokios esminės permainos, tai tik mums suteikia „sugrįžimo į tikrąjį gyvenimą pojūtį“. Politinė pasaulio prigimtis ir po šio įvykio lieka nepakitusi, paklū-

tanti tik jai vienai būdingiems dėsningumams.

Kartu su Žižeku suprasdami pasaulį kaip visuotinai digitalizuotą, virtualizuotą, politizuotą, išvysime, kad bet kurie radikalūs pokyčiai,

net galintys nusinešti daugelio žmonių gyvybes, yra būtini, palaikantys šio pasaulio gyvybingumą. Idėjiniai Žižeko pirmtakai teigėdavo, jog gamtoje atsirasti kas nors nauja gali tik ko nors išnykimo sąskaita, o gamtiška mirtis nieko nekeičianti, esanti naujumą maitinanti *mors immortalis*. Į politinius pokyčius, net didelių politinių darinių išnykimą Žižekas žiūri kaip į natūralų politinio pasaulio reiškinį, nevertintiną gėrio ar blogio matu.

Politiškumo visete jokie politiniai dariniai esmingai nesiskiria vienas nuo kito. Jei pasaulis turi bendrą politiškumo prigimtį, ieškotinos tik jam bendrų dėsnių apraiškos, o ne vertinimo kriterijai, skatinantys pripažinti anapus vieningo pasaulio esantį vertinamąjį atskaitos tašką. Paskaitos klausytojus galėjo šokiruoti paralelės tarp politinės tvarkos Stalino režimo metais, socialistinėje Jugoslavijoje ir šiuolaikinėje demokratijoje, tarp politinio korektiškumo reikalavimo

ir totalitarinio režimo taisyklių represyvumo.

Žižeko tai nestebintų. Jo nuomone, žmonės linkę vertinti, atmesti, priešintis įvairiems reiškiniams, nes nesupranta juos supančio pasaulio prigimties. Jie vengia politiniame pasaulyje, o kartu ir jų politizuotame asmeniniame gyvenime atsirandančio naujumo, nes save su juo susieja, dažniausiai išgyvendami jį kaip traumuojantį. Išsilaisvinimo jie dažniausiai siekia ieškodami fiziškai paliečiančių brutalių patirčių. Kaip pavyzdį filosofas pasitelkė kino filmą *Fight Club*. Fizinis savęs žalojimas, etinė kitus žalojanti transgresija – vienintelės autentiškos patirtys. Neatsitiktinai diskusijoje paprašytas apibrėžti savo etikos supratimą, Žižekas nurodė ją esant pagrįstą ne „moralumu“, bendrijos normų visuma, o maištingu, nuolat atnaujinamu proveržiu pastarojo atžvilgiu. Tačiau etikos atradimas nėra galutinis Žižeko apmąstymų tikslas.

Į Žižeko teoriją reikėtų žvelgti kaip į politinę psichoterapiją, kurios metu žmonės turėtų suvokti kai kuriuos pasaulio vyksmo dėsniumus bei išmokyti nesieti savęs su jais egzistenciškai ar etiškai. Turėtų atsirasti naujas, atsietas požiūris į įvykius, kurių dėl pasaulio tvarkos joks žmogiškasis išikišimas negali pakeisti. Apsiginklavęs šiuo mokslu ir žinojimu, būdamas pasaulyje, nesipriešindamas jo pažintiems dėsniumams, žmogus įgyja laisvę nuo savo susisaistymo, etinio išipareigojimo bei pasiekia būvį, kurį ne tik Žižekas, bet ir kiti postmodernistai įvardija prancūzišku žodžiu *jouissance*. Panašiai šį siekį yra įvardijęs ir Lukrecijus, teigęs, jog vienintelis gamtai rūpintis dalykas yra tas, kad „siela malonų jausmą įgytų, nuo nerimo išsivadavus ir baimės“.

Akivaizdu, kad daugelis Žižeko samprotavimų prasilenkia su faktais. Juk nealkoholinis alus yra tik išimtis alaus visete, save žaloti linkęs toli gražu ne kiekvienas žmogus, atrodo, kad ne tiek daug žmonių teigtų praradę realybės jausmą. Nepaisant Ži-

žeko dėstomo požiūrio, žmonės labai skausmingai reaguoja į tokius įvykius kaip rugsėjo 11-oji, karus, revoliucijas, brutalumą, į savęs žalojimą žiūri veikiau kaip į blogybę, o ne gerį, bei mieliau renkasi gyvenimą laisvame, o ne totalitariniame pasaulyje. Tad dėl ko šiandien mums toks patrauklus Žižeko aptartas politiškai totalus pasaulis, kuriame negalioja jokie absoliutūs jame vykstančių įvykių vertinimo taškai, leidžiantys politinius įvykius ar reiškinius pasverti gėrio-blogio, tiesos-netiesos matu, jokie asmenine patirtimi paremti argumentai?

Kaip tik mūsų visuomenėje, išgyvenusioje politinio totalitarizmo režimą, atmetusį bet kokius neideologinius atskaitos taškus (transcendentinį, moralinių vertybių, nelygstamos žmogaus vertės), yra natūraliai linkstama pasaulį aiškinti pasitelkiant paprastą, labiausiai matomus reiškinius apimantį modelį. Žižeko tikrovės, apibūdinamos virtualų, ekonominių, kultūrinį totalumą reiškiančiais terminais, („globalios tikrovės“) modelis yra kaip tik toks. Jis paprastas, paremtas keliais pagrindiniais principais, lengvai išsavinamas ir nereikalauja jokių ypatingų mąstymo ar suvokimo pastangų. Totalitarizmo, politinio ir socialinio, paženklintai patirčiai prielaida apie pasaulį, nevaldomą nesuvoktą esamų dėsniumu, pasaulį, kuriame daug ką lemia žmonių pasirinkimai, jų laisva valia, galinti kreipti į gera ar į bloga, atrodo esanti naivi ir prieštaraujanti tikrovės apčiuopiamybei.

Žižeko idėjos mums artimos ir todėl, kad mumyse dar gyva idėja proto ar teorijos pagalba pertvarkyti visuomenę, pakeičiant jos nuostatas tikrovės atžvilgiu. Mes, nors ir suvokiame gyvenimą „post-sovietinėje“ visuomenėje, negalime nepripažinti akivaizdžių jos „sovietiškumo“ apraiškų. Daugeli šiandien vykstančių socialinių reiškinų galime kartu su Žižeku vertinti kaip trauminės patirties pasekmę, kaip vis dar išgyvenamos praeities rezultata. Atrodytų, tik dėl šio prisirišimo „dingęs“ sovietinis pasaulis vis

dar yra mūsų tikrovės dalis. Žižeko pasiūlyta politinė psichoterapija iš tiesų atrodo labai viliojančiai, nes sukuria regimybę, kad sėkmingai atlikta leistų mūsų visuomenei galų gale išsivaduoti iš susisaistymo su įvykiais pokyčiais bei pilnai atsiverti naujumui, tapti nauja visuomene. Mes jau esame išgyvenę panašių sovietmečiu praktiškai įgyvendintų siekių pasekmes, pražūtingas visuomenei ir žmogui. Panašu, kad net ši patirtis mūsų neapsaugo nuo pagundos tikėti visuomenės galvojimo terapijos efektyvumu.

Žižeko požiūris mums gali būti patrauklus ir dėl to, jog jis programiškai atsisako užimti ar atstovauti bet kokiai pozicijai. Tai plaukia iš jo teorinių prielaidų, neleidžiančių priimti jokių išskirtinių vertinimo taškų. Žižekas taip pat sėkmingai gali pasisakyti ir prieš kairiųjų, ir prieš dešiniųjų politinę poziciją, prieš politinį korektiškumą, kartu prieš politinę nelygybę, už transgresijos bei griežtos politinės tvarkos būtinumą, už krikščionybės privalumus bei prieš jos praktines apraiškas Viduramžiais. Žižekas puikiai laviruoja tarp įvairiausių galimų pozicijų, sutikdamas ir nesutikdamas su visomis jų iškar-to. Išgyvenusiems totalitarizmą, kuriame nebuvo prielaidų asmens autonomijai, laisvei reikštis, kuriame vienas pagrindinių asmeninių rūpesčių buvo neperžengti dvikalbystės ribų, toks požiūris yra itin artimas. Jis rodo kelią, kuriuo einant ir šiandien galima išvengti pasirinkimu, būtinybės apibrėžti savo etinę, teorinę ar politinę poziciją.

Galima numanyti, jog Vakaruose, jau pusšimtį metų išgyvenančiuose marksistinės teorijos krizę, Žižeko teorija gali dominti kaip itin vykęs šiuolaikinis marksistinės dvasios socialinėje kritikoje atgaivinimo kelias. Mes postmodernistą Žižeką galime suvokti tik posovietiška. Mūsų galvojimui jis tampa patrauklus ne todėl, kad atveria naują naujo pasaulio perspektyvą, o dėl to, kad leidžia mums saugiai pasijusti senajame. ☒

Svaiginantys religijos toliai

AUGIS OSVALDAS

Šių metų vasario 28 – kovo 1 d. Vilniaus universiteto Religijos studijų ir tyrimų centras pakvietė į konferenciją „Religija ir kultūra“, kurią sudarė trys sesijos: „Religija ir visuomenė“, „Filosofija ir teologija“ bei „Religija ir menas“. Gausus pranešėjų skaičius bei sveikinančių asmenų svoris žymi konferenciją buvus svarbų mokslinės religinės visuomenės gyvenimo įvyki. Tačiau kartu ji leidžia spręsti apie šios visuomenės rūpesčius ir bėdas.

Šiandien Lietuvoje surengti įdomia mokslinę, juolab religinius dalykus liečiančią konferenciją yra išties nepaprastai sunku. Organizatoriai neišvengiamai susiduria su temos parinkimo problema. Jei pernelyg siaura, į konferenciją gali susirinkti ne tik mažai žiūrovų, bet ir dalyvių. Juk niekam ne paslaptis, kad Lietuvoje ne mėgėjų, o religijos dalykų žinovų esama itin mažai. Kita vertus, pernelyg plati tema, galinti privilioti daug klausytojų, būtinai sukuria situaciją, kai tarp pranešimų nelieka glaudesnių dalykinių sąsajų ir tampa nepaprastai sunku surengti produktyvias diskusijas. Iš dviejų rizikingų kelių šios konferencijos organizatoriai pasirinko pastarąjį ir pasiūlė dalyviams plačią temą „Religija ir kultūra“. Ši rizika pasiteisino tuo, kad skaityti pranešimai leido suvokti religinio domėjimosi Lietuvoje platumą, jo kryptis bei maloniai nustebti atradus, jog kai kada šis domėjimasis gali duoti ne tik detalaus mokslinio tyrimo rezultata, bet ir pateikti naujų originalių išvalgų. Kita vertus, prisiimta rizika davė ir neigiamų vaisių: tarp

pranešimų būta itin mažai sąsajų, todėl nebuvo beveik jokio tarpusavio dialogo. „Religija“ ir „kultūra“ pasirodė esančios taip plačiai ir individualiai suvoktos sąvokos, kad negalėjo sukurti jokio apibrėžto konferencijos vyksmo centro. Svarbiausias dalykas, kurį konferencija atskleidė, – kad pati „religija“, gyva, veikianti kultūroje, visuomenėje ir žmogaus kasdienybėje, šiandien Lietuvoje yra didžiausia problema. Kalbėti apie krikščioniškąjį tikėjimą, dogminę teologiją, filosofijos ir teologijos ribas šiame religinės savimonės kontekste pasirodė esant pernelyg didelė prabanga.

Religijos sampratų bei jos kontekstų įvairove pasižymėjo jau pirmoji sesija „Religija ir visuomenė“. Ji žadėjo pateikti įvairiopus religijos veikimo visuomenėje būdus. Tačiau viltis suvokti šio poveikio specifika dingio, nes pranešėjai rėmėsi radikaliai skirtingomis ne tik visuomenės, bet ir religijos sampratomis. Pirmiausia liko neaišku, apie kokią visuomenę čia kalbama: XVI a. (Aušra Pažėraitė, „Izaoko Trakiškio polemika su krikščionimis“), krikščionių ar musulmonų (Egdūnas Račius, „Musulmoniška misionierių veikla internete“), Lietuvos (Donatas Glodenis, „Tikėjimo žodžio judėjimo Lietuvoje transformacija: nuo sektos link denominacijos“) ar kurią nors kitą (Vl. B. Sotirovič, „The Role of Patriarchate of Ipek (Pec) in Preservation of Serbian National and Cultural Identity within the Ottoman Empire since the Revival of the Patriarchate until the Incineration of St. Sabbas' Relics (1557–1595)“), se-

kuliarią (Andrius Navickas, „Religinės tolerancijos sekuliarioje visuomenėje paradoksai“) ar religiškąją, virtualią (Paulius Subačius, „Realūs konfliktai virtualiame diskurse: dvi sąmoningumo takoskyros“) ar „realią“.

Pranešimuose iš tiesų buvo pateikta daug vertingos istorinės, sociologinės ir teologinės informacijos. Šiai sesijai nepakenkė ir tai, jog greta detalių mokslinių pranešimų, kuriems suprasti reikėjo būti apsiginklavusiam giliomis istorinėmis ir teologinėmis žiniomis, buvo pranešimų, labiau priminusių nostalgiskus turistinius prisiminimus apie tolimas šalis, kiti buvo vien referatyvaus pobūdžio. Tačiau pranešimų visuma tik patvirtino faktą, kad kiekvienoje istorinėje epochoje ir kiekvienoje žmonių bendrijoje būta skirtingas formas įgavusio religijos ir visuomenės ar net religijų sugyvenimo visuomenėje santykio. Kiekvienas pradėtas skaityti pranešimas suteikdavo vis naują viltį, jog bus pažvelgta ir į dabartinę visuomenę Lietuvoje, religijos vieta joje ir taip taps aiškesni dalykai, su kuriais susiduriame kasdienybėje. Tačiau ši viltis išblėsdavo pranešimui pasibaigus.

Dabartinė Lietuvos visuomenė, galėjusi tapti visų šios sesijos pranešimų, turėjusių skirtingus atspirties taškus, tikslu bei šios sesijos centrine tema, buvo aptariama tik kaip viena tarp gausybės buvusių ar esamų visuomenių. Iš tiesų, kodėl turėtų rūpėti visuomenės, kurioje gyvena kuris nors asmuo, ar religijos, kurią jis išpažįsta, vieta joje, jei istorija atskleidžia tokią platų religijos ir visuomenės santykio modelių spektrą. Mokslinis neutralus požiūris į religiją atrodo kaip apgaulingai išvaduojantis nuo konkretaus įpareigotumo.

Atrodė, jog tokio asmeninio rūpesčio dėl gyvenamos tikrovės stoka bei vien tik mokslinio suinteresuotumo tiriamu objektu, tai yra religija, perviršis bus pakoreguotas antroje sesi-

joje „Filosofija ir teologija“. Pavadinimas leido manyti, kad galbūt bus pateikta originalių teologijos ir filosofijos santykio interpretacijų. Ir čia temų spektras išsiplėtė neregėtai plačiai: nuo daug klausimų keliančios filosofinės teologijos „filosofijoje“ interpretacijos (Dalius Jonkus, „Fenomenologija ir teologija“) iki teologijos kaip Šv. Rašte aptinkamų metaforų hermeneutikos įpavidalinimo (Tomas Kačerauskas, „Egzistencinė šventraščio hermeneutika: Bultmann, Jungel ir Ricoeur“); nuo specialių žymaus teologo keltų problemų (Dalia Marija Stančienė, „Sielos samprata Tomo Akviniečio antropologijoje“, Gintautas Vyšniauskas, „Transcendentalijų teorijos metmenys Tomo Akviniečio pirmajame traktato *Apie tiesą* klausime“) iki šiandienos teologų išvalgų apie galimą teologijos atsinaujinimą (Valdas Mackela, „Teologijos metodas ir metateologija“) bei egzistencinių tikėjimo krizės įveikos, „pasitikint be pagrindo“, kelių (Tomas Sodeika, „Martinas Buberis apie du tikėjimo pavidalus“); nuo vienos iš neoplatoniškų mokymo apie žmogaus dievėjimą apžvalgų (Darius Alekna, „Filosofinė religija Boecijaus *Filosofinėje paguodoje*“) iki netikėtai šviežio ir gilaus požiūrio į dvasingumą ir teologijos krizę (Saulenė Žiugždaitė, „Chiaros Liubich dvasinė doktrina: teologijos galimybė“).

Jei sesijos pranešimų temos ir leido manyti juos pateiksiant ne šiaip religijos, o krikščionybės „doktrinos“ pagrindą, daugelio jų turinys tai tuoj pat išskleidė. Jų pobūdis liudija „humanitaristikos“ veržimąsi į teologijos sritį bei apibrėžtos teologijos sampratos ar teologinių tyrimų kultūros nebuvimą. Nesant bendro teorinio, „doktrininio“ pagrindo, nepastebėtos lieka akivaizdžiai provokacinės ir naujos temos, kaip antai Mackelos pristatytos šiuolaikinio teologo Jeano-Luco Mariono pažiūros. Nesant apibrėžtų kategorijų, sąvokų, teologinio diskurso konteksto, negalimos tampa ir diskusijos, geriausiu atveju virstančios atskirų sąvokų aiškinimu.

Neretas pranešėjas leidosi suviliojamas „religijos“ sąvokos platumo ir kalbėjo, vedamas ne dalykinio suinteresuotumo, o keldamas tuo metu asmeniškai aktualius klausimus, atsirandančius po egzistencinių-filosofinių tikėjimo ir Dievo paieškų. Ši sesija atskleidė, jog religinį interesą turinčioje mokslinėje bendrijoje teologija dažniausiai suprantama kaip apimanti visa, kas vienaip ar kitaip susiję su kalbėjimu apie Dievą. Konkrečios Bažnyčios tradicijos neribojamos, asmeninio rūpesčio vedamos Dievo paieškos paprastai tapatinamos su tikėjimu, priklausymu ribas prarandančiai tikinčiųjų bendrijai. Angažuo-tis konkrečiam tikėjimui ir taip įgyti kritiškumo (teologinę) atramą savo ir kitų pozicijos atžvilgiu šiandien atrodo nebūtina plačiam, įvairiausias temas ir požiūrius apimančiam religijos tyrimui.

Trečia ir paskutinė sesija „Religija ir menas“, greta buvusių „įprastų“ temų, žadėjo pateikti ką nors šviežio ir netikėto, gundydama provokuojančiais pavadinimais bei gausiomis vaizdinėmis priemonėmis. Pirmoji iškilusi teorinė tema, klausimas apie religinio įvaizdžio, religinės-kultūrinės atminties gyvumą šiandien (Tojana Račiūnaitė, „Šventųjų kaulų grožis. Relikvijos XVIII a. LDK kultūroje“, Arūnas Gelūnas, „Šiuolaikinis religinis vaizdinys vaizdų pertekliaus fone“), galėjusi tapti ne tik sesijos, bet ir visos konferencijos tema, buvo užgožta vaizdavimo praktikos. Trečioje dalyje karaliavo kinas. Kinas, matyt, yra tapęs panacėja sausų teorinių pranešimų, o gal ir apskritai nuo sąvokų, teorijų bei apibendrinimų prievartos pavargusiems filosofams. Atsakymą į klausimą, ar tikėjimas ir kyla iš nieko patirties (Rita Šerpytytė, „Nihilizmas ir tikėjimas (Pontorno, Pasolini, Vattimo)“) sutvirtino Pasolinio filmų „Varškė“ ir „Teorema“ ištraukos. Intriguojantis klausimas apie galimas skirtingas geismo realizacijas (Jūratė Baranova, „Geismas ir skaislybė“) buvo iliustruotas filmo „Neturto seserys“ bei Oskaro Koršunovo

spektaklio „Geismas“ fragmentais. Abejojant, ar tik paslaptingas, dieviškas yra meistriško šaltinis (Lilija Duoblienė, „Meistro išmonė: nuo Viešpaties įkvėpto Bazelio iki Tarkovskio Boriskos“), rodyta Tarkovskio filmo „Varpas“ ištrauka. Galiausiai susirinkę galėjo pamatyti ir fragmentų filmo „Matrica“, lyg ir vedančio prie klausimo apie mūsų situacijos tikroviškumą, apie tikrovės tikroviškumo įvertinimo kriterijus (Nerijus Milerius bei Tomas Sodeika), ir lyg pateikiančio šiokių tokių atsakymą.

Praktiškai nepateisinama iš anksto priešiška priimti naujas minties pateikimo formas. Net jei konferencijos ketvirtadalis primena gana prastai surežisuotą vaizdinį-kalbinį šou, kuriame išvadas pasidaryti turi pats žiūrovas. Neabejotina, kad kino rody-mas, kaip ir kitos minčių perteikimo priemonės, jei tinkamos, gali nešti svarbių supratimo ar išvalgos vaisių. Tačiau Lietuvoje tai pasirodė kol kas esant tik naujai pakilusi mados banga. Net žmogus, kuris nėra didelis kino nekentėjas, per tris valandas pamatęs šešių skirtingų autorių filmų fragmentus, neįrėmintus svariais kalbiniais apibendrinimais, pasijus neįjaukiau ar bent jau neleistinai išvargintas. Jam, žinoma, kils klausimas, ką norima pasakyti, o gal net nuogąstaudamas manys, kad jį skatina pasidaryti išvadą, jog parodyti filmai yra ne tik krikščioniško pasaulėvaizdžio atspindžiai, krikščioniško tikėjimo išraiškos, bet ir kad juose (kartu ir garsiojoje „Matricoje“ bei Pasolini'o kūrinuose!) tas krikščioniškumas geriausiai ir matomas. Tokios deklaracijos laukimo įtampa, pamažu išaugusi ir viršūnę pasiekusi konferencijos pabaigoje, buvo neutralizuota retoriškai ironišku Tomo Sodeikos klausimu auditorijai: „Ar toks menas šiandien netampa religijos pakaitalu?“ Ilgai lauktai atomazgai buvo užkirstas kelias, nors įvairių, su krikščionyste nieko bendra neturinčių dievoieškos formų įvardijimo galimybė ir išliko.

Prieš dešimtmetį įsikūrus Religijos studijų ir tyrimų centrui būta vilčių,

jog jis taps vieta, kurioje metams bėgant kristalizuosis aiškios mokslinės religijos tyrimų kryptys, kad tai bus centras, diktuojantis šių tikslinių tyrimų, gal net akademinės veiklos madas. Nepaisant to, šiandien centras atsiskleidžia esąs nei geresnis, nei prastesnis už kitas akademinio aktyvumo vietas. Ir jame neatsispirta pagundai organizuoti plačią, aiškaus objekto neturinčią mokslinę konferenciją, tokią pat kaip ir daugelis organizuojamų Lietuvoje, keliančių daug abejonių dėl jų rezultatų tikslingumo. Vis dėlto ši konferencija vertintina kaip itin pozityvus reiškinys, suteikęs progą atskleisti šiandienos religinių

tyrimų situacija. Pranešimų gausa parodė, kad mūsų akademinės visuomenės domėjimasis religija nėra nusiūgęs. Kita vertus, tapo aišku, jog mus dominantis religinių tyrimų objektas ir pagrindas šiandien yra „religija“, prarandanti bet kokius krikščioniško tikėjimo bruožus, apimanti bet kokias individualias estetines ar etines pajautas bei, žinoma, nė kiek individualiai neįpareigojanti. Be abejo, atsakomybė už konferencijos situaciją, kurią formavo dalyvių pasiūlyti pranešimai, tenka ne vien visuomenei, kintančiai religijos ar krikščionybės padėčiai, net ne centrui, o visai akademiškai aktyviai krikščioniškai bendrijai. ☞

Ženevoje buvo protestantų inkvizitorius. Bėgant laikui mūsų ordinas vis giliau suvokė savąją charizmą Bažnyčioje. Tikėjimo grynumas kartu yra ir tikėjimo bei meilės grynumas. Tai tiesiog reiškia skelbti Evangeliją visoms tautoms skirtingais būdais – tokia mūsų ordino charizma. Šiandien, ačiū Dievui, suprantame ordino prasmę kitaip negu inkvizicijos laikais, – ne todėl, kad nesiektume tikėjimo grynumo, bet šiandien tam grynumui kyla religijų dialogo, ekumenizmo, humanizmo, tikėjimo ir teisingumo iššūkiai, taip pat Evangelijos skelbimas per žiniasklaidą, internetą ir t. t. Taigi egzistuoja įvairūs veiklos frontai.

Vasario pabaigoje Romoje dominikonai buvo surengę uždara seminara, kurio metu diskutuota apie pačių dominikonų vaidmenį inkvizicijoje. Apie ką ten buvo kalbėta?

1998 m. generalinis susirinkimas Bolonijoje pavedė ordinui rengti studijų sesijas ir tirti dominikonų vaidmenį inkvizicijos procese. Būtų labai lengva iš to padaryti šou, susikviesti spaudą ir pradėti už viską atsiprašinėti. Ne, mes privalome ištirti viską taip, kaip yra. Per pirmąją studijų sesiją kalbėta tik apie inkviziciją XIII a., o tai visiškai specifinis dalykas. Kartais žiniasklaida nori didžiulių sensacijų ir skatina žmonių smalsumą. Kol kas inkvizicijos ekspertai studijuoja šį procesą tarp savęs, prieš pateikdami visuomenei galutines išvadas, o tai šiek tiek užtruks. Juk šiandienos akimis žiūrint, labai sunku suvokti anų laikų mentalitetą. Galiu tik pateikti tokį palyginimą: kaip šiandien vienu sunkiausių nusikaltimų laikomas pinigų padirbinėjimas, XIII a. sunkiausias nusikaltimas buvo tikėjimo klastojimas. Taigi privalome įsigilinti į anų laikų mąstyseną ir nedaryti skubotų išvadų.

Vienas dominikonų ordino šūkių yra Tiesa. Kaip galima liudyti vieną tiesą postmoderniame pasaulyje, kur egzistuoja tiesų pliuralizmas?

Mylėti tiesą taip, kaip asmenį

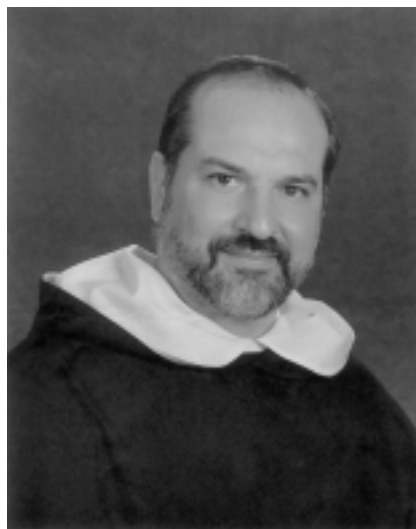
Dominikonų ordino magistrą br. COSTA CARLOSA AZPIROZA kalbina RŪTA TUMĖNAITĖ

Brolis Carlosas Azpirozaz OP prisistatydamas nepamiršta pabrėžti, jog yra gimęs Buenos Airėse, „Argentinos sostinėje ir tango sostinėje, nes tango – Buenos Airių šokis, tik ne toks, kokį jį rodo Holivudas“. 45 metų brolis Carlosas yra baigęs kanonų teisės mokslus Romos *Angelicum* universitete, turi daktaro laipsnį. 2001 m. liepą kapitulos metu Rodo saloje JAV išrinktas šv. Dominyko įpėdiniu ir ordino magistru. Šiuo metu lanko dominikonų bendruomenes visame pasaulyje.

Pokalbis su br. Carlosu įvyko 2002 03 18 Vilniaus šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo vienuolyne.

Nuo pat įsikūrimo XIII a. dominikonų ordino charizma buvo „tikėjimo grynumo gynimas“. Kaip žinia, anksčiau šią priedermę dominikonai aktyviai vykdė per inkviziciją. O kaip jums sekasi išlaikyti charizmą šiandien?

Visų pirma, žodis „inkvizicija“ apima daugybę šimtmečių, ilgą Bažnyčios istorijos laikotarpį. Todėl turime

Brolis Costa Carlosas Azpirozaz OP

stengtis nepainioti skirtingų šio žodžio reikšmių. XIII a. inkvizicija buvo visiškai kitokia negu, pvz., XIX a., be to, būta katalikiškos ir protestantiškos inkvizicijos, antai Jonas Kalvinas

Mes, dominikonai, mėgstame sakyti, jog mylime tiesą taip, kaip mylime asmenį. Jeigu mylite tiesą taip, kaip mylite žmogų, jūs ieškosite tos tiesos lygiai taip pat, kaip išimylėjęs žmogus ieško savo jausmų objekto. Kai esate išimylėjęs, bet koks ženklas, – telefono skambutis ar automobilio signalas – jums atrodo kaip mylimojo ženklas, ženklas, kad tas žmogus ieško jūsų. Taigi visur, kur tik randu mažutį Evangelijos grūdėlį, žinau, kad ten yra Jėzus ir kad aš privalau išsaugoti šią sėklą ir padėti jai sudygti. Štai kodėl mus taip domina religijų dialogas, ekumenizmas, nes mes mylime Jėzaus Kristaus tiesą kaip žmogų, mylime taip, kaip jis mus myli, ir ieškome jo ženklo kituose.

Vatikano II Susirinkimo laikais dominikonų ordinas buvo laikomas simpatizuojančiu kairiosioms politinėms pažiūroms. Ar galėtumėte atskleisti savo santykį su politika šiandien?

Skirstymai į kairę ir dešinę priklauso nuo to, kur yra mūsų širdis, o mūsų širdis yra Dievuje ir žmonėse. Pasaulis yra nelyginant vaivorykštė, taigi negalėtume pasakyti, kur yra kairė ar dešinė. Viskas priklauso nuo konkrečios šalies. Antai Gvatemaloje 1985 m. valdžia buvo labai konservatyvi, nacionalistiškai nusiteikusi ir nužudė daugybę žmonių vien dėl to, kad jie buvo vargšai. Taigi Evangelijos skelbimas ten buvo visai kitoks negu, pvz., Sovietų Sąjungos glūdumoje. Man nepatinka skirstymai „kairė-dešinė“, nes tai priklauso nuo žmogaus požiūrio į tikrovę. Daugelis ordino kritikų buvo kraštutinės dešinėsios pakraipos, todėl, žvelgiant jų akimis, kiti visada bus kraštutiniai kairieji. Pasak Jono XXIII, Vatikano II Susirinkimo tikslas buvo atverti langus Bažnyčioje. Galbūt tada kai kurie žmonės, manė, kad jie kontroliuoja padėtį, stauga pasijuto nesaugūs. Taigi kartais kairė ar dešinė yra mūsų kitiems kabinamos etiketės.

Vienas dominikonų ordino šviesulių

yra šv. Tomas Akvinietis. Kuo jo mokymas galėtų būti aktualus šiandien, ką jis gali duoti šiuolaikinei visuomenei?

Šv. Tomas Akvinietis buvo žmogus, kuris stengėsi suprasti, kas yra Dievas, kas esu aš, kas esame mes ir kokie ryšiai mus sieja. Taigi jis yra amžinas ta prasme, kad mums paliko dovaną: būdą suprasti pasaulį, žmogaus teises ir patį Dievą. Mes labai didžiuojamės Tomo atvirumu dalykams tokiems, kokie jie yra, o ne kokius mes juos išivaizduojame. Juk

kartais visokie skirstymai į kairę ar dešinę kyla iš to, jog manome, kad visi dalykai turi būti tokie, kokius mes juos išivaizduojame, kaip sakė Hegelis: „Tikrovė yra tokia, kokią aš manau ją esant“. Tai netiesa. Šv. Tomui Akviniečiui tikrovę sudaro dalykai tokie, kokie jie yra, kokius juos sukūrė Dievas. Taigi apmąstydamas pasaulį, aš galiu pasiekti Dievo išmintį, – štai Tomo Akviniečio dovana. *Hieri, hodie et semper* – vakar, šiandien ir visada. Štai dėl ko šv. Tomas mums yra amžinas pavyzdys. ☒

Naujųjų Lietuvos paminklų nelaimės

ELONA LUBYTĖ

Nepriklausomybės minėjimo išvakarėse baigėsi Mindaugo paminklo konkursas. Buvo premijuotas skulptoriaus Regimanto Midvikio bei architektų Algimanto Nasvyčio, Ričardo Krištopavičiaus, Inesos Alistrovaitės projektas. Paminklas turėtų būti atidengtas 2003 m. liepos 6 d. Dailininkas be skrupulų, lyg greito maisto restorane, prieš dešimtmetį sukurtą ir neįgyvendintą Gedimino paminklo projektą pritaikė kito Lietuvos valdovo atvaizdai. Priimant sprendimą, neatsižvelgta į groteskiškai profesionalų recenzento Petro Mazūro vertinimą: „Projektas tikrai pagerėjo po pirmojo turo, išnyko bangpūčio įvaizdis, tačiau tai vis dar ne Mindaugas, o kažkoks Senis Šaltis. Išliko pats tipažas – toks gerietis, tinkantis vaikų darželiui. Todėl [...] teks rasti karaliaus įvaizdį, kuris priverstų patikėti, kad prieš mus – Mindaugas“ (cit. pagal *Lietuvos rytas, Mūsų malūnas*, 2002 kovo 19 d.). Ir vėl, kaip ir po Vilniaus ikūrimo (1988), Gedimino

(1990, 1992), Atsisveikinimo su Lietuva (1990), Telecentro gynėjų (1991), Lietuvos Laisvės Kovų Sąjūdžio Tarybos pirmininko, partizanų generolo Jono Žemaičio (1997, 1998) paminklų konkursų rezultatai netenkina komisijos narių, kūrėjų bendruomenės. Geriausiai visuomenės nuotaikas išreiškė LR kultūros eksministras Saulius Šaltenis: „Lietuvoje daug nelaimingų paminklų, našlaičių, gimusių ne iš vidinės būtinybės“ (LR I, „Vėjai“, 2002 03 21).

Sąjūdžio pradžioje dirbtinai sukėlus viešą nepasitenkinimą dėl Vilniaus ikūrimo paminklo konkurse premijuotų septynių projektų, išėivijos menininkas Žibuntas Mikšys viešame laiške pareiškė – „šalin rankas nuo naujų paminklų 25 metams“. Juk nepakanka vienus herojus-stabus pakeisti kitais, būtini ilgesnio laiko reikalaujantys savimonės pokyčiai. Laikas patvirtino šį teiginį. Po tautinės tapatybės išsaugojimo motyvais dažnai tebeslypi centralizuotos ir

kontroliuojamos sistemos ilgesys. Todėl ir vėl susidūrus su tomis pat negaliomis, rūpi apčiuopti gilumines pokyčių ypatybes.

Nepateisintų lūkesčių akivaizdoje mūsų visuomenė, atsidūrusi aplin-

Mindaugo paminklo projektas. 2002.
Skulpt. Regimantas Midvikis. ELTA

koje, stokojančioje pilietiškumo, profesionalumo ir kritiškumo, dažnai tampa paslaugų teikėju, politikų, organizatorių manipuliavimo objektu. Pamenu apžvalginę istorinių ir šiuolaikinių pasaulio paminklų parodą „Žmonės ir paminklai“, siekusią Gedimino paminklo konkurso I turo išvakarėse pristatyti visuomenei galimų sprendimų įvairovę. Ir nors paroda, eksponuota kartu su I ir II turo paminklų projektais, buvo noriai ir smalsiai apžiūrinėjama, tačiau pastebimiau nepaveikė visuomenės nuomone prisidengusių sprendėjų, vengusių išrinkti vietinį projektą ir mosavusių išėvijios palikimo sugrįžimo motyvu.

Tik nepatikėjime viešo meno nepriklausomybe. Tradiciškai įvyki, asmenį žymintis paminklas reprezentuoja valstybę, bendruomenę, vienu ar kitu būdu tarnauja užsakovo interesams. Todėl dažnai ne vien Lietuvoje paminklo turinį ir formą lemia ne kūrėjų bendruomenė, o užsakovo arba deleguotų organizatorių, mokančių už projekto įgyvendinimą, vertybinės nuostatos. Paprastai užsakovas būna suinteresuotas ne įvykiu, o rezultatu,

t. y. pastatyto paminklo kokybe. Todėl, siekdamas suderinti ideologinius ir meninius interesus, organizavimą patiki ne kūrėjams (architektams, dailininkams), o menotyrininkams, atrenkantiems profesionalus, galinčius dalyvauti konkurse. Taip taupomos lėšos ir užtikrinama sprendimų kokybė. Deja, taip elgiama ypač retai. Apibendrinus keliolikos Nepriklausomybės meto paminklų konkursų rezultatus, pastebėtina, kad meniškiausi paminklai – Roberto Antinio (jaun.) paminklas Kauno sukilimui (1991), Romo Kalantos paminklas, kuris turėtų būti atidengtas minint įvykio penkiasdešimtmetį, Gytenio Umbraso paminklas žuvusiems Lietuvos partizanams buvusiuose KGB rūmuose, – radosi rengiant uždarus, užsakomuosius konkursus, kai rezultato kokybe suinteresuoti organizatoriai tiesiogiai kvietė dalyvauti pajėgius ar perspektyvius menininkus. Aišku, daug ką lemia užsakovų, organizatorių bei kūrėjų asmeninės savybės. Pavyzdžiui, vadybiniu, privačių lėšų pritraukimo požiūriu sėkminga Užupio angelo paminklo akcija, atspindinti organizatorių bendruomenės ryžtą, pristigo meninio sprendimo įtaigumo.

Gausūs, vieši konkursai pasaulėžiūriškai susiskaidžiusioje visuomenėje retai būna sėkmingi. Kiekybinis dėmuo bei kolektyvinė, dažniausiai vienos ar kitos grupės interesus „stumiančių“ komisijos narių atsakomybė nepajėgi užtikrinti sprendimo kokybės. Šiuo požiūriu Mindaugo paminklo konkurso istorija pamokomai apibendrina pastarųjų metų viešosios monumentalistikos praktiką. Pati paminklo idėja, kaip ir Žemutinės pilies atstatymo projektas, atspindi XX a. pradžios tautinio romantizmo rudimentus, leidžia naujovių priešininkams manipuluoti nacionalinės praeities išsaugojimo motyvu. Tačiau ir naujasis paminklas, ir, adaptuoto sovietmečio tilto projekto įgyvendinimas naikina autentišką istorinio miesto peizažą.

Paminklo užsakovai – Vilniaus sa-

vivaldybė, organizatoriai – Lietuvos architektų sąjunga. Vyriausybės atstovų teigimu, ilgai planuotas konkursas turi atgaivinti viešų užsakymų statusą, o iš tiesų – sovietmečio valstybinių užsakymų praktiką, kuria suinteresuotos kūrybinės sąjungos. Projektas įgyvendinamas kaip sudedamoji Vilniaus Gedimino prospekto pertvarkymo ir Mindaugo tilto statybų grandis. Čia jau susiduriame su milijoniniu statybiniu, o ne kūrybiniu organizacijų veiklos biudžetiniu finansavimu, subsidijuojamu daug labiau nei kiti kultūros sistemos projektai. Premijautiesiems pirmojo Mindaugo paminklo turo projektams skiriama 250 tūkstančių Lt, taigi kiekvienam autorių kolektyvui po 50 000 Lt (įskaitant projektų parengimo antram turui sąnaudas). Taigi vieno projekto premija 10 000 Lt viršija Nacionalinę kultūros ir meno premiją, o bendra premijų suma yra penktadaliu didesnė nei Kultūros ir sporto rėmimo fondo metinė parama visiems dailės projektams ir renginiams.

Šįkart net nebandoma prisidengti visuomenės nuomone. Ji tiesiog elimi-

Vilniaus įkūrimo paminklo projektas.
1988. Skulpt. Regimantas Midvikis

nuota iš proceso. Pirmojo turo projektai buvo kelias dienas eksponuoti LITEXPO rūmuose tarp Šv. Kalėdų ir Naujųjų metų, antrojo – kovo 11-osios išvakarėse – Vilniaus Rotušėje. Net nepasivarginta, kaip numato

konkurso sąlygos, viešai projektus pristatyti ir aptarti. Tiesa, paskelbus pirmojo turo rezultatus atrodė, kad atsižvelgta į praeities klaidas. 1988 m. paskelbus Vilniaus ikūravimo paminklo konkurso pirmojo turo rezultatus, pasitelkus visuomenės nuomonę bei ignoruojant šiuolaikinės monumentalistikos patirtį, buvo negatyviai vertinti asociatyviai abstraktūs Vlodo Urbanavičiaus, Mindaugo Navako projektai. Tačiau po to, kai Vytauto Kašubos paminklas Gediminui diskreditavo istorinio figūrinio paminklo idėją, pusė Mindaugo paminklo konkursui pateiktų projektų buvo plastinės motyvacijos stokojančios, asociatyviai abstrakčios karūnų, kalavijų, sostų kompozicijos. Šįkart jos komisijai pasirodė perspektyvesnės nei figūrinės: 3 iš 5 premijuotų projektų (viso buvo 36) – asociatyviai abstraktūs. Dauguma raitų, sėdinčių ant sostų figūrų modelių primena perkurtus Gedimino paminklo atvaizdus ir aiškiai stokoja tokiame sprendimui reikalingos akademinės istorinio personažo traktuotės. Gaila, kad komisijos dėmesio nepatraukė grupinė Stanislovo Kuzmos valdovo ir valdovės kompozicija.

Pilietiškumo ir profesionalumo požiūriu įdomi ir galutinių sprendimų motyvacija. „Prastas konkursas, nėra iš ko rinktis“, – tvirtino komisijos narys skulptorius Leonas Strioga, jam pritarė ir architektas Audronius Katalius: „Situacija tik rodo žemą konkurso lygį. Pirmame ture visiems labai norėjosi pabėgti nuo tradicinės figūrinės kompozicijos – soste ar ant arklio sėdinčios karaliaus. Todėl daugiau nei pusė atrinktų darbų – ne figūriniai. Tačiau jų autoriai nepajėgė pakilti į deramą lygį ir sukurti atminimo ženklą, kuris įtikintų, kad gali būti ir toks paminklas Mindaugui“ (*Lietuvos rytas*, *ibid.*). Įdomu, kodėl komisija paskelbė nugalėtoją, užuot parodžiusi profesionalumą ir konstatavusi, kad dėl žemo visų projektų meninio lygio konkursas nepavyko?

Dailininkų bendruomenėje tradicinio ir naujojo meno, masinės ir aukštosios (elitinės) kultūros takoskyros

kyla ne tiek dėl pasaulėžiūros skirtumų, kiek dėl socialinio gebėjimo prisitaikyti prie naujų rinkos sąlygų. Verta prisiminti monumentalistikos patriarcho Juozo Mikėno jubiliejaus proga Mindaugo Navako išsakytą pastebėjimą apie totalitarinėje aplinkoje tarpstantį gabaus tarnautojo dailininko tipą. Juk ir būsimo Mindaugo paminklo kūrėjas iš tiesų yra aktyvus ir socialiai angažuotas menininkas, kuriam 1982 m. už skulptūras „LKP Telšių apskrities komiteto sekretoriaus Didžiojo Tėvynės karo dalyvio, partizano Domo Rociaus [aktyvaus Rainių žudynių veikėjo] portretas“ (1973) ir „Žeme, nepalik mūsų“ (1979) suteikta Lenino komjaunimo, o 1994 m. už reljefus Rainių koplyčio-

je – Lietuvos nacionalinė premija.

Ar įmanoma išvengti naujų Lietuvos paminklų tykančių nelaimių? Teoriškai – taip. Praktiškai, atsižvelgiant į naujų ir senų pasaulėžiūrų ginties pozicijas, dar teks palaukti, kol išivyrus kūrybingumo prioritetai. Juk tepraėjo pusė Žibunto Mikšio siūlyto naujų paminklų moratoriumo laiko. Sociologijos ir psichologijos teoretikų požiūriu, permainos truks dukart ilgiau – 50 metų, lygiai tiek, kiek tęsėsi sovietinė okupacija. Gal ateityje galimi greitesni pokyčiai. O šiandien aktyviai, kad senoji sistema, prisitaikiusi prie naujos aplinkos, vis dar išlieka aktyvi, nes giliai įsišaknijusi. Norisi tikėtis, kad šis aktyvumas – baigties agonijos požymis. ☒

In memoriam Hansui Georgui Gadameriui

TOMAS SODEIKA

Plutarchas vienoje iš gausybės savo knygų pasakoja apie tai, kaip kažkoks egiptietis jūreivis, vardu Tamūzas, plaukdamas laivu į Italiją, netikėtai išgirdo paslaptinę balsą: „O Tamūzai, kai atplauksi į uostą, nepamiršk pranešti visiems, kad didysis Panas mirė!“ Po šių žodžių pasigirdo garsios aimanos ir raudojimas. Galima įsivaizduoti, kaip visa tai sukretė vargšą jūreivį – pasirodo, miršta ir nemirtingieji dievai! O kai Tamūzas įvykdė, kas liepta, mokslinigi filologai ir egzegetai netruko išvelgti dar ir simbolinę šio įvykio prasmę. Jie atkreipė dėmesį į tai, kad graikiškas žodis *pan* reiškia „visa“, ir tada visiems tapo aišku, kad oziakojo ir oziaragio graikų dievo Pano mirtis iš tiesų reiškia senosios graikų kul-

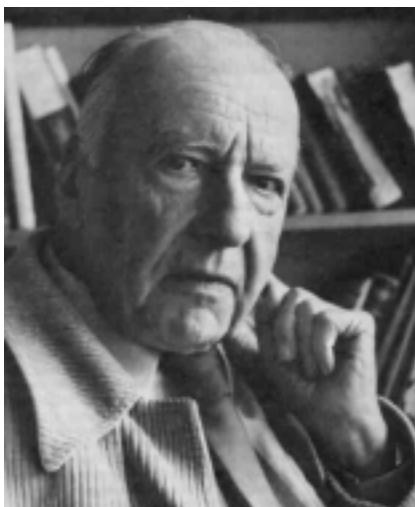
tūros suformuoto pasaulio pabaigą...

Ši istorija išnirio iš atminties, kai tamsų ir šaltą kovo vakarą mobiliojo telefono ragelyje išgirdau bičiulio balsą: „Ar žinai, kad mirė Gadameris?“ Didysis Gadameris mirė! O juk jau buvome beveik apspratę su mintimi, jog jis gyvens amžinai – ką gi dar galėjome galvoti apie žmogų, kuris pergyveno savo gimtajį šimtmetį? Bet ar Gadamerio mirtis nėra šis tas daugiau? Ar tai nėra ir tam tikros epochos pabaiga, epochos, kurią galima nusakyti kaip XX a. klasikinę moderną? Iš tiesų tame, ką darė Gadameris, paradoksiškai dera, atrodytų, nesuderinamos priešybės – klasicizmui būdinga pagarba tradicijai bei autoritetui ir modernistinis nuolatinio atsinaujinimo patosas, akademiškai

kruopštus darbas su dvasiniu paveldu ir veikiau į subjektyvią meno kūrinio patirtį, nei į objektyvų mokslinį tyrimą orientuotas mąstymo stilius.

Paprastai pagerbiant velionį, prisimenamas jo *curriculum vitae*. Nepažeiskime ir mes šios tradicijos ir priminkime sau keletą svarbesnių velionio gyvenimo datų bei faktų. Hansas Georgas Gadameris gimė 1900 m. vasario 11 d. Marburge chemijos profesoriaus šeimoje. Baigęs gimnaziją Breslau (dabar vadinama Vroclavu), studijavo filosofiją, istoriją, germanistiką bei meno istoriją Breslau, Marburge ir Miunchene. 1922 m. Marburgo universitete apgynė daktaro disertaciją tema „Malonumo esmė pagal Platono dialogus“. Disertanto darbui vadovavo vienas neokantizmo korifėjų Paulius Natorpas. Tačiau lemiamos reikšmės Gadamerio pažiūrų formavimuisi turėjo tuometinis Marburgo universiteto privatdocentas Martinas Heideggeris. Pažintis su juo padėjo Gadameriui suprasti, kad neokantininkams būdingas pabrėžtinis dėmesys pažinimo metodui humanitarinius mokslus veda į aklavietę. Po tolesnių studijų pas Heideggerį ir klasikinį filologą Paulių Friedländerį, Gadameris 1929 m. apgynė habilitacinį darbą ir gavo privatdocento vietą Marburgo universitete. 1937 m. jis jau šio universiteto ekstraordinarinis profesorius. 1939 m. Gadameris gauna ordinarinio profesoriaus vietą Leipzigo universitete, o po karo du metus eina šio universiteto rektoriaus pareigas. 1947 m. jis persikelia į Frankfurtą, o dar po 2 metų perima Karlo Jasperso katedrą Heidelbergo universitete. Ši katedra priklausė Gadameriui iki pat emeritūros 1968 m. Bet ir tapęs emeritu, Gadameris nenutraukė akademinės veiklos – iki pat mirties daug rašė bei skaitė paskaitas įvairiuose Europos ir Amerikos universitetuose.

Gadamerio hermeneutinės filosofijos esmę galima nusakyti kaip pastangą apmąstyti metodiško tyrinėjimo ribas ir prasiskverbti prie iki-metodinės tiesos. Hermeneutiką jis supranta ne

Hansas Georgas Gadameris

kaip „supratimo teoriją“, o veikiau kaip patį gyvą supratimo vyksmą. Būtent apie tai daugiausia kalbama 1960 m. išleistame pagrindiniame Gadamerio veikale „Tiesa ir metodas“. „Tiesa“, kuri jam čia rūpi, yra tai, kas atsiveria mums nepriklausomai nuo „metodo“, t. y. nepriklausomai nuo pastangos analizuoti dalyką, remiantis iš anksto nustatytais taisyklėmis. Anot Gadamerio, suprasti tiesą reiškia pirmiausia leisti save „pagauti“ – taip, kaip būna, kai mus „pagauja“ didis menas. Meno kūrinys atsi-veriančio grožio patirtis yra supрати-

mo paradigma. Grožis tiesiog švyti savaime ir mes suvokiame tą švytėjimą tiesiogiai, be jokių metodinių pastangų ar pagalbinių priemonių.

1996 m. duodamas interviu Vokietijos televizijai, į klausimą, ko jis norėtų artėjant mirčiai, Gadameris atsakė: „Norėčiau numirti nepraradęs sveikos nuovokos“. Atrodo, šis jo noras buvo išklaustas. Iš tiesų, apie Gadamerio mirtį pasakojama štai kas. 2002-ųjų Viešpaties metų kovo tryliktosios vakare Heidelbergo klinikoje po patirto širdies infarkto sveikstantis pacientas Hansas Georgas Gadameris ramiai užmigo. Kai po kurio laiko buvo pastebėta, kad jis nebekvėpuoja, atskubėjusiam klinikos personalui beliko konstatuoti *exitus letalis* faktą. Dar pasakojama, kad prieš užmigdamas jis buvo pilnos sąmonės...

Žinią apie didžiojo Pano mirtį jūreivis Tamūzas savo laivu gabeno keletą savaitių. Žinia apie didžiojo Gadamerio mirtį šiuolaikinių informacinių technologijų dėka apskriejo pasaulį akimirksniu. Bet kodėl negirdėti aimanų ir raudojimo? O gal kaip tik tas informacinis operatyvumas trukdo mums suprasti to, kas įvyko, prasmę? Žinoti, bet nesuprasti – ar tai nėra esminis mūsų šio „postmodernaus būvio“ bruožas? Ir vis dėlto tai įvyko. ❧

Ką kalbėjo trys valstybės vyrai

ALFREDAS KARČIAUSKAS

Politikų darbas – kalbėti, rinkėjų – neklausyti, ką politikai kalba, o žiūrėti, ką jie daro. Nes politikų kalbos labai dažnai neturi nieko bendra nei su jų darbais, nei su įsitikinimais, nei apskritai su realiu gyvenimu. Tačiau

paklausti kartais vis dėlto verta. Ne veltui sakoma, kad žodis žvirbliu išleikia, o jaučiu sugrižta. Keista, bet idomiausia kartais būna išsigilinti į ilgas ir nuobodžias kalbas, kai valdžios vyrai nebesugauja visų savo žvirblių

ir pasako daugiau, nei norėtų. Du mūsų valstybės vadovai – Seimo pirmininkas ir premjeras kovo mėnesį kaip tik pasakė po ilgą kalbą. Vienas įvertino 12 Nepriklausomybės metų, kitas – kas padaryta per paskutiniuosius metus. Vertinimai tokie, kokie ir turėtų būti – teigiami. Tačiau šiose kalbose tarp eilučių galima surasti sovietinio mentaliteto recidyvų, kurie gerai nenuteikia, galvojant apie ateitį.

Seimo pirmininkas Artūras Paulauskas jau susilaukė šiek tiek kritikos už tai, kad savo kalboje, pasakytoje 2002 m. kovo 11 d. Operos ir baletų teatre minint Kovo 11-ąją, suplakė kolaboravimą, norą ramiai sau gyventi ir rezistenciją sovietiniam režimui. Seimo pirmininko teigimu, kartais kolaboravimu vadinama tai, kad lietuviai mokėjo išgyventi, augino vaikus, statė namus ir rašė eilėraščius. Tik todėl, jo nuomone, ir galėjo ateiti Kovo 11-oji. Mintis iš esmės gal ir teisinga. Ir net prie Paulausko vartotų žodžių nereikėtų kabinėtis. Koks skirtumas, kaip pavadinsi žmogaus gyvenimą – kolaboravimu, bendradarbiavimu ar pasyvia rezistencija. Jei jis nugyventas teisingai, to gyvenimo jau nesugadinsi. Tačiau kabinėtis nereikėtų tik tokiu atveju, jei labai aiškiai matytųsi, kad Seimo pirmininkas suvokia skirtumą tarp bandymo gyventi sąžiningai, išlikti ar net susikurti asmeninę laimę ir gerovę gana žiaurioje sovietinėje sistemoje ir paprasčiausio oportunistinio. Nes jei skirtumo nėra, tai iš mėsos kombinato išneštų dešrų valgymą ir namų statybą iš vogtų plytų galima pavadinti aktyvia rezistencija. Juk ir tai griežtė sistema. O kad sovietinio žmogaus oportunistas vis dar labai giliai išsaknijęs žmonių sąmonėje, rodo ir dabartinė Lietuvos visuomenė, kurioje vogti ir duoti kyšius yra normalu. Dar normaliau – nesipiktinti, kad kas nors vagia ir duoda kyšius.

Visiškai nesuvokiama, kodėl minint Kovo 11-ąją Paulauskas prisiminė 1985 m. kovo 11-ąją, kai į valdžią atėjo Michailas Gorbačiovas. Kodėl padėkojo jam, paties Paulausko žodžiais, už

„palankią politinę situaciją“ ir „puikų ginklą“ – perestrojką*. Po tokių žodžių nebesinori girdėti apie kalbėtojo pagarbą ginkluotiems rezistentams, disidentams ir Sausio 13-osios laisvės gynėjams, kurie elgėsi pagal savo sąžinę, nelabai susimąstydami, išliks, ar ne. Nelabai tikiu, kad žmonės, susirinkę į antisovietinį mitingą prie Mickevičiaus paminklo Vilniuje 1987-aisiais, galvojo tada apie palankią politinę situaciją. Be jokios abejonės, juos labiau skatino asmeninės laisvės ir gerovės troškimas, o ne noras aukotis. Tačiau kai politinės aplinkybės tampa svarbesnės – tai jau prisitakėliškumas.

Nesitiki, kad daug nuoširdumo buvo ir žodžiuose „tariu nuoširdų aciū Sajūdžio kūrėjams ir vadovams, kurie, rizikuodami savo ir šeimų likimu, atvedė mus į Kovo 11-ąją“. Vytautui Landsbergiui prezidentinės pensijos, taip sakant, – šmikšt. Nepaisant to, kad jis ir realiai, ir formaliai tada buvo valstybės vadovas. Mat Paulauskas jį pažįsta asmeniškai ir žino, kad jis – blogas žmogus. O blogiems žmonėms, matyt, nereikia atsilyginti net ir už gerus darbus. Nereikia čia diskutuoti, nusipelnė Landsbergis prezidentinės pensijos ar ne. Norėtusi tikėtis, kad jam pačiam tos pensijos visai nereikia. Tik visai nesinori girdėti, kaip valstybės vyrai savo poziciją aiškina pavydu ir beveik neslepama neapykanta politiniams oponentams. Juk Česlovas Juršėnas ir Artūras Paulauskas vadovavo ne kokiai Aukščiausiajai Tarybai, o Nepriklausomos Lietuvos Seimui, o prezidentinių pensijų jiems niekas nesiūlo. Reikia tikėtis, niekada ir nepasiūlys.

Daugiau atgarsių susilaukė premjero Algirdo Brazausko kalba Seime, kai jis 2002 kovo 12 d. pristatinėjo metinę Vyriausybės veiklos ataskaitą. Opozicija iškart jį užsipulė, kad pranešimas buvo tuščių frazių rinkinys be jokių idėjų ir prioritetų, premjeras tik išvardijęs darbus, kuriuos pradėjo ne jo vadovaujama socialdemokratų ir socialliberalų Vyriausybė, o prieš tai dirbusios. Tai, kad vyriausybės

vadovas pasigyrė smarkiai pagerėjusia ekonomine situacija ar kai kuriais darbais, kuriuos suplanavo ar net igyvendino ankstesnės vyriausybės – visai suprantama. Juolab kad pranešimo pradžioje jis aiškiai pasakė, kad jam tenka kalbėti apie visus metus nuo 2000 m. O Brazausko prioritetai pranešime pastebimi labai aiškiai – net tada, kai nėra tiesiogiai įvardyti.

Pirmasis prioritetas – ES. Ją Brazauskas minėjo beveik visur, kalbėdamas apie kiekvieną politikos sritį. Pranešimas prasidėjo žodžiais apie labai sėkmingas derybas ir pasibaigė palinkėjimu Seimui produktyviai dirbti „artėjant lemiamam integracijos į Europos Sąjungą etapui“. Antrasis prioritetas – biudžeto surinkimas. Jis taip pat paminėtas ne kartą, ir apskritai finansams buvo skirta beveik trečdalis viso pranešimo. Geri šie prioritetai ar ne – spręsti sunku. Iš tikrųjų norisi šaukti taip pat, kaip tai darė opozicija, paklausiusi samprotavimų apie sveikatos apsaugą, švietimą ir socialinę politiką. Akivaizdu, kad vyriausybė dar net pati sau nesuformulavo, kokios yra didžiausios šių sričių problemos, ką ir kalbėti apie jų sprendimus. Kartais galima pagalvoti, kad kairieji renkasi lengviausią kelią – surinkti kuo daugiau pinigų (ypač gerai, jei jų būtų daugiau, nei numatyta biudžete) ir mesti juos didžiausioms skylėms kamštyti. O ten, kur visai neaišku, ką daryti, – daug nemastant vykdyti ES reikalavimus. Juo labiau, kad Europa gali duoti ir papildomų pinigų. Taip, kaip dabar vykdoma žemės ūkio politika – Brazauskas pasigyrė, kad atsizvelgta į žemdirbių reikalavimus didinti išmokas, ir paragino juos tinkamai išnaudoti ES skiriamus SAPARD pinigus.

Nereikalingas pinigų leidimas skylėms kamštyti ar tiesiog šiaip patenkinti garsiausiai prašančiuosius yra turbūt didžiausia Lietuvos problema.

* Visos citatos paimtos iš oficialiai paskelbtų Paulausko (www.lrs.lt), Brazausko (www.lrvk.lt) ir Adamkaus (www.president.lt) kalbų tekstų.

Tuo beveik visi galėjome įsitikinti tiesiogiai – po Gedimino Vagnoriaus valdymo ir Rusijos krizės. Tačiau jei Brazauskui tikrai pavyktų sutvarkyti mokesčių ir muitų surinkimą ir atvesti Lietuvą į ES, ji būtų galima pavadinti efektyviausiai dirbusiu vyriausybės vadovu. Ir šitais pasiekimais dar ilgai galėtų girtis po to dirbsiančios vyriausybės. Taigi opozicija, apkaltinusi Brazauską tuščių frazių laidymu, pati tik paleido dar tuštesnę frazę. Matyt, neišsiskaitė į premjero pranešimą. Ir kam skaityti, jei ji premjeras garsiai Seime perskaito. Todėl gerai ir nepamatė, kokių prioritetų Vyriausybės darbe esama, o kokių – ne. Beje, labai norėusi paklausti, kokie, pavyzdžiui, buvo liberalų vyriausybės prioritetai. Ji labai entuziastingai ėmėsi tik vieno projekto – legalizuoti lošimo namus. Tai irgi šioks toks būdas papildyti valstybės biudžetą, bet tikrai ne pats geriausias. O geresnių būdų ieškoti entuziazmo liko nedaug.

Opozicija nepastebėjo ne tik gerų dalykų Brazausko pranešime, bet ir labai abejotinų. Premjeras gana emociškai kalbėjo apie tai, kaip reikia keisti valstybės valdymą: „Mūsų valdymas yra pernelyg politizuotas. Tai kenkia vykdomosios veiklos efektyvumui, pereinamumui ir stabilumui. Leiskite mums reformuoti valdymą, kad galėtume pasiekti tai, apie ką kalbėjau“. Svarbiausias jo planas šiuo metu – panaikinti viceministrų pareigybes ir daugiau galių suteikti aukščiausiems karjeros valdininkams, kurie teoriškai turėtų būti geri specialistai. Tik abejonių kelia du klausimai. Pirmasis – ar tikrai viceministrai kalti dėl nestabilumo. Per paskutinius trejus metus pasikeitė 4 vyriausybės, jei neskaiciuosime visų laikinųjų. Ir nemažai viceministrų sugebėjo pergyventi jas visas, kai kurie – ne tik dėl lanksčių politinių pažiūrų, bet ir dėl profesionalumo. Antra vertus, ar ne dėl to biurokratija veikia blogai, kad profesionalų joje mažai. Taip ir kyla mintis, kad socialdemokratams ir aukštus postus nori su-

sodinti savo žmones. Kai neliks „politizuotų“ viceministrų su „politizuota“ atsakomybe, liks tik biurokratai, kurie nebijos išlėkti iš darbo. Nes atgal juos gražins teismas, ginantis valdininko teisę ramiai dirbti valdišką darbą visą gyvenimą ir ramiai kilti karjeros laiptais. Nomenklatūra dažniausiai nenuskęsta jokiomis aplinkybėmis, bet ji labiau mėgsta, kai viskas įtvirtinta popieriais (net nesinori sakyti – įstatymais). Tam juk ir nomenklatūra – nelabai tiksliai išvertus iš lotynų kalbos – savų žmonių sąrašėlis. O įstatymas kaip tik ir įtvirtintų nuostata, kad aukštiems pareigūnams netaikomas principas „moki dirbti – dirbk, nemoki – išeik“.

Šitaip pasisakant gražiomis ar svarbiomis progomis, kalbant apie geras idėjas, mūsų valstybės vadovams prasiveržia nostalgija sovietiniams laikams. Tada ir gyventi daug kam buvo lengviau, ir valdyti. Daliai lietuvių dabar tai – aukso amžius. Kiti niekada to nepripažintų, tačiau sovietinio mąstymo likučių nesunkiai galima aptikti ir jų kalbose, ir darbuose. Tačiau nereikia būti fatalistams. Ir apie politikų kalbas kartais galima pasakyti šį tą gero. Tikra priešingybė dviem minėtosioms – Prezidento Valdo Adamkaus metinis pranešimas, 2002 m. balandžio 2 d. perskaitytas

Seime. Jame nejusti grėžiojimosi į praeitį, norint pateisinti savo klaidas, aiškiai išvardytos pagrindinės Lietuvos problemos, tiek conceptualios, tiek ir labai konkrečios, ir pasakyta, ką reikia daryti, kartais taip pat labai konkrečiai. Galima tarti, kad Adamkus per mėnesį pasimokė iš kitų valstybės vyrų patirties – jo pranešime galima rasti nemažai aliuzijų į Brazausko Vyriausybės darbo ataskaitą, ypač tai, kad įstojus į ES niekas neims sprendimų priiminėti už mus pačius ir kad „surinkti numatytą biudžetą – tik vienas iš mokesčių politikos uždavinių“. Net jeigu ir taip, lietuviai ne be reikalo iš visų valstybinių institucijų labiausiai pasitiki Prezidentu – jis moka gerai padaryti paprasčiausią darbą, pasirašydinti normalią kalbą ir dar pasimokyti iš svetimų klaidų. Įgyvendinti Adamkaus išsakytas idėjas nebus lengva, net kai jos yra pakankamai konkrečios. Deja, Prezidentas dažniausiai ir gali tik šnekėti. Tačiau tai nėra nei vien tuščios kalbos, nei populistiniai pažadai. Įsisa-
moninti, kad sovietinis „ūkininkiškas“ požiūris į ekonomiką ir socialinę sferą gali tik sukelti stagnaciją, o sovietiniam mentalitetui pergalėti reikia ne tik laiko, bet švietimo, kūrybos, konkurencijos skatinimo, yra pakankamai sunkus darbas. ❧

Apie subtilumą

VIRGIS VALENTINAVIČIUS

JAV prezidentas Georgas Bushas tris šalis pavadino „blogio ašimi“. Atrodo, smulkmena, tačiau senojo žemyno stiklinėje kilo tikra audra – ES vadovai, funkcionieriai ir paprasti europiečiai vienas per kitą bado pirštais: arogancija, vienpusiškumas, neišma-

nymas, blogos manieros, raumenų demonstravimas, jokio subtilumo ir diplomatijos.

Europos Komisijos užsienio politikos komisaras Chrisas Pattenas aiškino, jog sėkmė Afganistane „sustiprino kai kuriuos pavojingus Amerikos

instinktus“ – t. y. įsitikinimą, esą tikro saugumo pagrindas – jėga. JAV, girdi, apmaudžiai kliaujasi vien savimi, o sąjungininkai – tik nebūtinai priedas. Prancūzijos užsienio reikalų ministras Hubertas Vedrine’as postringauja, kad Busho „blogio ašis“ – tai prasčiokiškumas ir naivumas.

Ginčas dėl tiesumo ir subtilumo vertės politikoje verčia prisiminti vieną keistą „šviesaus atminimo“ sovietinio pasaulio elementą – humoreskos žanrą. Įsivaizduoju, kad žanro pavadinimą sugalvojo nežinomas pagrindinis ironikas – kaip kitaip suprasti eilę arabeska-odaliska-humoreska, kurią vėliau papildė Fellini’o *Amarcordo* Gradisca. Pripažinta žanro klasikė buvo hipersarkastiška Vytautė Žilinskaitė, kuri subtilumo ir tiesumo

ir užuolankų eina prie jaučio ir žiebia kirviu į tarpuragę. Besikeičiantieji partitimi pasižada atsižvelgti į pastabas ir po kiek laiko susitinka įvertinti pažangos – skerdikas nebegali prisėsti, nes, bandydamas subtiliai priėti prie jaučio, gavo ragais į minkštą vietą, o satyrikė – griežtą papeikimą su įrašymu į bylą po tiesaus priėjimo prie „vis dar pasitaikančių problemų“.

Subtilumo klausimu amerikiečių politikai su europiečiais per daug nesiginčija, bet tyliai sako – taip, būtent taip – jėga yra saugumas, kliautis galima tik savimi, o sąjungininkai... kokio iš jų nauda, jei jie, kaip pastebėjo JAV valstybės sekretorius Colinas Powelas, vainoja Amerika, užuot pliekę Sadamą Huseiną. Europiečių visai gėdijamas stačiokas Bushas ne tik ne-

leidžia suprasti, jog gins savo šalį visomis turimomis priemonėmis. Antai, kai balandžio pradžioje Malaizijoje arabų valstybių užsienio reikalų ministrai pasmerkė bet kokią antpuolį prieš kurią nors arabų šalį – suprask, Iraką – ir atsisakė paskelbti palestiniečių savizudžius teroristais, JAV gynybos sekretorius Donaldas Rumsfeldas vėl dėjo kirviu į tarpuragę – apkaltino terorizmo rėmimu Iraką, Iraną ir Siriją.

Į Vedrine’o priekaištus Colinas Powelas atsakė taip: „Tai Busho darbas – paprastai paaiškinti svarbius dalykus, tai gero vadovavimo esmė“. Kita vertus, negalima sakyti, kad kritikai europiečiai būtų labai atkaklūs. Vedrine’as, žiū, po kelių dienų jau negia prieštaravęs JAV, jis girdi tik šiaip – keitėsi nuomonėmis. Ką kalbėjo Pattenas, visi pamiršo, kam jis rūpi, kai kitas, didesnis ES užsienio politikos prievaizdas Javieras Solana, Kosovo kampanijos veteranas ir dažnas Vašingtono politikos advokatas, kur kas palankiau žiūri į galimą kai kurių „blogų“ šalių bombardavimą. Galiausiai tikrąjį Europos subtilumo laipsnį parodo faktas, jog per ES valstybių vadovų susitikimą Barselonoje kovo mėnesį žodis „Irakas“ nebuvo ištartas nė karto – kartoju: nė vieno karto. Žinom, kad Europa – subtili, na, bet ne tiek...

Padėties komizmą pabrėžia vis stiprėjanti Europos karinė negalia. Amerika ir NATO generalinis sekretorius George’as Robertsonas ir diplomatiškai, ir tiesiai sako, jog senasis žemynas turi didinti gynybos išlaidas, antraip per rimtą karinę kampaniją nebetiks ir pagalbiniam vaidmeniui, kuriuo iš esmės tenkinosi Kosove ir Afganistane. Tad Briuselio raginimas naudoti diplomatinės priemonės priemenai kai kuriuos modernistus, kurie nebežino ar nebemoka piešti, nes yra modernistai, ar yra modernistai, nes nebemoka piešti. Tokios pat Europos apeliacijos į humanizmą – neaišku, ar tai nuoširdi artimo meilė, ar bejėgiškumas – kaip vaikystėje, kuomet su nuskriaudusiu kiemo chuliganu ne-

Irako policininkas mindo George’o Busho plakata. 2002 sausio 17 d. EPA-ELTA

dilemą nagrinėjo vienoje humoreskoje apie vadinamąjį keitimąsi „socialistinio darbo patirtimi“. Anuomet būta tokios prievolės, ir humoreskoje ją atlieka mėsos kombinato skerdikas ir satyrikė, manding pati Žilinskaitė. Susipažinęs su satyrikės darbu, skerdikas pasigedo tiesumo – panelė satyrikė vis sukanti aplinkui ir niekaip neprieinanti prie reikalo. Savo ruožtu satyrikė skerdiko darbe pasigedo subtilumo – jis girdi be jokių reveransų

susigėdo, bet nuo pat metinės kalbos Kongrese, kur pirmą kartą pakrikštijo Iraną, Iraką ir Šiaurės Korėją „blogio ašimi“, visus papiktinusių frazę kartoja kiekviena proga. Dienraščio *New York Times* apžvalgininkas Davidas Sangeris mano JAV prezidentą puikiai žinant, jog kiekvienas pakartojimas erzina ir skaldo šalis, sudarancias vadinamąją antiteroristinę koaliciją. Tačiau taip Bushas pačiu aiškiausiu būdu – aiškiau nebūna –

leisdavo atsiskaityti kukli muskulatūra, todėl tekdavo skubiai skelbtis „humanistu“.

Pažymėtina, jog pačiose JAV „blogio ašies“ kalbai pritaria dauguma – net ir niekad Bushui įgelti progos nepraleidžiantys įtakingi demokratų senatoriai Josephas Bidenas ar Josephas Liebermanas, buvęs varžovas Alas Gore'as. Senato daugumos vadovas Tomas Dashle'is paskubėjo papeikti, bet vėliau, kaip sako amerikiečiai, „suvalgė savo žodžius“. Dashle'is ir kiti demokratai gal ir kibtų Bushui į atlapus, bet to nedaro, nes visuomenės nuomonės apklausose Busho kovos su blogiu retorika kol kas sulaukia plataus pritarimo.

Tuo tarpu liberalus britų apžvalgininkas Matthew Parris priekaištuoja, jog amerikiečiai žino tik vieną tiesą: „užkabink mus, ir tu lavonas“. Amerikiečių konservatyvus komentuojujas Markas Steynas atitaria: gudročius, geriausiai suprato, ką mes norime pasakyti – būtent: „užkabink mus, ir tu lavonas“. Parris piktinasi, jog amerikiečių elgesys su Kaidos belaisviais Gvantanamo bazėje yra nepagarba žmogaus teisėms ir kitoniškai kultūrai, bet Steynas pastebi, kad pagarba Talibano kultūrai reikštų, jog belaisvius reikėjo negyvai užplumpinti akmenimis. Reikalo esmė – šalis buvo užpulta ir dabar vyksta karas, o kare subtilumas užleidžia vietą kitoms priemonėms – pasak Steyno, kai Floridos paplūdimius puola rykliai, reikia naudoti chirurgiją – be viso kito ir išimti iš ryklių pilvų subtilaus priėjimo šalininkus.

Busho „blogio ašis“ galų gale reiškia mažiausiai vieną praktišką dalyką – JAV ir Didžioji Britanija veikiausiai puls Iraką. Sadamas Huseinas yra vienas didžiausių JAV nebaigtų projektų. Vašingtono nuomone, „revoliucinis“ Bagdado režimas kuria branduolinę bombą, Irako rezidentas Prahoje susitiko su įtariamą Niuojorko antpuolio tiesioginiu organizatoriumi Mochamedu Atta. Subtilaus požiūrio šalininkams – įrodymų per mažai, o karinių priemonių geriau nenaudoti,

kol nebus išnaudotos diplomatijos galimybės. Tačiau Busho nuomone geriau veikti laiku su mažiau įrodymų, negu gauti juos branduolinio užtaiso sproginimo Manhetene pavidalu. „Kai reikia ginti laisvę, Jungtinės Valstijos nė nemirktels, – kalbėjo Bushas. – Sadamas Huseinas turi suprasti, jog savo šalį ginsiu rimtai“.

Kita vertus, dėl „blogio ašies“ ar Irako europiečiai paburbės, paburbės ir nustos – Colinas Powelas probėgšmais tarstelėjo, kad tai tradicinė europiečių hipochondrija, kuri praeis, kaip buvo ne kartą praeityje, o JAV diplomatams kur kas įdomesnės Rusijos bei Kinijos elgesys, kai sparnuotosios raketos pradės kristi Bagdade.

JAV politikos tradicijoje Busho tiesmukos politikos doktrina vadinasi *unilateralizmu* („vienašališkumu“). Bushas remiasi Ronaldu Reaganu, mėgdavusiu sakyti, jog todėl ir norėjo tapti JAV prezidentu, kad galėtų vienašališkai priiminėti kraštui naudingus sprendimus. Vienašališkumą aistringai kritikuoja ne tik europiečiai, bet visų pirma patys amerikiečiai, – pakanka pavartyti liberalią spaudą, – ir tai neišvengiama tikroje demokratijoje.

Šia prasme iškalbinga Amerikos talibo – Afganistane į nelaisvę paimto Johno Walkerio Lindho – istorija. Ultrakonservatyviame dienraštyje *Washington Times* apžvalgininkė Mona Charen rašo, jog Lindhas augo turtinroje ir itin liberalioje šeimoje, kuri buvo tokia liberali, kad atsisakė diegti savas vertybes savo vaikui. Motina buvo katalikė, bet atsivertė į budizmą, tėvas paliko šeimą, susidėdamas su vyru, kai sūnus buvo šešiolikos. Johnas mokėsi „alternatyvioje“ mokykloje, kurioje nebuvo pamokų. Mokiniai susitikdavo porą kartų per savaitę aptarti savo „nepriklausomų tyrimų“. Neaišku, ką jis studijavo – berods pasaulio kultūras – bet šios mokyklos programoje tikrai nebuvo diegiamas prisirišimas prie Amerikos kultūros ir istorijos, kalbos ir paveldo, – mano Charen. Lindhai negalėjo pasipriešinti sūnaus musulmonėjimui, jei ir

būtų norėję – jie negalėjo sakyti, kad krikščionybės dvasinis turinys pranašesnis, nes tai būtų etnocentrizmas, o jų didžiausia vertybė buvo „pasirinkimas“. Ponia Lindh šiek tiek nerimavo dėl islamo požiūrio į moteris, bet, matyt, ne tiek, kad nepatenkintų sūnaus noro keliauti į Jemeną, vėliau – į Afganistaną. Beje, Jemene Walkeriui pasirodė, jog vietos musulmonai – per liberalūs, ir tas nepasitenkinimas jį ilgainiui atvedęs į Afganistaną.

Lindho istorija byloja esminį subtilumo bruožą – nykstančias dorovines ribas, etinę miglą, kurioje nebeaišku, kas yra gerai ir ko reikia siekti, ir kas blogai – ko vengti. Tiesusis prezidentas Bushas nemėgsta klaidžioti rūke ir, Reagano „blogio imperijos“ įkvėptas, formuluoja dorovinę problemą – kova su terorizmu yra kova su blogiu. Šiuolaikiniam liberaliam skoniui tai, žinoma, nesubtilu, nediplomatiška, galop nedaugiakultūriška, nes blogio kaip tokio nėra – tik skirtingos kultūros – kaip Lindho tėvams. Griežtas padalijimas į blogį ir gerį gal nepriimtinas universitetų, tiek Rytų, tiek Vakarų, mokslų daktarams, užtai tinka Amerikos kepejoms, mūrininkams ir gaisrininkams. Daktarai tariasi geriau žina, tačiau demokratija – ne aristokratija, čia daktaro balsas tiek pat vertas kaip kepejo.

Kai Bushas paleis spiečių sparnuotų raketų į Bagdadą, galėtų pasakyti *gradisca* – maloniai vaišinkitės. Tačiau nepasakys, kadangi nėra intelektualas ir nematė *Amarcordo*, – jei būtų matęs, būtų per subtilus raketoms laidyti. Kita vertus, tiesus priėjimas turi savo trūkumą, nes perdėm aiškiai formuluojamas uždavinys – jei nepavyksta jo išspręsti, sugriaudžia kсандrų choras „Ar mes nesakėme!“ Tad tiek prikaltėjus apie blogį, Bushui nebeliko kelių atsitraukti, jis nori nenori turės sutriuškinti Sadamą, o tai nebūtinai pavyks. Nesėkmės atveju visuomenėje sustiprės melancholija, dekadansas ir subtilumo poreikis, tuomet ir paprastos Busho vertybės gali prarasti paklausą. ❧

Šiaurės Kimas, Pietų Kimas

EGIDIJUS VAREIKIS

Daugiau kaip dešimtmetį kalbama apie Šaltojo karo pabaigą ir jos pasekmes, tvirtinant, kad toji pabaiga sukūrė naują Pasaulio Tvarką. Pasaulio Tvarkos sąvoka greta kitų atributų ženklina pretenzijas į globalumą, tačiau jei realiai kalbos apie Pasaulio Tvarką ką nors reiškia, tai tik Vidurio ir iš dalies Rytų Europoje. O likęs pasaulis gyvena kiek kitokios tvarkos sferoje. Antai Azijos autoritarinių režimų, paranojiškų diktatorių Šaltojo karo pabaiga veik nepalietė. Kai Europa vieną po kitos taiso Šaltojo karo pasekmes, Azijoje išlieka tai, ką Šaltasis karas iš esmės sukūrė. Abi Korėjos formaliai tebekariauja jau 50 metų. Kruviniausiame konflikte po Antrojo pasaulinio karo savo politinius interesus gynė ir Vakarai, ir Rytai, nors savo pobūdžiu, taktika, eiga Korėjos karas tiesiog buvo Antrojo pasaulinio karo tęsinys. Karas vyko plačiu frontu ir jo linija prašliaužė beveik per visą Korėjos pusiasalį, visur palikdama karo pėdsakus. Tačiau karas sykiu buvo ir Trečiojo pasaulinio karo pranašas – čia kariavo nebe „ašies“ valstybės, o Vakarai ir Rytai. Vakarams „atstovavo“ Seulas, Rytams – Pchenjanas, abu atstovavo nevykusiai. Jėgoms išsilyginus tapo aišku, kad pralaimėjusieji šiame kare bus korėjiečiai, kuriuos – vieną tautą, šeimų narius ir gimines – fronto linija padalijo į atskiras nepriklausomas ir nesutaikomas valstybes. Karas nepasibaigė jokia taikos sutartimi, nusinesė milijonus gyvybių. Dabar, XXI a. pradžioje, milijonas kareivių iš abiejų pusių (įskaitant 37 000 amerikiečių) pasiruošę bet kurią dieną dabartinę situaciją – paliaubas – paversti

„normaliu“ karu. 1953 m. atrodė racionalu ne kariauti iki galo, o veikiau užšaldyti karo veiksmus, atidedant pergalės planus vėlesniam laikui – pernelyg didelė rizika, kad lokalus karas išaugtų į globalų konfliktą. Vėliau stigo tarptautinės iniciatyvos kaip nors vienyti Korėją, tad ir vėl patogiausiu buvo konfliktą laikyti „išaldyta“. Korėjos padalijimas, kaip ir Vokietijos ar Vietnamo, tapo supervalstybių konfrontacijos ir bipolinės pasaulio tvarkos simboliu. Jis taip pat rodė, kad toji tvarka nebuvo nei teisinga, nei universali. Šiaurės korėjiečiai, prievartaujami paranojiško diktatoriaus, „kūrė“ socializmą, t. y. kentė visas sistemos negandas. Pietuose korėjiečiai gyveno laisvos rinkos, tačiau anaipol ne demokratijos sąlygomis. Abiem supervalstybėms reikėjo „savojo“ Kimo. Su dviejų Korėjų situacija susitaikyta, šis padalijimas tarptautinės politikos kuluaruose pripažintas kur kas lengviau nei dviejų Vokietijų. Aišku, kad tokio- mis sąlygomis Korėjas galėjo suvienyti tik kas nors panašaus į Vietnamo istoriją, t. y. galutinė karinė vienos šalies pergalė. Tačiau dėl jėgų balanso ji nebuvo įmanoma. Tad niekas neabejojo, kad padalijimą panaikinti tegali ne kokia nors protinga politika, o Šaltojo karo pabaiga ir nauja Pasaulio Tvarka. Ir tikrai – Šaltojo karo pabaiga Europoje nuteikė viltingai. Įmanoma tapo tai, kuo visiškai netikėta. Atrodė, kad daugelį „užšaldytų“ projektų galima ramiai užbaigti. Pradėta gana drąsiai kalbėti ir apie galimybę suvienyti Korėjas. Beveik 50 milijonų gyventojų turintys Pietūs ir

kiek daugiau kaip 20 milijonų apgyventa Šiaurė galėjo sudaryti ne tik išpūdingai didelę gyventojų skaičiumi, bet ir galingo ekonominio potencialo valstybę. Suvienyta Korėja beveik pretenduotų į didžiausių pasaulyje dešimtuką, o neilgai trukus gal ir į kokią G-10. Technologijų yra, žmonių pakanka. Tai būtų rimta konkurencija Japonijai ir amžinai perspektyviai neišsipildžiusių vilčių Kinijai. Tokios buvo svajonės. Realizacija pasirodė kur kas sunkesnė, nei manyta Šaltojo karo

pabaigos eufurijoje. Per visą tą laiką abi Korėjos tapo viena į kitą nepanašiomis valstybėmis. Pchenjano režimas šalies gyventojus pavertė ne tik planinės ekonomikos vergais, bet ir visada parengtais kovai karo prievoli- ninkais. Dėl milijoninės šiauriečių armijos techninio lygio ginčai netilo iš- sus dešimtmečius – nuo tvirtinimo, kad tai tik fanatikų minia, iki įrodinėjimo, jog Šiaurės Korėja turi masinio naikinimo ginklą. Pietų Korėjos ekonomikos raidą spėta pavadinti ekonomi- niu stebuklu, nors ji ir nebuvo paremta demokratine tvarka. Karo padėtis savitai legitimavo nedemokratinį val- dymą, prieš kurį užsimerkdavo net ar- šiausi JAV demokratijos formalistai. Pietūs neturėjo tokios galingos armi- jos kaip Šiaurė, tačiau garantuota JAV parama užtikrino jėgų pusiaus- vyrą pusiasalyje. Korėjos suvieniji- mas, aišku, turėjo savitą modelį. Jis turėjo prasidėti humanitariniu susi- taikymu, laipsnišku ekonominių ry- šių plėtimu, bendromis politinėmis iniciatyvomis, bendru atstovavimu tarptautinėse organizacijose ir taip

toliau iki visiško šalių susilieji- mo. Tačiau kartu tai panėšėjo ir į Vokietijų suvienijimą, kuris realiai reiškė silpnesnės šalies prijungimą prie stipresnės. Vokietijos pavyzdys baugino Šiaurės Korėjos Kimą: šiandien korėjietiška Berlyno siena galima nugriauti, demilitarizuotą zoną panaikinti, bet tam reikia ypač radikalaus politinio sprendimo. Tad nenuostabu, kad jau po kelių viltinių mėnesių procesas nutrūko. Viena vertus, suvienytoji Vokietija pragmatikų pasaulyje pasirodė ne tokia jau neginčijama sėkmė, o abiejų Korėjų Kimai ne taip jau skubėjo vienas kitam į glėbį. Dar labiau procesą sulėtino Šiaurės Korėjos branduolinio ginklo problema. Ji atsirado gana keistomis aplinkybėmis. Specializuotos tarptautinės organizacijos ir patikimosios žvalgybos akivaizdžiai prasnaudė Pchenjano karinių programų įgyvendinimą. Signalą apie branduolinį ginklą davė pati Šiaurės Korėja, staiga pranešusi, jog pasitraukia iš Branduolinio ginklo neplatavimo sutarties režimo. JAV mobilizavo savo diplomatią preventyviems veiksams, tačiau šiauriečių Kimo sumanymai ir veiksmai liko tiek pat neprognozuojami, kaip buvo iki šiol. Neformalus pažadai ir susitarimai dėl branduolinio ginklo Šiaurei galėjo būti naudingi, tačiau Pchenjanas savo „idealų“ neišsižadėjo net ir gundomas vakarietiškomis prekėmis, labdara bei subsidijomis, galimybė šiek tiek pataisyti fatališką ekonomikos situaciją. Atvirksčiai – 1998 m. „šiauriečiai“ sėkmingai paleido *Taepodong* tipo raketą virš Japonijos, sukeldami tarptautinį skandalą. Negaluojančiai ekonomikai gaivinti lėšos gaunamos daugiausia iš raketų eksporto. Sirija, Libija ir Egiptas patobulino savo raketų sistemas su Pchenjano pagalba. Irano raketų arsenalai kuriami Šiaurės Korėjos technologi-

jų pagrindu. Arsenalai, beje, galintys rimtai grasinti Izraeliui, o vėliau ir kitoms strategiškai svarbioms šalims, esančioms erdviškai arti „blogio ašies“. Korėjų suvienijimo projektas vėl buvo atidėtas geresniems laikams. Tačiau ir XXI a. pradžia nežada nieko geresnio. Po rugsėjo 11-osios JAV prezidentas be užuolankų priskyre Šiaurės Korėją „blogio ašies“ šalių grupei, tvirtindamas, kad nepakeis nuomonės apie Kim Jong Ila, kol šis „nepamaitins žmonių“ ir nepriims rimtų Pietų Korėjos pasiūlymų ir iniciatyvų dialogui. Iniciatyvų ištis esama skambiu „saulėtiosios politikos“ pavadinimu. Būtent taip projektus sutvarkyti abiejų Korėjų santykius pavadino Pietų Kimas – prezidentas Kim Dae Jungas. Projektai racionalūs, malonūs klasikinės diplomatijos mėgėjams, tik nežinia, ar tinkami Šiaurės ir Pietų „kimams“ bendradarbiauti. Pietų Korėja siūlo ištis daug – subalansuotą ekonomikos plėtrą, ilgalaikę neatlyginamą paramą šiauriečiams. Ji gali tai padaryti – sėkmingai išėjo iš „Azijos tigrų“ ekonomikos krizės 1997–1998 m. ir šiandien atrodo perspektyviau už kitas Azijos šalis. Pietų Korėjos finansų rezervai užsienyje septynis kart didesni už visą Šiaurės Korėjos ekonomiką, tačiau ar ši – ne per didelis kašnis? Tiesa, Pietų Korėja tuo pat metu nepamiršta ir savo saugumo. 2001 m. didelis dėmesys buvo sutelktas atsiliekančios gynybos grandims reorganizuoti, kuriamos „strateginės pajėgos“. Seulas formuoja savąją atgrasymo strategiją, galinčią veikti net ir tuo atveju, jei JAV dėl kokių nors priežasčių jos nebegintų. Pietų Vietnamo likimo Seulas akivaizdžiai nenori... Pastebėtina, kad Vakarų Europos ir JAV iniciatyvos nebūtinai gerai prigyja Azijoje. Azijiečiai, ypač Pietų Korėjoje, mano, kad su Šiaurės Ko-

rėja reikia elgtis pabrėžtinai švelniai ir tik politika „žingsnis po žingsnio“ esanti veiksminga. Jiems atrodo, kad amerikiečiai savo politiniais instrumentais gali būti per grubūs. JAV vaidmuo regione kinta, keisis ir ateityje. Tiesa, šiandien kaitos tendencijas prognozuoti sunku, ypač turint galvoje karinę kampaniją Afganistane ir eventualų karą su kitomis „blogio ašies“ šalimis. Nei pergalė, nei amžinas *pax americana* – negarantuoti. Kiek lengviau prognozuoti Rusijos vaidmenį regione. Rusija Azijoje šiandien visai ne ta, kokia buvo SSRS šeštą dešimtmetį. Nepaisant formalaus flirtu su Pchenjanu, partijos draugų motyvas jau nebegalioja, ekonominius Rusijos interesus Korėjoje ginti – kiek per toli, vargu ar verta taip smarkiai kovoti, mat ir kova gali baigtis kuo nors panašus į Rusijos karą su Japonija prieš šimtą metų. Nelabai tikėtina, kad Rusija gins Šiaurės Korėją taip, kaip gynė partijos draugus prieš pusę amžiaus, nelabai tikėtina, kad tai darytų ir Kinija – jai kaip ir Rusijai pasaulinės socializmo sistemos solidarumas bent jau formaliai neberūpi. Na ir kas gi toliau? Gerų naujienų esama. Nominalus Šiaurės Korėjos valstybės vadovas Kim Jong Namas žada šiemet dalyvauti Pasaulio futbolo Taurės čempionato atidaryme. Čempionatas, žinia, vyks Pietų Korėjoje ir Japonijoje. Na, o kovo mėnesį Pietų Korėja pareiškė vėl siūsianti atstovą į Pchenjaną diplomatiniam dialogui atnaujinti. Tačiau kol kas neįvyko nieko, kas bylotų apie radikalias permainas. Lengviausia ir šiandien projektą tebe laikyti nebaigtu. Vadinamoji naujoji Pasaulio Tvarka Korėjai netinka taip pat, kaip netiko senoji. Karas tęsiasi ir, matyt, bus ilgas. Gal iki dar kurios nors Pasaulio Tvarkos. ❧

1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos ak-
tas [Lietuvos užsienio politikos doku-
mentai. XIII–XVIII a. Tyrinėjimai],
sud. **Jūratė Kiaupienė**, Vilnius:
Žara, 2002, 144 p.

Dar vienas amžinos temos istorio-
grafijoje etapas, kuri tradiciškai turė-
tų lydėti „lenkų atsakas“. Keturi Lietu-
vos istorikai tiria Krėvos dokumento
radimosi aplinkybes bei patį doku-
mentą diplomatikos, sfragistikos ir
paleografijos aspektais. Bendra išva-
da: Krėvos dokumentas – derybų dėl
Jogailos vedybų su Jadvyga ratifikaci-
jos aktas ar tiesiog atmintinė. Ši stu-
dija perauga vieno šaltinio studiją ir
verčia idėmiau svarstyti rašytinio do-
kumento reikšmę mažai raštingoje
Viduramžių visuomenėje. Knygos trū-
kumas – nėra rodyklių. Tikėkimės, jis
nesikartos kituose studija pradeda-
mos serijos (jos kokybę turėtų garan-
tuoti net kelios autoritetingos redak-
cinės kolegijos) tomuose.

Rimvydas Petrauskas

Augustyniak, Urszula, *Dwór i
klientela Krzystofa Radziwiłła (1585–
1640): mechanizmy patronatu*, War-
szawa: Semper, 2001, 386 p., 38 il.

Naujausia iš lenkų istorikų studij-
jų, skirtų Lietuvos DK didikų biografi-
joms. Kitaip nei anksčiau į didiką
stengiamasi pažvelgti ne politinių pe-
ripetijų, bet dvaro organizavimo kon-
tekste. Autorės išvadas grindžia nuro-
doma ir cituojama gausi archyvinė
medžiaga (nemaža jos pateikiama
prieduose). Lietuvoje tokios knygos
paprastiausiai dar nerašomos.

Mindaugas Paknys

Conran, Terence, *Mažos erdvės*,
iš anglų k. vertė Vilija Dailidienė ir
Vilija Balčiūnaitė, Vilnius: Charibdė,
2002, 223 p.

Antroji šio autoriaus knyga lietu-

viškai apie gražų gyvenamąjį būstą –
didelis leidinys apie mažas erdves,
skirtas auklėti tiems, kurių stereoti-
pus apie savo mažus namus arba nuo-
savą erdvę dar galima sulaužyti. Dėl
idėjų ir pavyzdžių gausos ji gali būti
puiki didaktinė priemonė profesiona-
lams (dizaineriams ir architektams)
bei geru vadovėliu jų „auklėtiniais“ –
kam savos, nebūtinai tipinės ir ma-
žos erdvės kūryba yra aktuali.

Tomas Grunskis

Darbai ir dienos 29, Kaunas: VDU
leidykla, 2002, 298 p.

Tęstiniame solidžios apimties ir tu-
rinio leidinyje numerio tema pasirink-
ta XX a. lietuvių literatūra. Iš naujų
perspektyvų žvalgomasi į Baltušio,
Gedos, Martinaičio ir kitų autorių
kūrybą, rimčiau (bet ar pelnytai?) į
prozininkų ratą įvesdinamas Martin-
kus. Mokslinį leidinį pagyvina pa-
grįstai argumentuotos recenzijos ir
skyrelis „Humanitarų dienos“ – svar-
biausių akademinių įvykių bei su-
manymų anotacijos.

Rima Malickaitė

Jankauskas, Vidmantas, *Nepa-
lūžę: eskizai pogrindinės spaudos isto-
rijos panoramai*, Vilnius, 2001, 93 p.

Rinkinys 1991–1992 m. surašytų
pasakojimų apie sovietmečio pogrind-
žio spaudos leidėjus, kurių daugu-
ma jau publikuoti periodikoje. Pasa-
kojimai paremti dalyvių liudijimais,
surinktais, kai pogrindžio spaudos lei-
dimo įrankių dar nebuvo apgaubęs
dulkių sluoksniš. Bandymas iš jų
sudėti savilaidos paveikslą primena
netobulą mozaiką: vieni jos fragmen-
tai jau gerokai apsitrynę, nes ne kartą
naudoti įvairiuose leidiniuose, aplink
kitus dar trūksta daug fragmentų,
todėl jie tarsi kybo tuštumoje. Gerai,
kad pats rinkinio autorius nekelia sau

didesnių tikslų – tik paskatinti kitus
užpildyti mozaikos spragas.

Arūnas Streikus

Kairiūkštytė-Jaciniene, Halina,
*Pažaislis, Baroko vienuolynas Lietu-
voje*, moksl. red. Laima Šinkūnaitė ir
Vidmantas Jankauskas, Vilnius: VDA
leidykla, 2001, 255 p., 77 il.

Viena geriausių XX a. Lietuvos me-
no istorijos studijų, pirmą kartą visa
pasirodžiusi lietuvių kalba. Nepaisant
brandaus amžiaus (pirmą kartą išleis-
ta 1930 m.), ji neprarado aktualumo
ir tebežavi autorės išvalgumu bei
pastabumu. Bene esminis knygos trū-
kumas – rengėjų įvadinio straipsnio
stoka, kuriame reikėjo apibūdinti
perleidimo ir paaiškinimų principus.

Mindaugas Paknys

Katalikų žinynas 2002, Vilnius: Ka-
talikų pasaulis, 2002, 298 p., 2500 egz.

Šiame įprastame leidinyje rasime
įdomių dalykų: dabar Lietuvoje yra
682 parapijos, 626 dieceziniai kunigai,
73 kunigai vienuoliai ir 918 moterų
vienuolių, 214 klierikų. Iš nekrologų
matyti visas senesniosios kunigijos
likimas – tremtys, kovos dėl tikėjimo,
neišsipildžiusios viltys ir atsakas į
atgautos laisvės iššūkius.

Vytautas Ališauskas

Kunčius, Herkus, *Pelenai asilo
kanopoje. Smegenų padažas. Ekskur-
sija: Casa matta*, Vilnius: Lietuvos
rašytojų sąjungos I-kla, 2001, 607 p.

Fanatiškai „postmodernizmą išpa-
žįstančio“ autoriaus naujausios kūry-
bos foliantas. Nekanibalams padažas
pasirodys nevalgomas, demonstraty-
vūs tradicijų išniekinimai – banalūs,
kruopščiai aprašyti kankinimų bū-
dai – liudijantys rašančiojo fantazi-
jos liguistumą, kalba – neartikuluota,

veikėjai – žaidimo, panašesnio į gatvės kautynes nei šachmatus, dalyviai. Tekstas toli nuo bet kokių istorinių, psichologinių ar filosofinių pretekstų. Pagrindinė meninė priemonė imta iš trilerių: vis didinama įtampa ir vis rafinuotesnis žiaurumas. Kriminalinės kronikos herojai ir jų gerbėjai pasigės bent tikroviškumo iliuzijos.

Manfredas Žvirgždas

Laucė, Jonas, *Mirštančių dievų kerštas*, Vilnius: Vaga, 2002, 632 p.

Netikėtas romano apie Vytautą Didįjį populiarumas liudija: skaitytojais išsilgę istorinių romanų. Deja, jis liudija ir ką kita – vis dar neturime nei rašytojų, gebančių per ūkanas išvelgti šios „didžios ir mišlingos asmenybės bruožų“ ar bent imituoti istorines realijas ir kurti atmosferą, nei istorinės savimonės, atgrasančios nuo tokių veikalų skaitymo.

Saulius Drazdauskas

Macaitis, Saulius, *Šviesos sukurti: profesija: kino aktorius*, Vilnius: Tyto alba, 2002, 256 p., il.

Lietuvos kino kritikos liudijimas apie kino aktorystės mirtį ir vos rusenanti viltis apie jos galimą prisikėlimą išraiška. Paminklinę kompoziciją sudaro trys lentos: pasaulio, sovietinei rusų ir Lietuvos aktorystei. Aktoriai – vargšai, bet didingi, nykstančiai išliekantys archyvinuose kadruose, užleisdami vietą be galo multiplikuojamiems kompiuteriniams pakaitalams. Tai dingstančio šviesos sukurtas pasaulio metraštis, kuris galėjo būti geriau suredaguotas.

Nelli LaPudra

Rakutis, Valdas, *LDK kariuomenė Ketverių metų seimo laikotarpiu (1788–1792)*, Vilnius: Vaga, 2001, 284 p., il.

Įdomi ir vertinga knyga apie mažai tirtą Lietuvos karybos istoriją. Iš

jos paaiškėja, kad Ketverių metų seimo laikotarpiu pradėta formuoti naujų laikų reikalavimus atitinkanti Lietuvos kariuomenė. Tekstą papildoma schema, lentelės, terminų žodynelis. Tik užrašai po iliustracijomis galėjo būti mažiau klaidinantys.

Elijus Raila

Rias-Bucher, Barbara, *Velykų valgiai*, iš vokiečių k. vertė Gražina Vasiliauskienė, Vilnius: Gamta, 2002, 48 p.

Kvietimas pasidairyti po klasikinę vokiečių, prancūzų, italų ir kt. velykinę virtuvę. Intriguoja kulinarinėms knygelėms šiaip nebūdingi istoriniai receptų komentarai. Nūdienos gurmamus suvilios kuklūs XVI a. kulinarinės šedevrai iš popiežiaus ar kunigaikščio rūmų. Kitiems parūps, kaip autentiškai papuošti šventinį stalą. Ne tik margučiais, šiuolaikiškų žurnalų autorėms tereiškančiais „magišką gyvybės pratęsimo galią“. Siūlymas iš tešlos išsikepti Velykų avinėlį, o ir pati knyga svečių širdis atvers tikram Prisikėlimo džiaugsmui.

Dalia Zabielaite

Švambarytė, Dalia, *Japonų-lietuvių kalbų hieroglifų žodynas*, Vilnius: Alma littera, 2002, 792 p.

Reikšmingiausias lietuvių orientalistikos darbas per 12 nepriklausomybės metų. Hieroglifinis sudarymo principas leidžia susitelkti prie pagrindinių, atskirais hieroglifais užrašomų žodžių ir pamatinių sąvokų, išreiškiančių japonų kultūros savitumą. Aiškinami 3763 hieroglifai, įvade aptariama jų istorija, rašymo taisyklės, raktų pavadinimai. Net 16-oje priedų pateikiamos ne tik hieroglifų rodyklės (pagal brūkšnių skaičių ir tarimą), bet ir daug japonų kalbos, kultūros, istorijos, geografijos faktų. Duodamas fonetiškai pagrįstas japonų ir kinų kalbų skiemenų tarimas. Dėl hieroglifų grafinės etimologijos

aptarties bei realiųjų aiškinimo, papildyto iliustracijomis, veikalas pravers visiems besidomintiems Japonijos civilizacija.

Naglis Kardelis

Tėvas Danielius SJ, *Didžioji Jėzaus Širdies apaštalė Šventoji Margarita Marija Alacoque*, Kaunas: Naujasis Amžius, 2002, 208 p.

Pirmąsyk lietuviškai pasirodžiusi 1937 m., ši knyga gali atbaidyti ne tik pasenusia stilistika, bet ir šokiruojančiu herojės dvasingumu. Autorius kaip reta abejingas religiniam, istoriniam ir kultūriniam kontekstui, taip skirtingam nuo mūsų. Vis dėlto Liudviko XIV – „karaliaus Saulės“ laikų prancūzė vienuolė, „labiau už viską mylėjusi Meilę“, galėtų sudominti ne tik maldingą kataliką, bet ir tuos, kurie šiandien keliauja Baroko keliais tarsi po savaną – gal pasitarieji pasijus šio to negalį suprasti...

Vytautas Ališauskas

Žydų gyvenimas Lietuvoje=Jewish Life in Lithuania: Parodos katalogas, sud. Rūta Puišytė, Darius Staliūnas, Vilnius: Žara, 2002, 222 p., il.

Beveik 200 puslapių vertingų, karštesnių iliustracijų, svarbių ne tik žydų, bet ir mūsų istorijai. Paaiškinimai gan tikslūs ir išsamūs. Būtų šauni knyga, jei ne tikras ar prisimestas istorinis naivumas (sovietų dėka „žydai tapo pastebimi visuomenėje. Tai kurstė antisemitines nuotaikas“, p. 145-6) ir primygtinis noras atrasti šiandienį lietuvių grėsmingą antisemitizmą („nemažai žmonių vis dar [!] jaučia priešišumą žydams, kuri išreiškia niekindami paminklus“, p. 218). Didelis trūkumas – labai sunku suprasti, iš kur koks eksponatas imtas, ar kur saugomas. Svajonė – asmenų ir vietų rodyklės.

Vytautas Ališauskas

Aptariamas knygas parūpina „Akademine knyga“ (Universiteto g. 4, Vilnius)

Blondi galas

PALEMONAS DRAČIULA

Kai Stokholmo radijas pranešė apie Musolinio ir jo meilužės Klaros mirtį, Reicho kanceliarijos bunkeryje stoji slogi tylą. Mirties baimės niekas nejautė, nors nerimo šešėliai vis labiau niaukė bunkerio gyventojų veidus. Dučės žūtis visus prislėgė. Netrukus kažkas pradėjo svarstyti, kurie nuodai yra efektyviausi.

„Jau geriau sau į gerklę paleisti kulka“, – tarsi vaipydamasis nuo nepakeliamo dantų skausmo tarė generolas Krebsas.

„Be abejonės“, – sutiko fiureris: – „Tačiau kas pribaigs mane, jeigu žaizda nebus mirtina? Kaip aš tuomet šausiu į savo žmoną Evą?“

Kai gauleiteris Gebelsas paklausė, ar su laiku nuodai neprarado savo galios, fiureris dar labiau susinervino. Juk ampules jam perdavė menkysta ir išdavikas Himleris, išdrįšęs per grafą Bernadotą slapčiomis derėtis su Vakarų sąjungininkais dėl separatinės taikos. O jeigu jis nusprendė fiurerį gyvą atiduoti Vokietijos priešams?

Ir ar iš tiesų ampulės pripildytos kalio cianido, o ne, tarkim, mikstūros nuo kosulio?

„Nedelsiant pakvieskite Štumpfegerį!“ Fiurerio veidą išmušė raudonos dėmės, o balsas galiausiai visai užlūžo.

Daktaras Liudvigas Štumpfegeris pasiūlė nuodus išbandyti su Blondi. Išgirdęs savo mylimo aviganiaus vardą, fiureris piktai dėbtelėjo į daktarą, įtardamas kažką nešvaraus. Juk Štumpfegeris buvo SS štandartenfiureris, Himlerio parankinis. O jeigu jis, vykdydamas Himlerio įsakymą, pakeitė ampules?

„Atveskite kitą daktarą!“

Skubiai atvykęs profesorius Hazė įkišo ampulę Blondi į nasrus ir iš visų jėgų suspaudė snukį. Mylimas fiurerio aviganis mėšlungiškai pasitampė ir jau po kelių minučių tysojo ant šono, išmeigęs stiklines akis į savo šeimininko batus. Adjutantantas išnešė

krepšį su mirusia Blondi ir jos prieš savaitę atsivestais šunyčiais į kanceliarijos sodą ir išsitraukė pistoletą.

Fiureris užsidarė savo kabinete. Jis prigulė ant kanapos, užsimerkė ir prisiminė, kaip prieš keturiasdešimt metų vieną šiltą gegužės pavakarių Linco geležinkelio stotyje, kur jis uždarbiavo, piešdamas praeivių šaržus, prie jo prisėdė jaunas vyras džiovininko veidu. Atvykėlio

būta šnekaus. Kol jį paišė, šis pasipasakojo esąs Rusijos imperatoriaus valdinys, vykstaš namo iš mokslų Ciūriche; po to dar gerą valandą karštai dėstė socialistų programą, o atsisveikinimui papasakojo liūdną istoriją apie nukaršusį šunį, kurio vardas tąsyk jam pasirodė keistas ir nesuprantamas – „Brisius“.

Ir staiga fiureris suprato, kad tą gegužės dieną Linco geležinkelio stotyje jis nupiešė savo mirtį.

Iš tiesų... juokinga...